

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** М. Закіров, д-р політ. наук, завідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу оперативної інформації, Т. Дубас, завідділу синтезу соціокультурних мережеских ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про дер-жавну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 7 2019

ЗМІСТ

Коротко про головне

Засідання Стратегічного комітету уряду України.....3

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

Підсумки першого туру виборів Президента України в Південному регіоні та закордонному виборчому окрузі3

Дем'яненко М.

Президентські вибори: аналіз результатів першого туру в центральних областях України14

Рудь І.

Вибори Президента України 31 березня в північних областях: основні результати та оцінки експертів25

Потіха А.

Підсумки першого туру президентських виборів у Західній Україні.....29

Ворошилов О.

Ітоги першого туру президентських виборів-2019 на Востоке Украины.....35

Аулін О.

Вибори в Туреччині: наслідки для України.....39

Горова С. «Український Трамп» як протест українських громадян проти стандартних рішень.....	44
Якименко Ю. Отставка Н. Назарбаєва с поста президента Казахстану в оцінках експертів.....	48
Жангожа Р. Перспективи розвитку Республіки Казахстан в умовах транзиту влади	53
До нових стандартів самоврядування	
Пальчук В. ОТГ напрацьовують досвід з житлово-комунальних послуг.....	60
Економічний ракурс	
Кулицький С. Фармацевтична галузь і фармацевтичний ринок в Україні: стан і проблеми розвитку (Продовження, початок у № 6).....	69
Рябоконт О. Українська металургія в 2018–2019 гг. (сдержаний оптимізм).....	76
<u>Наука – суспільству</u>	
Основні напрями діяльності НАН України.....	82
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	89
Наукові видання НАН України.....	98
Корпоративне співробітництво.....	99
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	99
Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності.....	100
Перспективні напрями розвитку української науки.....	101
Діяльність науково-дослідних установ.....	103
Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань.....	106
Здобутки української археології.....	108
Освіта та кадрове забезпечення в Україні.....	109
<u>Проблеми розвитку соціальних комунікацій</u>	
Горовий В., Іванова Н. Інформаційна основа сучасного розвитку: орієнтири вдосконалення..	110

Коротко про головне

Засідання Стратегічного комітету уряду України

«Україна якісно поєднана із світом, і ми маємо всі можливості, аби розвивати інфраструктуру й конкурувати із сусідами по логістиці та якості транспортних послуг», – зазначив Прем'єр-міністр України В. Гройсман під час чергового засідання Стратегічного комітету уряду. Воно, зокрема, було присвячено питанням довгострокового розвитку транспорту – портової інфраструктури та авіаційної галузі.

Урядовці розглянули основи Авіаційної транспортної стратегії України на період до 2030 року та Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року. Реалізація цих документів забезпечить не тільки розвиток безпосередньо портів, а й забезпечить нові робочі місця, оновлення технологій оброблення вантажів і зростання пасажиропотоку. Так, за прогнозом Міністерства інфраструктури, реалізація, наприклад, Авіаційної стратегії дасть змогу збільшити пасажиропотік до 80 млн пасажирів на рік вже у 2030 р. «Це надзвичайно важливо, аби економіка зростала і ми могли пропонувати якісні транспортні послуги. Це обслуговування національної економіки. Важливо, аби стратегії були передбачувані й довготермінові. Потрібна чітка відповідь, як будемо розвивати аеропорти, порти і домінувати як держава, яка якісно поєднана зі світом – з точки зору логістики та послуг, – наголосив В. Гройсман. – Ми реально почали зростати, і треба це пришвидшувати».

Глава уряду звернув увагу й на те, що запроваджена урядом реформа Митної служби так само може зіграти на користь розвитку інфраструктури. Якщо будуть можливості максимально швидкого оформлення вантажів, це стане беззаперечною конкурентною перевагою держави, упевнений Прем'єр-міністр України. Так само позитивним може бути й залучення місцевої влади до проектів розвитку портів, у тому числі аеропортів. «Нам треба поєднувати країну і внутрішньою авіацією», – зазначив він (*Урядовий портал (<http://www.kmu.gov.ua>). – 2019. – 8.04*).

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Підсумки першого туру виборів Президента України в Південному регіоні та закордонному виборчому окрузі

В Україні 31 березня відбувся перший тур виборів Президента України. У Південному регіоні України вибори відбулися за досить високої, хоча й

дещо нижчої, ніж у цілому по країні, явки виборців. Зокрема, в Одеській області на виборчі дільниці прийшло 58,4 % громадян, які мали право голосу, у Херсонській – 57,65 %, у Миколаївській – 60,2 %, у Запорізькій – 64,37 %. Переконливу перемогу у цих областях здобув кандидат на пост Президента В. Зеленський. В Одеській області за нього проголосувало 41,25 % виборців, у Миколаївській – 40,77 %, Запорізькій – 39,70 %, Херсонській – 37,58 %. На другому місці за рівнем довіри виборців у південних областях виявився Ю. Бойко. Його результат в Одеській області становив 21,99 %, у Запорізькій – 18,80 %, Миколаївській – 17,30 %, Херсонській – 15,69 %.

Діючий Президент П. Порошенко зайняв третю позицію в трьох південних областях: Херсонській – 11,53 %, Миколаївській – 9,68 %, Одеській – 9,06 %. У Запорізькій області третє місце посів О. Вілкул з результатом 9,39 %; П. Порошенко з 8,76 % – четверте; Ю. Тимошенко з 8,24 % – п'яте. На Херсонщині Ю. Тимошенко отримала 10,32 %; О. Ляшко – 6,02 %; О. Вілкул – 5,29 %; І. Смешко – 5,05 %. У Миколаївській області за Ю. Тимошенко проголосувало 8,86 %; за О. Вілкула – 5,92 %; за О. Ляшка – 5,75 %. В Одеській за Ю. Тимошенко – 7,98 %; за О. Вілкула – 6,13 % (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47747305>).

У контексті нижчої за інші регіони явки виборців на Одещині оглядачі зазначають, що низька явка на президентських виборах в Одесі та області це не виняток, а радше норма. І в попередні роки Одеська область належала до найпасивніших за явкою регіонів України. Про це свідчать дані Центральної виборчої комісії України за підсумками виборів 2004, 2010 та 2014 р. Як правило, «байдужішими» до виборів за мешканців Одещини були лише закарпатці.

Цьогорічна передвиборна кампанія в Одесі та області, за оцінками місцевих оглядачів, відбувалася досить мляво: зовнішньої агітації було не багато, а політична реклама в місцевих ЗМІ не така насичена, як в інших регіонах країни. «Ця кампанія на диво тиха й спокійна порівняно з попередньою», – констатує одеський політолог П. Колотвін (URL: <https://www.dw.com/uk/виборча-кампанія-в-одесі-чому-так-мляво/a-48019830>).

Одеський політолог Я. Католик припускає, що ця відносна пасивність на президентських виборах є своєрідною складовою менталітету одеситів. «Люди часто ставлять собі суто “одеські” запитання: “А що я буду з цього мати?”. Прийду, мовляв, на цю дільницю, витрачу купу часу, а що з цього отримаю? Людей, які розуміють, що від їхнього вибору залежить чимало, – менше», – розмірковує оглядач і додає, що ці президентські вибори не зачіпають напряму інтересів місцевих еліт, тож і відбуваються вони достатньо спокійно. «Коли ж буде парламентська кампанія або тим паче місцеві вибори, де часто пересікаються інтереси, відбуваються конфлікти, тоді можна очікувати і значно вищого рівня агітації, скандалів, навіть можливі фізичні протистояння», – зауважує Я. Католик.

Найпомітнішою в Одесі була агітація двох кандидатів – П. Порошенка та Ю. Тимошенко. Вони використовували традиційні методи – намети, листівки, бігборди. Наявні були й бігборди кандидатів А. Гриценка і В. Зеленського. Агітація кандидатів Ю. Бойка, О. Вілкула та О. Ляшка була розміщена здебільшого на околицях міста і в області. Також усі основні кандидати відвідали Одесу під час передвиборної кампанії.

У день виборів переважна більшість виборчих дільниць в Одеській області відкрилася вчасно, однак на декількох спостерігачі «ОПОРИ» зафіксували порушення вимог законодавства щодо початку роботи ДВК. Згідно з інформацією, яку спостерігачі «ОПОРИ» отримують від окружних виборчих комісій, а також з виборчих дільниць, де спостереження здійснюють спостерігачі «ОПОРИ», виборчі дільниці № 511246, 511292, 511332 (округ № 135, м. Одеса) відкрилися із запізненням на 15–20 хв. На дільниці № 511332 ДВК не встигла завершити підготовче засідання до 8:00, через що голосування розпочалося пізніше. Засідання ДВК № 511246 і 511292 завершилися із запізненням через те, що комісії не могли належним чином організувати розміщення всіх осіб, що мають бути присутніми в приміщенні дільниці під час організації голосування, через малий розмір приміщень (URL: <https://izbirkom.org.ua/news/vybory-2019/2019/den-viboriv-na-odeshchini-piat-dilnits-vidkrilisia-iz-zapiznenniam-opora>).

Крім того, не відкрилися вчасно дві виборчі дільниці в м. Ізмаїл, бо з'ясувалося, що вони отримали печатки інших комісій, якими вже встигли проштампувати бюлетені. Одна з ДВК такі бюлетені все ж почала видавати людям – пізніше Центрвиборчком своїм окремим рішенням постановив, що ці голоси буде зараховано. Для іншої дільниці терміново надрукували нові бюлетені, і вона розпочала роботу із запізненням на п'ять годин. Проте, як зазначають у Комітеті виборців, на кінцевий результат по Ізмаїлу це не вплинуло (URL: <https://podrobnosti.ua/2290870-vibori-prezidenta-jak-golosovali-odesa-harkv-ta-lvv.html>).

Також спостерігачам «ОПОРИ» стало відомо про порушення порядку проведення підготовчого засідання ДВК № 510256, що в с. Мирне Біляївського району. ДВК розпочала проведення засідання о 7:08, хоча за ч. 4 ст. 75 Закону України «Про вибори Президента» мала розпочати підготовче засідання не раніше, ніж о 7:15.

На дільниці № 510754 (с. Старостине Роздільнянського району) не вели протокол підготовчого засідання ДВК. Ця ж ДВК на підготовчому засіданні не внесла в протокол про підрахунок голосів на виборчій дільниці кількість виборчих бюлетенів, які отримала ДВК.

На виборчій дільниці № 511096 (м. Одеса) спостерігачі «ОПОРИ» зафіксували неправомірну відмову у видачі виборцю виборчого бюлетеня. Член ДВК, який відповідає за видачу виборчих бюлетенів, вимагав у виборця, внесеного в список виборців на виборчій дільниці, «талон», який підтверджує тимчасову зміну місця голосування без зміни виборчої адреси.

В Одесі виникла ще одна незвична ситуація. На багатьох дільницях спостерігачі скаржилися, що кабінки для голосування не відповідають вимогам. Зокрема, тканина, якою вони були завішані, була надто прозорою й давала можливість навіть розгледіти, яку відмітку ставить виборець у бюлетені. Таким чином, стверджували контролери, порушувалася таємниця голосування.

У Приморському районі Одеси спостерігачі Громадянської мережі «ОПОРА» зафіксували, як виборці фотографують бюлетені. Члени комісії звернулися до поліції за цим фактом. В «ОПОРІ» зазначили, що ст. 7 Закону України «Про вибори Президента» визначає фото або фіксацію своїх результатів як порушення таємниці голосування (URL: <https://hromadske.ua/posts/foto-byuletentiv-ta-alkogolne-spyaninnya-na-odeshini-zafiksuvali-porushennya-na-viborah-opora>).

На одній з виборчих дільниць Одеси жінка не кинула бюлетень у скриньку, а коли її зупинили члени комісії, то порвала його, зазначивши, що їй немає за кого голосувати. У Подільську Одеської області було зафіксовано перебування члена виборчої комісії в стані алкогольного сп'яніння, про що правоохоронці склали адмінпротокол. Загалом правоохоронці зафіксували понад 50 звернень щодо порушень на виборах по Одеській області.

На Херсонщині, за даними Громадянської мережі «ОПОРА», вибори Президента України відбулися в конкурентних умовах і з дотриманням базових стандартів. Волевиявлення українців у Херсонській області здійснювалося без масових порушень. Зафіксовані випадки порушень законодавства носили поодинокий характер, були пов'язані, скоріше, з некомпетентністю членів комісії, ніж із запланованими акціями. Отже, не стали перешкодою для реалізації громадянами свого права та не вплинули на результати волевиявлення (URL: <https://newday.kherson.ua/vibori-na-hersonshhini-den-golosuvannya-projshov-bez-ekscesiv>).

Явка в Херсонській області становила 57,65 %. Найвища зафіксована у виборчому окрузі № 182 – 60,18 %, найменша в окрузі № 186 – 54,95 %. За даними, отриманими в комісіях, більшість спеціальних виборчих дільниць демонструють явку на рівні 95–100 %. Виборчий процес і його результати відображають реальний розподіл електоральних симпатій. Так, результати паралельного підрахунку голосів, базуючись на звітах від майже 1 тис. 300 спостерігачів з 99,4 % виборчих дільниць, розподілилися між кандидатами, які набрали найбільшу кількість голосів, таким чином: В. Зеленський – 30,1 %, П. Порошенко – 15,7 %, Ю. Тимошенко – 13,3 %; Ю. Бойко – 11,5 %; А. Гриценко – 6,8 %, І. Смешко – 5,9 %, О. Ляшко – 5,5 %, О. Вілкул – 4,1 %. Кількість недійсних бюлетенів – 1,3 %.

Як зазначають спостерігачі «ОПОРИ», станом на 20:00 31 березня підрозділами Нацполіції було зареєстровано 44 заяви та повідомлення, пов'язані з порушеннями виборчого законодавства: 16 – через відсутність у списках виборців, вісім – розбіжність даних у списках, п'ять – пошкодження бюлетенів, три – незаконна агітація, два – фотографування бюлетенів. У

Генічеську складено адмінпротокол за дрібне хуліганство на дільниці. Відкрито кримінальне провадження за пошкодження виборчої документації на ДВК у Нижніх Сірогозах, де штампом «вибув» зіпсували 1 тис. 293 бюлетені. Голова ДВК пояснила, що почула по телебаченню інформацію про зняття з перегонів кандидата на пост Президента О. Мороза, тому розпорядилася поставити відповідний штамп. Лише станом на 11:30 комісія отримала додаткові від ОБК, а безпосередньо голосування розпочалося після 12:00 (URL: <https://tyzhden.ua/News/228470>).

Спостерігачі «ОПОРИ» зазначили, що робота виборчих комісій на Херсонщині була в цілому організована, більшість ДВК ранкове засідання та відкриття дільниць здійснили вчасно. За винятком ДВК у Херсоні у виправній колонії № 61, яка не відкрилася вчасно, бо на засідання не з'явився голова.

Крім прихованої реклами кандидатів у день виборів у формі бігбордів, було зафіксовано агітаційні матеріали деяких з них. Більшість таких конструкцій не містили вихідних даних.

Під час процесу голосування спостерігачі «ОПОРИ» фіксували фотографування та шматування бюлетенів, конфлікти, пов'язані з відсутністю виборців у списках і через помилки в списках. Невдоволений тим, що його дружини вже вдруге немає в списку, чоловік на виборчій дільниці в Херсоні публічно порвав виборчий бюлетень. Схожі випадки були й на інших округах.

За даними спостерігачів, на одній з виборчих дільниць округу № 182 постійно чергував співробітник охоронної фірми, який мав при собі газовий балончик. Своє тривале перебування на дільниці від пояснив тим, що прибув сюди для «посилення». Після зауваження голови ДВК і представника «ОПОРИ» чоловіка попросили залишити приміщення для голосування.

У Скадовську члени однієї з ДВК самі визначили, які з кандидатів є технічними, а які потребують голосів виборців, і відклали в сторону плакати технічних кандидатів та розвісили всіх інших (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kiu-fiksiruet-narusheniya-uchastkah-bolshinstve-1554018845.html>).

Було зафіксовано і випадки перешкоджання роботі офіційних спостерігачів. Зокрема, на виборчих дільницях у с. Станіславі (Білозерський район) і в м. Каховка (ДВК № 650576), де члени комісій не давали змоги спостерігачам фотографувати.

Згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень і з інформацією з інших джерел відомо про 10 справ, пов'язаних з виборами Президента України, які розглянули суди в Херсонській області, зазначили спостерігачі. З них п'ять стосуються розміщення агітматеріалів без вихідних даних; по дві справи (м. Каховка) Каховський міськрайонний суд визнав порушників винними та прийняв рішення про покарання штрафом у розмірі 51 грн, а також зобов'язав їх компенсувати судові витрати, що перевищують 380 грн. Судові справи розглядалися також у Скадовському,

Цюрупинському, Генічеському райсудах, Херсонському міському суді. Останній прийняв дві ухвали щодо уточнення списків виборців.

Представники «ОПОРИ» під час прес-конференції продемонстрували відео, на якому зафіксовано момент гострих баталій, влаштованих на ділянці членами комісій по відношенню до спостерігача «ОПОРИ». При цьому зазначалося, що рівень підготовки членів виборчих комісій бажає бути кращим. У деяких випадках вони радилися щодо процедурних питань зі спостерігачами від партій і ГО (подеколи ті брали ініціативу у власні руки), однак і рівень їхньої підготовки здебільшого не відповідав існуючим вимогам. Звідси і велика кількість уточнюючих протоколів. Вочевидь було схоже, що, замість захисту законних прав громадян і запобігання порушенням, громадські спостерігачі просто самоусувалися до моменту отримання копій протоколів (URL: <https://newday.kherson.ua/vibori-na-hersonshhini-den-golosuvannya-projshov-bez-ekscesiv>).

На території Херсонщини участь у виборах на пост Президента брали також жителі окупованого Криму, які попередньо зареєструвалися на зручних для них виборчих ділянках. За даними прокуратури Автономної Республіки Крим і Севастополя, бажання голосувати на президентських виборах виявило понад 5 тис. 500 кримчан. Найбільше кримчан вирішили проголосувати в Києві – 1 тис. 826 осіб. Ще 696 осіб зареєструвалися для голосування в Київській області. У сусідній з Кримом Херсонській області вирішило голосувати 412 осіб, у Львівській – 411, у Дніпропетровській – 290 осіб. Ці цифри насправді є більшими, вважає генеральний директор Комітету виборців України О. Кошель. За його словами, багато кримчан після анексії були змушені «покинути свої будинки, наразі перебувають за кордоном і голосують там» (URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejk-krymchany-proignoruvaly-vybory-prezydenta-ukrayiny>).

Згідно з Державним реєстром виборців, у Криму налічується 1 510 776 громадян України, які мають право голосувати. Таким чином, для голосування на території материкової України зареєструвалися 0,37 % виборців з окупованого Криму (https://ukr.lb.ua/society/2019/03/29/423260_ponad_55_tis_zhiteliv_krimu_zminili.html).

На території Херсонської області кримчани, крім обласного центру, голосували в найближчих до умовного адміністративного кордону районах – у Генічеському, Чаплинському та м. Каланчак. Перешкод при виїзді з півострова на материкову Україну не було, кажуть кримчани. Запитували тільки, куди та з якою метою прямують. «Перешкод не було, але можуть бути прискіпливі перевірки на зворотному шляху. Допитувалися таки на кордоні, куди їдемо, з якою метою. Ніхто не говорив, що їдемо на вибори. Говорили, що так... у гості», – говорили жителі Криму українським журналістам.

Натомість помічник начальника Херсонського прикордонного загону І. Шевцов повідомив, що за отриманою прикордонниками інформацією

«співробітники ФСБ Росії здійснюють опитування громадян: чи вони братимуть участь в голосуванні, за якого кандидата віддаватимуть свій голос?» (URL: <https://ukr.segodnya.ua/regions/krym/kak-golosovali-zhiteli-anneksirovannogo-kryma-na-vyborah-prezidenta-ukrainy-1245444.html>).

Радник глави Державної прикордонної служби України О. Слободян 31 березня повідомив, що ФСБ Росії перешкоджає виїзду жителів анексованого Криму на материкову частину України. За його інформацією, поведінка російських силовиків пов'язана з президентськими виборами. «Ми отримали інформацію, що прикордонники країни-окупанта зупиняють українців, які їдуть на материк, ставлять їм запитання щодо мети поїздки. У нас немає інформації, чи повернули вони когось з тих, хто заявив, що він їде голосувати, але з великою часткою ймовірності можна припустити, що вони не дають проголосувати», – підкреслив О. Слободян.

Водночас депутат Державної думи Росії (колишній український депутат Севастопольської міської ради) Д. Белік у своєму інтерв'ю виданню «Комсомольская правда» заявив, що українське голосування не цікавить кримчан – саме тому на адміністративному кордоні з півостровом «жодних черг і підвищеного трафіку автомобілів на пропускних пунктах не спостерігається». Ніхто з мешканців анексованого Криму не захотів узяти участь у виборах Президента України, повідомив він 31 березня.

У Миколаївській області було зафіксовано порушення, пов'язані з початком роботи виборчих комісій. Зокрема, на окрузі № 128, дільниці № 480830 о 08:07 комісія ще не закінчила ранкове підготовче засідання, не було вкинуто контрольні листи в скриньки для голосування, але при цьому дільницю відкрили для виборців. Коли комісія ще підписувала контрольні талони, уже було розпочато видачу бюлетенів для голосування. Частина виборців проголосувала й чекала завершення процедур із заповненими бюлетенями. «На цього ж окрузі дільниця № 480868 не відкрилася вчасно через відсутність кворуму. ОБК № 128 було прийнято рішення про дострокове припинення повноважень члена комісії та призначення нового», – повідомили у КВУ (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kiu-fiksirueta-narusheniya-uchastkah-bolshinstve-1554018845.html>).

За підсумками голосування на виборах Президента України в Миколаївській області було порушено дві кримінальні справи за порушення таємниці голосування. Виборці сфотографували свої заповнені бюлетені. Поліції, яку викликали спостерігачі, вони пояснили, що зробили це «на пам'ять». Один такий випадок стався в Інгульському районі Миколаєва. Інший – в одному із селищ Миколаївського району.

Крім того, правоохоронці склали два адміністративні протоколи, один з яких дрібне хуліганство. Чоловік у черзі на отримання бюлетенів посварився з жінкою і вирвав у неї з рук бюлетень. Правопорушнику здалося, що жінка порушила чергу, але згодом, щоправда, з'ясувалося, що він узагалі переплутав адресний стіл. Утім від адмінпротоколу та штрафу за дрібне хуліганство це його вже не врятувало.

Другий адмінпротокол, який склали миколаївські поліцейські, – «Завідомо неправдивий виклик спецслужб». Чоловікові здалося, що на дільниці відбувається підкуп виборців. Утім, коли правоохоронці прибули на місце, жодного підтвердження своїх слів чоловік не надав. Однак жінку, яка винесла протокол з дільниці, вирішили не карати, адже вона не могла усвідомити, що з ним робити, і вирішила, що бюлетень треба забрати додому.

У цілому ж правоохоронці зареєстрували 66 повідомлень про можливі порушення виборчого законодавства. Із частиною ще розбираються, утім усі порушення незначні, говорять у прес-службі поліції.

Наймасовішою проблемою в Миколаєві стало голосування за ID-карткою без довідки про прописку. Утім наймасовіша вона лише порівняно з іншими, адже декілька таких випадків трапилося лише на одній дільниці. Голова дільничної комісії не могла усвідомити, як можна жити й голосувати, не маючи довідки про прописку. Згодом жінці роз'яснили її помилку, вказавши на постанову ЦВК № 268, яка прямо дозволяє голосувати лише за наявністю самої ID-картки.

Загалом же, на думку і спостерігачів, і членів комісій, і самих виборців, волевиявлення в Миколаєві відбулося спокійно, без чисельних грубих порушень. Усі дільниці закрилися рівно о 20:00. Але вже о 20:20 один зі штабів кандидатів на пост Президента повідомив про виявлене грубе порушення. На дільниці № 480810 по 128 виборчому округу члени комісії підписали 19 протоколів ще до закінчення голосування, що вважається грубим порушенням виборчого законодавства (URL: <https://prm.ua/vibori-na-mikolayivshhini-vidkrito-dvi-kriminalnih-spravi>).

У Запорізькій області грубих порушень у день голосування не зафіксовано. Разом з тим Комітет виборців України (КВУ) фіксував помилки в роботі дільничних виборчих комісій. Зокрема, в окрузі № 78, дільниця № 230266, спостерігачі КВУ повідомили, що члени комісії частково заповнили протокол про підрахунок голосів виборців ще до закінчення голосування (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vybory-2019-pidsumky-holosuvannia/29853013.html>).

Крім того, КВУ вказує на проблему зі списками виборців. Деякі виборці не змогли знайти себе в списках, хоча запрошення отримали.

Спостерігачі КВУ повідомляють і про кілька випадків, коли виборці рвали або псували бюлетені. У Запорізькій області (округ № 74, дільниця № 230905) виборець навмисно показово зірвав пломбу зі скриньки для голосування.

В ефірі прес-центру штабу П. Порошенка відбулося пряме включення із Запоріжжя, під час якого народний депутат, голова Запорізької територіальної організації партії «Блок П. Порошенко “Солідарність”» І. Артющенко повідомив, як голосують мешканці регіону та які порушення зафіксували станом на 18:00. «Усі дільниці працюють на цей момент у штатному режимі, але був помічений ряд порушень. Так, у Гуляйпільському районі зафіксовано підвіз виборців з боку представників штабу Тимошенко.

Як повідомили спостерігачі дільниці № 230161 на 82 окрузі, «перевізники» доставляли мешканців району на автомобілі, а після голосування вимагали від них фото заповненого бюлетеню. Інформацію підтвердила жінка, яка перебувала в автівці» – зазначив парламентар.

І. Артюшенко заявив, що на дільниці № 230988 на 76 окрузі в м. Запоріжжя член ДВК від кандидата Р. Ригованова видала виборцю 10 бюлетенів замість одного. «Після того як порушення помітили, голова комісії вилучила зайві дев'ять бюлетенів у виборця. На місце події була викликана поліція. Також на дільниці № 231105 на 77 окрузі була зафіксована спроба виносу бюлетеня за межі виборчої дільниці. За всіма фактами порушень було направлено звернення до правоохоронних органів і складено акти про порушення», – наголосив народний депутат. І. Артюшенко повідомив, що станом на 18:00 у Запорізькій області зафіксовано 24 порушення (URL: <http://zaporizhia.solydarnist.org/?p=14917>).

У с. Роза Запорізької області зафіксовано підвезення виборців на виборчу дільницю, повідомили 31 березня в Громадській мережі «ОПОРА». «Під час голосування у с. Роза Бердянського району зафіксовано підвіз місцевих мешканців до дільниці. За словами водія транспорту, послугу організував керівник Бердянської міської організації Опозиційного блоку, депутат Бердянської міської ради С. Путря», – ідеться в повідомленні. Також водій пояснив, що в такий спосіб було «надано допомогу людям, яким складно було дістатися пішки до дільниць, щоб скористатися своїм виборчим правом». За приблизними підрахунками, в автобусі перебувало 68 пасажирів. У салоні транспорту агітаційних матеріалів не помічено. Роз'яснення водія щодо ситуації зафіксовано поліцією (повідомили <https://www.oporaua.org/news/vybory/vybory-prezydenta/vybory-prezydenta-2019/17302-pidviz-vibortsiv-do-dilnitsi-u-zaporizkii-oblasti>).

Станом на 10:00 1 квітня до поліції Запорізької області надійшло 57 повідомлень про можливі порушення законодавства під час голосування. За всіма повідомленнями поліцейськими проводяться ретельні перевірки. Так, за двома подіями відкрито кримінальні провадження: за фактом видачі 10 бюлетенів у Вознесенівському районі Запоріжжя відкрито кримінальне провадження за ознаками ч. 1 ст. 1581 («Незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше ніж один раз») Кримінального кодексу України; за фактом видачі бюлетеня іншій особі в Дніпровському районі Запоріжжя відкрито кримінальне провадження за ознаками ч. 1 ст. 158 («Надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців») Кримінального кодексу України.

Крім того, за фактами пошкодження бюлетенів складено чотири адміністративні протоколи за ознаками ст. 173 («Дрібне хуліганство») Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Також із зареєстрованих є шість фактів незаконної агітації, два повідомлення про нібито підкуп виборців, дев'ять фактів фотографування бюлетенів, один факт пошкодження пломби виборчої скриньки (URL: <https://polvisti.com/2019/04/politsiia-pro-vybory-u-zaporiz-kiy-oblasti-vidkryto-2-kryminal-nykh-provadhennia-ta-skladeno-4-administratyvnykh-protokoly>).

Вибори Президента України відбувалися також у закордонному виборчому окрузі. Він нараховував 101 виборчу дільницю у 72 країнах світу, де мали змогу проголосувати майже 500 тис. українських громадян. Дев'яносто дев'ять дільниць було створено при посольствах і консульствах України, ще дві – сформовано при військових частинах, дислокованих за межами України (у Демократичній Республіці Конго та Косово). У переважній більшості країн працювало по одній виборчій дільниці. Найбільше – п'ять дільниць – було в Німеччині; чотири – у США, Італії та Польщі, по три – у Канаді, Туреччині та Іспанії, по дві – у Чехії, Угорщині, Португалії, Білорусі, Молдові, Сербії, Великій Британії, Греції, Китаї, ОАЕ. Натомість при українських дипломатичних місіях у Росії вибори не проводилися, але українці, які постійно проживають на території Росії, могли проголосувати в посольствах України в Казахстані, Грузії, Фінляндії.

У першому турі виборів Президента цього року на закордонних виборчих дільницях проголосувало 55 тис. українців що значно менше, ніж у 2014 р. (73 тис.) (URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp312pt001f01=719.html>). Закордонні виборці здебільшого висловили підтримку діючому Президенту України П. Порошенку. Його підтримали близько 40 % українців, що проживають у 53 країнах. Найбільше голосів за П. Порошенка віддали українці в Австралії, Ірландії, Нідерландах, Норвегії, Таїланді, США та Швейцарії – майже 60 % підтримки. На другому місці В. Зеленський, він лідирує у 17 країнах: Грузії, Киргизстані, Латвії, Білорусі, Вірменії, Туркменістані, Польщі, Сербії, Словаччині, Чехії та Угорщині, а також у Республіці Конго, Королівстві Йордан, Катарі, Перу, Бразилії та Кубі. Натомість в Естонії та Молдові більшість українців підтримали Ю. Бойка. Ю. Тимошенко не виграла на жодній закордонній дільниці (URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/04/1/7211006>).

Першим розпочалося й закінчилося голосування на виборах Президента України на закордонній виборчій дільниці № 900001, яка розташована на території Посольства України в Австралії (м. Канберра). За даними Центральної виборчої комісії, голосування в Австралії закінчилося о 12:00 31 березня за київським часом. «До списку виборців на цій дільниці було включено 1 тис. 737 осіб. Виборчі бюлетені для голосування отримало 125 виборців, що становило 7,2 % від включених до списку виборців», – повідомили в ЦВК.

У голосуванні на станції «Академік Вернадський» в Арктиці взяли участь 34 громадянина – 11 учасників ХХІІІ Української антарктичної експедиції та 23 члени сезонного загону науковців, які нині перебувають на станції. «О 15:40 за Києвом скан-копію протоколу за результатами

голосування було відправлено через Інтернет до Центральної виборчої комісії. Оригінали бюлетенів і протоколу опечатані та будуть передані до ЦВК після ротації постійної антарктичної експедиції, приблизно в другій половині квітня 2019 р.», – ідеться в повідомленні ЦВК.

Висока активність спостерігалася і в Нью-Йорку (США). Тут люди зібралися біля дільниці за годину до відкриття дільниці – о 7:00.

У Берліні (Німеччина) голосування на президентських виборах завершилося без жодних інцидентів. За інформацією ДВК, свій голос за майбутнього главу держави віддало 1 тис. 787 українців.

В Італії відкрито чотири виборчі дільниці: дві в Мілані, по одній – у Римі та Неаполі. На римській дільниці зареєструвалося трохи більше 8 тис. виборців, а загалом по Італії – приблизно 23 тис., що становить близько 10 % від усіх зареєстрованих на Апеннінах громадян України. За оцінками оглядачів, голосування в Римі було організовано надзвичайно чітко та зручно для виборців, яким допомагали майже 50 волонтерів. Головною перепоною для участі в нинішніх виборах для більшості громадян України, які проживають в Італії та в інших країнах, стало те, що для голосування потрібно з'явитися на консульства особисто двічі – для реєстрації та для власне голосування, а щоб дістатися до дільниць, потрібно долати значні відстані.

У Варшаві (Польща) у списку виборців було майже 17 тис. українців. Протягом березня щодня на дільницю з'являлося не менше сотні громадян з метою зареєструватися в списку виборців. Працівники посольства, які приймали заяви, підтверджували, що раніше такої зацікавленості виборцями не було. У результаті 31 березня у Варшаві проголосувало понад 4 тис. осіб (удвічі більше, ніж на виборах 2014 р.). У момент піку черга до дверей посольства розтяглася на кількасот метрів. Вона сягнула одного з будинків Міністерства закордонних справ Польщі, який розташовано на тій самій вулиці, що й українське посольство. Шлях від кінця черги до кабінки для голосування в приміщенні посольства, залежно від пори дня, міг тягнутися аж до двох годин.

Члени виборчої комісії керували чергою досить ефективно. Віднаходження «свого» столу зі списками виборців та отримання бюлетеню займало лише кілька хвилин. Перед 20:00 за місцевим часом посол А. Дешиця прийняв рішення про те, що всі, хто ще залишався в черзі, зможуть проголосувати. Для цього присутніх запросили на територію посольства (таким чином виконувалася норма про те, що всі виборці, які потрапили на територію дільниці до її закриття, могли проголосувати).

Трійка лідерів на варшавській дільниці така: В. Зеленський – 1 тис. 520 голосів, П. Порошенко – 1 тис. 379, А. Гриценко – 495. Ю. Тимошенко отримала лише 151 голос, менше за І. Смешка (260 голосів), Р. Кошулинського (166 голосів), С. Таруту (156).

Попри значний ажіотаж на дільниці у Варшаві, головний висновок голосування в першому турі зводиться до того, що більшість українських

громадян у Польщі у виборах участі не брала. За різними оцінками, у країні більш-менш тривалі відрізки часу перебувають близько 1 млн українців з правом голосу, а участь в голосуванні на чотирьох дільницях у Польщі взяло близько 10 тис. людей.

Отже, вибори в південних областях України та закордонному виборчому окрузі відбулися за досить високої явки виборців і з незначною кількістю порушень, які не вплинули на результат волевиявлення. Спостерігачі оцінили виборчий процес як вільний і прозорий, визнали вибори такими, що відбулися. Переможцем першого туру голосування в Південному окрузі України став кандидат на пост Президента В. Зеленський, на другому місці – Ю. Бойко, на третьому – П. Порошенко. Діючий Президент водночас став лідером симпатій закордонних виборців.

М. Дем'яненко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Президентські вибори: аналіз результатів першого туру в центральних областях України

В Україні 31 березня відбулися президентські вибори. Згідно з результатами волевиявлення найбільшу кількість голосів отримав кандидат на пост Президента В. Зеленський – 30,24 %; на другому місці опинився діючий Президент П. Порошенко – 15,95 %; третє, четверте та п'яте місця відповідно зайняли Ю. Тимошенко, Ю. Бойко та А. Гриценко. Оскільки ніхто з кандидатів не зміг набрати більше ніж 50 % голосів, то 21 квітня має відбутися другий тур виборів, боротися за перемогу в якому будуть В. Зеленський і П. Порошенко.

Зауважимо, що кандидат на пост Президента Ю. Тимошенко, яка посіла третє місце в першому турі виборів, заявила, що, на її думку, результат діючого Президента П. Порошенка (друге місце) сфальсифіковано. Але вона додала, що не має наміру закликати людей до протестних акцій, щоб не розхитувати ситуації в країні (URL: <https://narodna-pravda.ua/2019/04/04/vybory-prezydenta-2019-onlajn-translyatsiya-i-vsi-podrobytsi>).

Досить цікавими й показовими стали результати першого туру президентських виборів у регіональному зрізі. Проаналізуємо результати волевиявлення в Центрі України, а саме у Вінницькій, Полтавській, Київській, Кіровоградській і Дніпропетровській областях.

Зазначимо, що в усіх цих областях перемогу отримав В. Зеленський. Так, у Вінницькій області він переміг на п'яти з восьми територіальних виборчих округів, за нього проголосувало 23,42 % виборців, натомість діючий Президент поступився лише на 1 %, отримавши 22,37 % (URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp301pt001f01=719.html>). Показовим є той факт, що з усіх з п'яти проаналізованих областей саме у Вінницькій у кандидата П. Порошенка найменша різниця голосів порівняно з переможцем

першого туру. Якщо ж порівнювати результати цьогорічних виборів Президента України з виборами 2014 р., то П. Порошенко тоді переміг у першому турі виборів, набравши на Вінниччині 67,32 % (URL: <https://www.oporaua.org/news/vybory/vybory-prezydenta/vybory-prezydenta-2019/17496-iaak-progolosuvali-na-vinnichchini-u-porivnianni-z-minulimi-viborami>).

Значно гірший результат продемонстрував діючий Президент у Полтавській області. На кожному з восьми територіальних виборчих округів, де загалом проголосувало 735 тис. 908 виборців, переміг В. Зеленський, який більше ніж утричі обійшов П. Порошенка: 35,62 проти 10,61 % виборців. Причому поступився він не лише В. Зеленському, а й Ю. Тимошенко, яка зайняла друге місце – 15,86 %.

Значну перевагу отримав В. Зеленський і в Київській області, де переміг у всіх дев'яти ТВО, де загалом проголосувало 983 тис. 279 виборців. Трохи менше третини – 30,86 % виборців підтримало В. Зеленського, натомість діючий Президент отримав другий результат, набравши 18,56 % голосів.

У Кіровоградській області загалом проголосувало 453 тис. 544 виборців у п'яти територіальних виборчих округах, у кожному з яких переміг В. Зеленський, набравши майже втричі більше голосів, – 34,52 проти 11,79 % у П. Порошенка. Зауважимо, що і в Кіровоградській області П. Порошенко поступився Ю. Тимошенко, яка посіла друге місце з результатом понад 18 % голосів виборців.

Гірший результат отримав П. Порошенко в Дніпропетровській області, де в голосуванні взяв участь 1 647 398 виборців. Тут кандидат В. Зеленський також переміг в усіх 17 виборчих округах. Його підтримало 45,34 %, тоді як за П. Порошенка проголосували лише 8,32 % виборців. Такий результат не забезпечив діючому Президенту навіть третього місця. На Дніпропетровщині він, зокрема, поступився Ю. Бойку та О. Вілкулу.

Голова Центральної виборчої комісії Т. Сліпачук заявила про відсутність системних порушень на виборах Президента України 2019 р. «Вибори відбулися без системних порушень, про що говорить і Національна поліція, і спостерігачі. Ми можемо констатувати, що волевиявлення українського народу здійснилося», – повідомила вона на брифінгу 31 березня (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/u-cvk-zayavili-pro-vidsutnist-sistemnih-porushen-na-viborah-50013970.html>).

Водночас хотілося б звернути увагу на порушеннях, які були присутні на президентських виборах, зокрема і у вищезгаданих регіонах.

Загалом в Україні від ранку 31 березня поліція зареєструвала 2 тис. 605 заяв про порушення виборчого законодавства. У першій половині дня найбільше їх було в Донецькій області, Києві, Дніпропетровській, Одеській і Харківській областях: незаконна агітація – 140; підкуп виборців – 54; пошкодження бюлетеня – 38; фотографування бюлетенів – 149; повідомлення про замінування – 18; спроба винесення бюлетеня з дільниці – 13.

За фактами порушень поліція відкрила 61 кримінальне провадження. Найбільше за такими статтями: «Фальсифікація виборчих документів» – 31; «Порушення таємниці голосування» – 12; «Перешкоджання здійсненню виборчого права» – шість; «Терористичний акт» – чотири; «Завідомо неправдиве повідомлення про замінування» – чотири. Крім того, відомо про порушення кримінальних проваджень за статтями «Умисне легке тілесне ушкодження», «Хуліганство», «Підкуп виборця». Також у день виборів часто траплялися випадки, коли дільниці в деяких регіонах відкривали завчасно. Найбільше порушень зафіксували в Дніпропетровській області – 344 (URL: https://24tv.ua/ukrayina_tag1119).

Громадянська мережа «ОПОРА» спостерігала за виборами по всій Україні та проводила паралельний підрахунок голосів. Про зафіксовані порушення в день голосування на Вінниччині та про результати паралельного підрахунку голосів поінформували представники «ОПОРИ» під час прес-конференції (URL: <https://www.oporaua.org/news/vybory/vybory-prezydenta/vybory-prezydenta-2019/17470-den-viboriv-na-vinnichchini-opora-rozpovila-pro-porushennia-ta-prezentovala-rezultati-paralelnogo-pidrakhunku>).

Зауважимо, що істотних порушень виборчого законодавства під час голосування та підрахунку голосів на Вінниччині спостерігачі «ОПОРИ» не зафіксували. За словами координатора спостереження Громадянської мережі «ОПОРА» за виборами у Вінницькій області Н. Величко, усі порушення стосувалися недотримання процедури проведення виборів. Зокрема, це поодинокі випадки видачі бюлетенів без паспортів або за закордонним паспортом, невкидання до скриньки для голосування контрольних листів, робота з виборцем одного члена комісії за двох. Також у день голосування траплялися випадки некомпетентності в роботі членів ДВК. Н. Величко зазначила, що правоохоронні органи в день виборів належним чином і професійно взаємодіяли з офіційними спостерігачами та іншими суб'єктами виборчого процесу. «Протягом дня голосування на виборчих дільницях спостерігачами було зафіксовано ряд випадків, які мали ознаки виборчих правопорушень, про що “ОПОРА” одразу ж інформувала громадськість. При цьому Національна поліція оперативно реагувала на всі вказані повідомлення, відправляючи на виборчі дільниці слідчо-оперативні групи, які вживали заходи для максимального з'ясування всіх обставин виборчих правопорушень», – сказала Н. Величко.

По Полтавській області явка виборців, які прийняли участь у волевиявленні, становила 65,79 %, що є трохи більшою від середньої явки по Україні – 63,53 %.

Спостерігачі «ОПОРИ» також не зафіксували серйозних порушень виборчого законодавства під час голосування й підрахунку голосів на Полтавщині, які б могли вплинути на результати волевиявлення. Про це під час прес-конференції 1 квітня поінформували представники «ОПОРИ» (URL: <https://www.oporaua.org/news/vybory/vybory-prezydenta/vybory-prezydenta-2019/17463-den-golosuvannia-na-poltavshchini-problemi-z-zabezpechenniam>

dvk-sprobi-vidachi-biuleteniv-bez-dokumentiv-ta-pereshkodzhannia-sposterigacham).

Серед основних порушень були: проблеми із забезпеченням ДВК, спроби видачі бюлетенів без документів і перешкодження спостерігачам. Так, за словами координатора спостереження Громадянської мережі «ОПОРА» за виборами в Полтавській області К. Донченка, досить часто спостерігалися проблеми з матеріально-технічним забезпеченням виборчих комісій. «Спостерігачі “ОПОРИ” зафіксували недостатню кількість виборчих скриньок на деяких дільницях. Зокрема, на окремих виборчих дільницях була лише одна стаціонарна скринька, хоча згідно з чинним виборчим законодавством, малі дільниці мають містити як мінімум дві великі скриньки для голосування», – зауважив К. Донченко.

Також спостерігалася невідповідність між кількістю бюлетенів та кількістю зареєстрованих виборців на дільницях. «У Новосанжарському та Лохвицькому районах “ОПОРА” зафіксувала випадки, коли ДВК отримували меншу кількість бюлетенів, ніж кількість виборців у списках. Якби явка виборців була близькою до максимуму – це могло б стати серйозною проблемою», – говорить К. Донченко.

Проте найпоширенішим порушенням виборчого законодавства на Полтавщині в день голосування були спроби видачі членами виборчих комісій бюлетеня без пред’явлення виборцями належних документів. Так, на деяких дільницях у селах члени комісій пояснювали свої дії тим, що вони знайомі з виборцем; в інших випадках намагалися видати бюлетень виборцю за іншими документами – водійським посвідченням, закордонним паспортом.

Неістотні проблеми під час голосування виникали також через недостатню обізнаність Закону України «Про вибори Президента України» зі сторони членів ДВК. «Так, на дільниці № 530739 члени комісії не пускали до кабінки для голосування виборців із сумками, прохаючи їх залишити на спеціально відведеному для цього столі. Проте виборче законодавство не містить такого роду обмежень. Крім того, спостерігачам “ОПОРИ” довелося двічі звертатися із заявою до поліції відносно можливого перешкодження діяльності спостерігача. В одному випадку члени ДВК № 531276 забороняли спостерігачу “ОПОРИ” здійснювати фото та відеознімання в приміщенні дільниці, хоча той не порушував при цьому таємниці голосування. Ще один випадок стався на дільниці № 530998, де під час підрахунку голосів спостерігачу “ОПОРИ” не дали можливості зафіксувати на фото проблемний бюлетень, якій містив більше ніж одну позначку та який члени ДВК зарахували», – повідомив комунікаційник Громадянської мережі «ОПОРА» в Полтавській області І. Литвиненко.

На Полтавщині 2 квітня окружні виборчі комісії завершили опрацювання протоколів з результатами голосування. Під час передавання виборчої документації від ДВК до ОВК істотних порушень виборчого законодавства не було зафіксовано, повідомив К. Донченко (URL: <https://www.oporaua.org/news/vybory/vybory-prezydenta/vybory-prezydenta->

2019/17481-na-poltavshchini-zavershivsia-protses-opratsiuвання-protokoliv-bez-osoblivikh-porushen).

Не обійшлося без порушень у день голосування і в Київській області. Спостерігачі «ОПОРИ» фіксували ряд виборчих порушень, найчастіше це були порушення процедури голосування та порушення в роботі дільничних виборчих комісій, після закриття виборчих дільниць – перешкоджання роботі офіційних спостерігачів (URL: <https://www.oporaua.org/news/vybory/vybory-prezydenta/vybory-prezydenta-2019/17474-pereshkodzhannia-roboti-sposteregachiv-golosuvannia-bez-pasportiv-pechatki-na-ovk-ta-protsedurni-porushennia-iaak-minula-viborcha-doba-na-kiyivshchini>).

На виборчих дільницях Київської області «ОПОРА» фіксувала затримку у відкритті дільниць, передчасне відкриття сейфа, недостатню кількість бюлетенів, невідповідність приміщень ДВК технічним вимогам та агітацію біля приміщень ДВК. На ряді виборчих дільниць Київської області спостерігачі фіксували невідповідність кількості бюлетенів кількості виборців, зареєстрованих на дільницях – бюлетенів було менше.

Також протягом дня спостерігачі чотири рази фіксували голосування виборцями без паспортів. Двічі – за пенсійним посвідченням, один раз – за довідкою про втрату паспорта, один раз – за закордонним паспортом. Крім того, зафіксовано також спроби отримати бюлетені без паспорта, однак члени комісії діяли в межах виборчого законодавства та не видавали бюлетені.

Після 20:00 під час підрахунку голосів спостерігачі «ОПОРИ» фіксували ряд порушень у Київській області, зокрема двічі – порушення прав офіційних спостерігачів.

Також спостерігачі зафіксували на окружній виборчій комісії № 94 ВО представників дільничної виборчої комісії № 320318 з пустими бланками протоколів підрахунку голосів і печаткою, стосовно чого спостерігач «ОПОРИ» звернувся із заявою до поліції.

Разом з тим спостерігачі підсумували, що зафіксовані порушення були несистемними та не могли вплинути на результат голосування. Координатор спостереження Громадянської мережі «ОПОРА» за виборами в Київській області О. Репік зазначив: «У цілому протягом дня голосування спостерігачами фіксувалися переважно несистемні порушення, які не могли вплинути на результати голосування. Вони, імовірно, були викликані браком компетенції з боку членів дільничних виборчих комісій та тим, що окремі виборці були необізнані з тим, що їхні дії можуть трактуватися як порушення закону. Зовсім інша ситуація склалася на виборчій дільниці в м. Ірпінь, де з боку ДВК було пряме перешкоджання діяльності офіційного спостерігача, обмеження його прав та погрози, що з рештою закінчилося його вилученням з ДВК та неможливістю вести спостереження. Особливо бентежить у цьому питанні позиція правоохоронних органів, зокрема представників Національної поліції Київської області, які фактично намагаються триматися осторонь подібних справ».

У Кіровоградській області, як і по всій Україні, Громадянська мережа «ОПОРА» спостерігала за виборами та проводила паралельний підрахунок голосів за вибіркою (URL: <https://www.oporaua.org/news/vybory/vybory-prezydenta/vybory-prezydenta-2019/17462-den-viboriv-na-kirovogradshchini-vidacha-biuletniv-bez-pasportiv-fotografuvannia-u-kabinkakh-ta-vidsutnist-vibortsiv-u-spiskakh>). За результатами моніторингу виборчого процесу значних порушень не було виявлено. Про це зазначили представники «ОПОРИ» під час прес-конференції 1 квітня в Кропивницькому. «Ми не зафіксували істотних порушень, які могли вплинути на результати голосування. Особливістю цієї кампанії на загальноукраїнському та місцевому рівнях були загрозливі моменти з адміністративним ресурсом. Голосування на Кіровоградщині характеризується тим, що були істотні проблеми зі списками виборців. Люди не знаходили своїх даних в уточненому списку. Основним порушенням, яке ми фіксували, була видача бюлетенів без паспорта в невеликих населених пунктах. Також було істотне порушення – фотографування бюлетенів, але ми не можемо стверджувати про підкуп виборців», – зазначила координатор спостереження Громадянської мережі «ОПОРА» за виборами в Кіровоградській області З. Лебідь. Вона додала, що кандидати на пост Президента України невідповідально поставилися до подання кандидатур на членство в дільничних комісіях. Унаслідок цього окружна комісія відправляє протоколи про підрахунок голосів на доопрацювання.

В Олександрівському районі змінився секретар дільничної виборчої комісії № 350503. Постанову ЦВК було опубліковано 29 березня, але зранку 31 березня на засідання прийшло два секретарі. Один працював до того й не знав, що його замінено. Новопризначений секретар зміг приступити до обов'язків близько 16:00, через що були проблеми з документами.

«Довготерміновий спостерігач “ОПОРИ”, який змінив місце голосування без зміни виборчої адреси, не зміг реалізувати виборче право. Такі випадки непоодинокі в Кіровоградській області. Ми вбачаємо у цьому тенденцію. Багато запитань до органів ведення Державного реєстру виборців. Нагадуємо, що за порушення порядку ведення реєстру виборців передбачено адміністративну відповідальність», – підкреслив громадський омбудсмен із захисту виборчих прав Громадянської мережі «ОПОРА» в Кіровоградській області Є. Гурницький.

Дніпропетровська область очолила антирейтинг серед усіх областей України щодо порушень у день голосування. Тут було зафіксовано найбільшу кількість порушень виборчого законодавства в день виборів. Про це повідомив голова Національної поліції України С. Князев під час спільного брифінгу голови Центральної виборчої комісії та міністра внутрішніх справ щодо забезпечення законності та правопорядку на виборчих дільницях.

«Лідером реєстрації правопорушень є Дніпропетровська область, де було зареєстровано 16», – зазначив С. Князев (URL:

<https://www.unn.com.ua/uk/news/1790358-naybilshe-porushen-viborchogo-zakonodavstva-u-den-viboriv-zafiksovano-u-dnipropetrovskiy-oblasti>).

Проте, незважаючи на чималу кількість порушень на Дніпропетровщині, вони були подібними до інших областей, не були системними й масовими, не вплинули на результат виборів. Одне з істотних порушень зафіксували спостерігачі «ОПОРИ». У Дніпрі (виборчий округ № 28 на виборчій ділянці № 121429) спостерігач «ОПОРИ» зафіксувала видачу бюлетеня за довіреністю. Жінка отримала виборчий бюлетень за себе, а також надала виборчій комісії нотаріально завірену довіреність й отримала бюлетень за свою дочку. За словами невідомої, її дочка наразі перебуває на лікуванні за кордоном. У коментарі спостерігачам «ОПОРИ» голова комісії підтвердив, що дійсно члени комісії вважать довіреність достатньою підставою для видачі бюлетеня. «Вона надала довіреність з усіма гербами, печатками. Чи можемо ми їй не довіряти?» – заявили в комісії.

Водночас в «ОПОРИ» нагадали, що, відповідно до ст. 8 Закону України «Про вибори Президента України», кожний виборець голосує на виборах Президента України особисто. Голосування за інших осіб, а також передача виборцем права голосу будь-якій іншій особі забороняються (URL: <https://www.oporaua.org/news/vybory/vybory-prezydenta/vybory-prezydenta-2019/17361-dnipropetrovshchina-zhinka-progolosuvala-za-dochku-za-dovirenistiu>).

Як бачимо, згідно з моніторингом спостерігачів, наявні порушення в проаналізованих областях, як і в цілому по Україні, не були системними та настільки істотними, що могли б вплинути на результати голосування.

За оцінкою КВУ проведення дня голосування загалом було проведено відповідно до вимог українського законодавства й міжнародних стандартів. Порівняно з попередніми виборами Президента України 2014 р. кількість і характер порушень виборчого законодавства принципово не змінилися (URL: <http://electioninfo.org.ua/nodes/nodes/view/type:news/slug:otsnka-dnya-golosuvannya-visnovki-kvu>).

Загалом офіційними спостерігачами КВУ було зафіксовано ряд проблем і порушень. Серед найбільш типових: помилки в роботі діляничних виборчих комісій, розголошення таємниці голосування виборців шляхом публікації відповідних фотоматеріалів, проведення агітації поза термінами, визначеними Законом України «Про вибори Президента України», проблеми зі списками виборців. Розголошення таємниці голосування носило масовий характер. Напередодні другого туру виборів органам державної влади необхідно провести роз'яснювальну роботу серед виборців щодо заборони порушення таємниці голосування, а також серед членів ДВК – щодо роз'яснення основ виборчого законодавства.

Значну кількість порушень було спричинено неправильним трактуванням або незнанням чинного законодавства з боку членів виборчих комісій. Частково сприяли такій ситуації в тому числі заміни членів виборчих комісій і відсутність достатньої кількості часу для ознайомлення нових

членів комісій з особливостями виборчого законодавства. У день голосування кілька комісій прийняло протиправні рішення щодо проставлення штампа «вибув» навпроти прізвищ певних кандидатів, що призвело до псування бюлетенів і затримки початку голосування. Також серед проблем заповнення виборчої документації до офіційного закінчення голосування.

У день голосування КВУ відзначає проблеми зі списками виборців. Так, частина громадян не знайшли себе в списках виборців у день голосування, хоча заявляли, що отримали іменні запрошення. Перед другим туром органам ведення реєстру виборців спільно з виборчими комісіями варто з'ясувати, чому такі проблеми мали місце, і напрацювати шляхи їх вирішення.

В окремих випадках КВУ зафіксував використання таких недобросовісних технологій, як підвезення громадян до дільниць, спроби контрольованого голосування, винесення бюлетенів за межі дільниць. Ці факти носили поодинокий характер. КВУ закликає МВС належним чином розслідувати такі випадки та притягнути винних до відповідальності.

КВУ в цілому позитивно оцінює діяльність Центральної виборчої комісії та Національної поліції щодо недопущення порушень у день голосування. У день голосування ЦВК здійснювала свою діяльність з дотриманням положень виборчого законодавства. Правоохоронні органи належним чином забезпечували правопорядок на виборчих дільницях і реагували на порушення виборчого законодавства.

Спостерігачі КВУ фіксували ряд проблем, пов'язаних з транспортуванням виборчої документації та встановленням підсумків голосування. Основними проблемами на цьому етапі стали: неправильне складання протоколів про підрахунок голосів виборців, черги в окружних виборчих комісіях при прийманні документації, порушення порядку транспортування виборчої документації.

Зі свого боку штаби кандидатів також фіксували порушення. Так, у штабі кандидата В. Зеленського повідомили про порушення на виборчих дільницях. «Найпоширеніші порушення: неопломбовані скриньки для голосування; фото бюлетенів; відсутність у списках; “мертві душі” в списках; відмова в голосуванні по ID-карті; бюлетенів менше, ніж виборців», – повідомили в штабі кандидата (URL: <https://www.facebook.com/ze2019official/2585295401544962>).

У штабі Ю. Тимошенко також повідомили про перебіг голосування та порушення. Про це поінформував заступник голови партії «Батьківщина» народний депутат Г. Немиря (URL: <https://ukrinform.ua/rubric-elections/2671182-u-stabi-timosenko-povidomili-pro-perebig-golosuvanna-ta-porushenna.html>). «Ми продовжуємо виявляти випадки підписання порожніх протоколів. Зокрема, це стосується округу № 50 у Донецькій області, де виявлено заздалегідь підписаний членами дільничної виборчої комісії незаповнений протокол про підрахунок голосів виборців. Округ 97 (Київська

область) теж саме: заздалегідь підписаний членами ДВК незаповнений протокол про підрахунок голосів виборців», – зазначив він.

Також народний депутат оприлюднив інформацію про підкуп виборців. Зафіксовано факт підкупу виборців, що полягав у тому, що особи, які зустрічають виборців після голосування, направляють їх до певної квартири в будинку, який неподалік, де відбувається передача грошей. Викликано поліцію та зареєстровано відповідний акт, уточнив Г. Немиря.

Крім того, серед «невмираючих трюків» порушень виявлено зникаючі чорнила та «каруселі». Також у штабі Ю. Тимошенко повідомили про випадок порушення ведення реєстру виборців. «Випадок досить дивний з огляду на рапорти, які надходили від ЦВК щодо порядку ведення реєстру. Факт: дільниця 321423429 (Софіївська Борщагівка Києво-Святошинського району Київської області, вул.Братська, 9) – це адреса восьмиповерхового будинку. Громадяни, які проживають у цьому будинку, не змогли проголосувати. Виявилось, що цього будинку взагалі немає в реєстрі виборців», – зазначив Г. Немиря.

Порушення, виявлені спостерігачами від виборчого штабу кандидата на пост Президента П. Порошенка, поки що не впливають на результат голосування, заявляють у виборчому штабі кандидата. «Ці порушення не впливають на волевиявлення громадян, поки що. І жодним чином не спотворюють їх», – зазначив народний депутат, член виборчого штабу кандидата на пост Президента України С. Алексєєв на брифінгу 7 квітня в Києві (URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/election2019/576894.html>). За його словами, спостерігачі повідомляють про такі порушення, як агітація поруч із приміщенням виборчої дільниці в м. Каменське Дніпропетровської області (ТВО 30), автобуси з людьми з Києва, що курсують Васильківським районом Київської області, які в результаті були заблоковані. «І ще в одного з кандидатів масово на всіх виборчих дільницях країни спостерігачі з брендowanими бєджами – прихована агітація», – сказав С. Алексєєв.

Як бачимо, у штабах трійки лідерів президентських перегонів не було виявлено критичних порушень, які могли б вплинути на результати виборів. З цим погоджується й більшість спостерігачів, які загалом визнають, що вибори в Україні дійсно демократичні, що вже є перемогою.

Іноземні спостерігачі також зазначили, що перший тур виборів відбувся без системних порушень і з дотриманням принципів демократії. Загалом до країни їх прибуло майже 2,5 тис. Канадська місія незалежних спостерігачів одна з найбільших серед тих, що прибули до України на час проведення виборчої кампанії. Упродовж дня виборів вони відвідали майже 900 дільниць (URL: <https://podrobnosti.ua/2291167-vibori-2019-nozemn-spostergach-prokomentuvali-pershij-tur-viborv.html>). «Вибори були досить чесними, іноземні спостерігачі побачили загальну довіру виборців до процесу та бажання здійснити волевиявлення. Однак буде другий тур виборів і будуть парламентські вибори восени. В українців був перший шанс

запустити демократичний процес обрання влади», – говорить Л. Аксуорті, голова місії Canadem в Україні.

Крім того, канадці радять українським кандидатам на пост Президента більше уваги у своїх програмах приділяти гендерним питанням, а українське медіа-середовище називають відкритим і динамічним.

Американська ж місія наголошує, що, хто б не став наступним Президентом, головне те, що Україна має продовжити розпочаті антикорупційні реформи. «Сама суть виборів – це протест проти засилля чиеїсь влади. І нещодавні результати екзит-полів – це індикатор того, що довіра до нинішньої політичної еліти є недостатньою. Це досить цікавий випадок», – говорить М. Шааф, директор Freedom House Ukraine.

До речі, маємо й реакцію окремих міжнародних організацій щодо результатів першого туру президентських виборів в Україні. Генеральний секретар НАТО Й. Столтенберг заявив, що наразі рано коментувати підсумки виборів, тому що попереду другий тур. «У НАТО і в країнах-членах вибори відбуваються постійно. Важливо, щоб вони були вільними і справедливими. Тому варто дочекатися другого туру виборів в Україні перед тим, як робити висновки», – наголосив він екзит-пол<https://narodna-pravda.ua/2019/04/01/vybory-2019-yak-u-nato-vidreaguvaly-na-rezultaty-pershogo-turu>).

Генсек НАТО також прокоментував розвиток відносин з Україною. За його словами, союзники визнають євроатлантичні прагнення України, тому надають їй допомогу в здійсненні реформ і розвитку сектору безпеки. Але Україні необхідно зосередити увагу на продовженні реформ, на вдосконаленні структур безпеки, а також демократичних інститутів, включаючи боротьбу з корупцією.

Також маємо реакцію Росії на результати першого туру президентських виборів в Україні. Так, за словами прес-секретаря президента РФ Д. Пєскова, Кремль не стане вітати нікого з кандидатів з виходом у другий тур виборів. «Ми уважно стежимо за заявами кандидатів, особливо в тій частині, яка стосується відносин з Росією. Нам, звичайно, хотілося б, щоб перемогла не партія війни, а партія миру, щоб можна було поетапно вирішувати всі питання, зокрема таке складне питання, як врегулювання ситуації на Донбасі», – зазначив він (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/president-2019/vibori-v-ukraini-kreml-zrobiv-pershu-zayavu.htm>).

Разом з тим в окремих зарубіжних країнах очікують конкретики, зокрема від кандидата В. Зеленського, який переміг у першому турі виборів.

Так, у німецькому парламенті представники владної фракції вважають, що В. Зеленський має поінформувати про свою команду та політичну позицію, ідеться в заяві голови фракції ХДС/ХСС Д. Вадефуль (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-maye-rozpovisty-pro-komandu-ta-pozytsiyu-nimechchyna/29856249.html>). «В. Зеленський повинен протягом наступних трьох тижнів до голосування конкретно вказати, за що він виступає та яка команда політиків його підтримуватиме. Україна не може

дозволити собі покладатися на недосвідчене керівництво в конфлікті з Росією і в її важкій економічній і соціальній ситуації. Крім того, В. Зеленський має уточнити, як він хоче досягти своєї мети – збіднення олігархів, оскільки його в передвиборній кампанії досі значною мірою підтримує олігарх І. Коломойський», – наголошує Д. Вадефуль.

До речі, більше конкретики від кандидата В. Зеленського чекають і в Україні – щодо членів команди та його чіткої позиції з окремих важливих питань. Не в останню чергу ця інформація вплине на волевиявлення частини виборців у другому турі.

У владній партії Німеччини також вказують, що успіх В. Зеленського свідчить, зокрема, про розчарування процесом реформ Президента П. Порошенка.

Невдача Ю. Тимошенко, як вважає голова фракції ХДС/ХСС Д. Вадефуль, свідчить, що «виборці не мають довіри до її нечіткої внутрішньої і зовнішньої політики».

Натомість окремі експерти в Україні результат першого туру вважають цілком логічним. Зокрема, про це говорить журналіст і публіцист В. Портников. «Це абсолютно логічний результат на кожних українських виборах. Нова людина, яка не є Президентом країни, стає лідером громадських очікувань. Українці поводять себе доволі прогнозовано. Саме так вони поводити себе в 1994 р., коли голосували за Л. Кучму. І це дуже схожа виборча кампанія: простий хлопець, свій, непартійний номенклатурник, не з влади, усе вирішить. Українці поводитися так і в 2004 р., коли сприймали В. Ющенка як месію, і в 2014 р., коли вважали, що обрання П. Порошенка Президентом одразу розв'яже всі ті проблеми, які були створені в результаті президентства В. Януковича. Тож ми просто спостерігаємо певний оберт українського політичного життя по колу. І це ще не закінчилося... Ми побачимо, що буде в другому турі виборів. Якщо В. Зеленський переможе, ми з вами скажемо, що доведеться чекати 2024 р., щоб зрозуміти, чи перервано це коло. Якщо він переможе, доведе свою здатність керувати державою та буде переобраний на другий термін, то в нас з'явиться новий президент надій. Відповідно, коло буде розірвано. Якщо ж переможе П. Порошенко й ми побачимо спадкоємність курсу, то скажемо, що є шанс на розірвання кола вже зараз», – вважає В. Портников (URL: <https://narodna-pravda.ua/2019/04/01/vitalij-portnykov-pro-vybory-prezydenta-2019>).

Що стосується другого туру виборів, на думку журналіста, шанси у В. Зеленського вищі, але є можливість консолідації так званого націонал-демократичного електорату, а також інші несподіванки. «У нас уже були ситуації, коли люди, які вигравали в першому турі виборів, програвали в другому. Так сталося, скажімо, з першим Президентом України Л. Кравчуком».

Водночас В. Портников вважає, що ці вибори належать до плідної демократії, тому що це частина виборчого процесу. «Потім будуть іще

парламентські вибори, буде серйозна боротьба. Ми з вами не можемо сказати, як виглядатиме сама структура й конфігурація влади – аж до осені або зими цього року. І реально ми зможемо говорити, якою буде Україна, тільки десь в листопаді 2019 р. Незалежно від того, кого оберуть Президентом у другому турі, ми входимо в перехідний період. Цей період транзиту буде дуже непростим для нашої держави».

Підсумовуючи, експерт зауважив, що не потрібно переоцінювати значення виборів Президента як таких, оскільки за Конституцією в нас парламентсько-президентська республіка, а тому Президент має реальні можливості лише в сукупності з парламентськими результатами.

Таким чином, можемо констатувати, що перший тур президентських виборів відбувся. У центральних областях, як і майже на всій території України впевнено переміг В. Зеленський. Істотних і масштабних порушень, які б завадили визнати результати голосування, ні з боку українських, ні з боку зарубіжних спостерігачів виявлено не було. Результат першого туру не забезпечив перемогу в президентській кампанії жодному з кандидатів, тому наступним Президентом стане переможець другого туру, де зустрінуться діючий Президент П. Порошенко і В. Зеленський. В експертному середовищі шанси останнього оцінюють дещо вище, проте спрогнозувати кінцевий результат досить складно. Особливо з огляду на заплановані дебати, де кожен з кандидатів спробує переконати виборця у своїй безальтернативності, також значна увага експертів і громадського середовища прикута до оприлюднення членів команди В. Зеленського та більш чіткого «плану дій». Разом з тим зазначимо, що в умовах парламентсько-президентської республіки повноваження Президента є обмежені, а тому результати осінніх парламентських виборів будуть не менш важливими як для новообраного Президента, так і для майбутнього України.

І. Рудь, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Вибори Президента України 31 березня в північних областях: основні результати та оцінки експертів

Перебіг виборів у північних областях України засвідчив, що в цілому вибори на цих округах відбулися без істотних порушень і їхні результати можуть вважатися легітимним волевиявленням громадян.

У Чернігівській області загалом, за даними ЦВК, проголосувало 512 тис. 833 виборців.

У п'яти округах (усього їх шість) Чернігівщини (Чернігів, Корюківка, Ніжин, Прилуки) віддали перевагу В. Зеленському – 26,8 %. Лише в одному (№ 208, Бахмач) лідирувала за підсумком Ю. Тимошенко, яка в цілому по області отримала 20,2 % голосів виборців.

Щодо інших кандидатів, то голоси в цьому регіоні розділилися таким чином: О. Ляшко заручився підтримкою 12,75 % виборців, П. Порошенко –

12,71 %, І. Смешко – 8,34 %, Ю. Бойко – 7,25 %, А. Гриценко – 5,88 %, О. Вілкул – 2,46 %. Усі інші кандидати на пост Президента не перейшли 1-відсотковий бар'єр (URL: <https://www.val.ua/site/109393>. 2019. 2.04).

Схожі результати виборів і в Сумській області. Загалом по Сумщині результати такі: В. Зеленський – 32,66 % голосів, Ю. Тимошенко – 16,42 %, Ю. Бойко – 11,19 %, П. Порошенко – 10,66 %, І. Смешко – 8,21 % (URL: <http://sumy.today/za-kogo-progolosuvala-sumshchyna-vyborah-prezydenta-vidomi-povni-rezultaty>. 2019. 2.04).

Перебіг виборів на Сумщині прокоментували голова Сумського міського відділення Комітету виборців України О. Захарченко та експерт Бюро аналізу політики В. Бобиренко. Так, О. Захарченко, коментуючи результат кандидата на пост Президента Ю. Тимошенко, заявив, що, по-перше, її підтримка в Сумській області завжди була високою. Тому (навіть при тому що В. Зеленський забрав частину її голосів) вона залишилася достатньо високою порівняно із всеукраїнською. Підтримка діючого Президента П. Порошенка в цілому по області є меншою. По-друге, прикордонні райони, де є проросійські виборці, проголосували за Ю. Бойка, який «забрав багато голосів на себе».

Експерт В. Бобиренко, роблячи екскурс в історію краю, нагадав, що Сумська область – це штучне утворення, яке зшито з кількох «лоскутів» різного історично-культурного походження. Відповідно, і голосують в області по-різному. Крім того, Сумщина, на думку експерта, історично виділяється своїми «антивладними та лівацькими гаслами». Якщо говорити про нинішні вибори, то треба враховувати всі вищевикладені чинники, які стали, на думку В. Бобиренка, з одного боку, породженням традицій, з іншого – джерелом нових.

Коментуючи результати кандидатів, експерт заявив, що з результатом В. Зеленського в області «все зрозуміло». На його симпатиків вплинули міфи про «порядного» президента та «слугу народу». Цікавішою є ситуація з результатом Ю. Тимошенко та Ю. Бойка. Як підкреслив В. Бобиренко, Ю. Тимошенко опинилася на другому місці в області лише тому, що не на першому. В. Зеленський переманив «від неї частину протестного електорату, переважно втомленого від ЮВТ». Тобто електорат є, а «втілення протестних настроїв зістарилося і втратило довіру». До осені рейтинги В. Зеленського, на думку експерта, «посипляться і цей електоральний блок знову шукатиме собі вождя». До речі, як зазначив експерт, у окрузі № 157 у Сумах рейтинг Ю. Тимошенко опинився фактично на рівні з П. Порошенком – на багатьох дільницях Сум саме він зайняв друге місце.

На третьому місці в Сумській області опинився Ю. Бойко. «По ньому і Вілкулу, – зазначає експерта, – ми можемо звіряти кількість адептів “руського мира” в області і його географічні особливості. Не будемо узагальнювати, але переважна більшість тих, хто проголосував за Бойка, хоче миритися з Росією будь-якою ціною, працювати в Росії, дивитися Кисельова і хрестити із сусідами дітей в одній церкві. Весь північ області, значна частина

Охтирського округу це показали. Там Бойко впевнено посідає друге місце» (URL: <http://sumy.today/vybir-sumshchyny-chomu-tymoshenko-v-nas-druga-poroshenko-pyatuu>. 2019. 2.04).

На Житомирщині загальна кількість виборців на момент початку голосування 31 березня 2019 р. становила 955 тис. 761 осіб, участь у голосуванні в першому турі виборів Президента взяло 617 тис. 235 виборців (64,58 %). Найактивніше голосували в Житомирі, де явка була 66,34 %, найменш активними були виборці Коростенського округу № 65 (явка 62,92 %).

Сто відсотків протоколів з округів № 62, 63, 67 передали у ЦВК до вечора 1 квітня. Дані всіх протоколів з округів № 64 та 65 були на сайті Центрвиборчкому вдень 2 квітня, останніми надійшли результати з округу № 66. З результатом 27,81 % по Житомирській області лідирує В. Зеленський – за нього проголосувало 172 тис. 143 виборців.

За Ю. Тимошенко проголосувало 107 тис. 778 виборців області, що становить 17,41 %.

Третє місце по регіону посів П. Дорошенко – 98 тис. 617 голосів виборців (15,93 %).

За О. Ляшка віддали голоси 9,7 % виборців Житомирщини; І. Смішко заручився підтримкою 8,42 % голосів (URL: https://www.zhitomir.info/news_182765.html. 2019. 2.04).

У день голосування спостерігачі «ОПОРИ» в Житомирській області масово фіксували інциденти з ознаками порушення виборчого законодавства, однак втручань у виборчий процес з метою зриву виборів чи фальсифікації не зафіксовано. Про це журналістам повідомили координатор Громадянської мережі «ОПОРА» в Житомирській області Т. Чмут і начальник Головного управління Нацполіції в області В. Печененко на прес-конференції 1 квітня.

За словами Т. Чмута, усього 31 березня зафіксовано понад 60 повідомлень про такі інциденти, як видача бюлетеня без паспорта, нестача кабінки і скриньок для голосування, порушення таємниці голосування, імовірна підrobка виборчої документації. «Було виявлено спроби голосування за посвідченнями – пенсійним та водійським, із закордонним паспортом та довіреністю на авто. У 67 виборчому окрузі (Чуднів) бюлетені рахував “журналіст” з тимчасовим посвідченням. Порушення припинено після втручання представника “ОПОРИ”», – поінформував Т. Чмут.

Він також зазначив, що некомпетентність членів деяких ДВК стала причиною затягування з прийомом бюлетенів на тій же ОВК № 67, оскільки система повертала протоколи, у яких було виявлено мінімальні обрахунки (в один-два голоси) (URL: https://www.zhitomir.info/news_182716.html. 2019. 1.04).

Рівненська область увійшла в п’ятірку регіонів України, де найвищий процент підтримки виборцями діючого глави держави П. Порошенка. Такі висновки можна зробити з офіційних результатів виборів 31 березня.

Так, найбільшу підтримку П. Порошенко має у Львівській області, де за нього проголосувало 35,29 % виборців; м. Київ – 25,59 %; у Тернопільській області – 24,37 %; Рівненщина – 22,32 %; Вінницька область – 22,26 %; Івано-Франківська область – 21,31 % (URL: <http://www.rivnenews.com.ua/2019/04/02/rivnenshchyna-sered-rehioniv-de-naibilshe-pidtrymuiut-petra-poroshenka>. 2019. 2.04). Кількість виборців, які взяли участь у голосуванні, по регіону становить 552 тис. 040 виборців.

Згідно з остаточними результатами на Рівненщині у другий тур виборів Президента вийшли В. Зеленський, якого підтримали 24,01% виборців, і діючий Президент України П. Порошенко – 22,23 %.

Значно відстала від них керівник ВО «Батьківщина» Ю. Тимошенко, яка зайняла третє місце з 15,96 % (URL: <http://www.rivnenews.com.ua/2019/04/02/na-rivnenshchyni-opratsovano-100-protokoliv-peremohly-zelenskyi-ta-poroshenko>. 2019. 2.04).

У Волинській області в п'яти округах участь у виборах узяло 520 тис. 111 виборців (68,40 %) із 760 тис. 293, які мали проголосувати.

Голоси за кожного з кандидатів розподілилися так: В. Зеленський – 112 тис. 457 голосів (21,61 %), Ю. Тимошенко – 103 тис. 221 (19,84 %), П. Порошенко – 98 тис. 719 (18,97 %), О. Ляшко – 51 тис. 530 (9,90 %), А. Гриценко – 46 тис. 915 (9,01 %), І. Смешко – 36 тис. 043 (6,92 %), Ю. Бойко – 18 тис. 920 (3,63 %), Р. Кошулинський – 14 тис. 851 (2,85 %), О. Шевченко – 8 тис. 642 голоси (1,66 %), О. Вілкул – 5 тис. 730 (1,10 %) (URL: <https://www.volyn24.com/news/124349-oficijno-volyniany-ne-bachat-chynnogo-garanta-u-drugomu-turi>. 2019. 2.04).

Громадянська мережа «ОПОРА» не залишила поза увагою перебіг виборів Президента у Волинській області. Так, за їхніми даними, на одній з дільниць спостерігача Громадянської мережі «ОПОРА» не допустили на ранкове засідання ДВК на дільниці № 070091, розташованої в с. Новостав Горохівського району. Про це йдеться в повідомленні «ОПОРИ», передають «Українські новини».

Спостерігач прибув на дільницю, щоб бути присутнім на засіданні, однак його не пустили. Голова комісії повідомила, що всіх запусять о 8:00 ранку. На місце інциденту викликали поліцію. Відповідно до п. 1 ч. 9 ст. 69 Закону України «Про вибори Президента України», офіційний спостерігач від партії, кандидата на пост Президента України, громадської організації має право бути присутнім з дотриманням вимог цього Закону на засіданнях дільничних та окружної виборчих комісій відповідного територіального виборчого округу з урахуванням положень, встановлених ч. 9 ст. 28 Закону, у тому числі під час підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці, встановлення підсумків голосування в територіальному виборчому окрузі (URL: <https://ukranews.com/ua/news/623173-na-volyni-sposterigacha-opory-ne-dopustily-na-vyborchu-dilnytsyu>. 2019. 31.03).

У цілому ж вибори по області відбулися спокійно без видимих порушень і можуть вважатися легітимними.

Отже, результати волевиявлення громадян північних областей у цілому засвідчили, що рейтинги напередодні виборів достовірно репрезентували симпатії виборців. У північних областях перемогу в першому турі здобув В. Зеленський. Друге і третє місця між собою поділили П. Порошенко і Ю. Тимошенко. Особливих порушень, які б мали вплив на кінцевий результат, під час виборчого процесу спостерігачами не виявлено. Отже, волевиявлення можна вважати легітимним і таким, що відповідає усталеним демократичним принципам.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Підсумки першого туру президентських виборів у Західній Україні

Результати голосування на виборах Президента України 31 березня 2019 р. стали відносно несподіванкою і для західних спостерігачів, і для самих кандидатів, і навіть для соціологів, які донедавна говорили про кілька сценаріїв виходу фаворитів у другий тур. Разом з тим результати голосування виявили наочно глибинні процеси в українському суспільстві, реальні розміри протестного електорату та ставлення до діючої влади. Підсумки голосування дають можливість зробити чимало цікавих висновків про виборчі вподобання та електоральну активність українців. Як інформують ЗМІ, підтримали В. Зеленського в більшості регіонів України. Він поступився перемогою лише у Львівській і Тернопільській областях (лідерство Президента П. Порошенка), в Івано-Франківській області (перемога Ю. Тимошенко), а також у Донецькій і Луганській областях (перемога Ю. Бойка).

Варто зазначити, що найменша явка виборців була на Закарпатті. На дільниці прийшло лише 47 % тих, хто був внесений до списків. Це антирекорд усієї України – більше в жодній з областей не було зафіксовано явку нижче 50 % (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/istorichniy-vidriv-favorita-ta-antirekord-zakarpattya-desyat-vazhliiv-cifr-pro-pidsumki-pershogo-turu-viboriv-50014497.html>. 2019. 3.04).

Голоси розподілилися таким чином: В. Зеленський – 38,32 %, Ю. Тимошенко – 15,59 %, П. Порошенко – 11,46 %, Ю. Бойко – 7,52 %, О. Ляшко – 6,23 %, А. Гриценко – 5,16 %. Як зазначають експерти, Закарпаття здивувало рекордно низькою явкою та перемогою на виборах В. Зеленського. Тим часом у діючого Президента України П. Порошенка в області відсоток голосів майже в чотири рази менший, ніж у В. Зеленського (у середньому П. Порошенко підтримало понад 50,5 тис. закарпатців, найбільше – в окрузі № 68 в Ужгороді).

Щоправда, на думку місцевих експертів, нічого дивного не сталося, адже на Закарпатті явка завжди низька, цей регіон завжди голосує інакше, ніж західні області – тут електоральні настрої ближчі до центру країни (URL:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/2674956-vibori-na-zakarpatti-so-bulo-so-bude-i-hto-hoce-vzati-revans.html>. 2019. 5.04).

Д. Тужанський, аналітик, керівник закарпатського осередку КВУ, назвав три причини такої низької явки закарпатців на цих виборах: критичний рівень заробітчанства, неувага до регіону від кандидатів на пост Президента, провальна робота їхніх штабів в області. Щоправда, не всі з таким твердженням погоджуються, адже не тільки Закарпаттю було мало уваги. До деяких регіонів кандидати взагалі не доїхали. Навіть П. Порошенко не всюди побував – на Закарпатті, однак, у березні він побував.

У свою чергу директор Закарпатського інституту політичних досліджень В. Пащенко також вважає головною причиною низької явки виборців заробітчанство. «Це насамперед відбувається через велику кількість заробітчан. Але парадокс цих виборів у тому, що, наприклад, в Ужгороді вони показали високу явку: я не пам'ятаю, аби явка в Ужгороді становила 58 %, тут показник не доходив навіть до 50 %. На периферії закарпатці на вибори справді масово не прийшли», – наголосив експерт.

Доктора історичних наук І. Тодорова низька явка виборців здивувала. «Тут важко пояснити, чи це прояв закарпатської ментальності, чи просто небажання брати участь у тому, що відбувається – чи це щось на кшталт “якось воно буде”, чи діє ще пострадянський синдром “від мене нічого не залежить, краще займуся справами по газдівству”», – зазначив експерт. Він вважає, що така ситуація з явкою дає певну перспективу на мобілізацію електорату для обох учасників перегонів у другому турі. Як це зробити, уже зовсім інше питання. «У мене є сумніви, що на закарпатців подіють патріотичні гасла. Думаю, тут потрібен стриманий, поміркований оптимізм», – підкреслив І. Тодоров.

Політолог М. Шелемба переконаний, що низька явка виборців на виборчі дільниці не через заробітчанство. «Можливо, варто взяти до уваги фактор багатонаціональності (найнижча явка на цих виборах зафіксована на 73 окрузі, де голосувала угорська нацменшина; там, до речі, найнижчий показник у діючого Президента, позаяк угорці заявляли, що не підтримують нікого з кандидатів на виборах, ну, й під час виборів були заяви, що вони не уміють читати по-українськи, а бюлетені не перекладені, відтак їм складно голосувати). Треба узяти для загальної картини ще й те, що на Закарпатті є цілі окремі села, де не голосують за релігійними переконаннями. Усе в сукупності й дало ту картину, що ми побачили», – наголосив політолог.

На його думку, спрацювало також те, що в цих виборах не були зацікавлені певні політичні лідери в краї (мається на увазі В. Балоба та його партія).

М. Шелемба сумнівається в тому, що в другому турі виборів явка закарпатців на дільницях зміниться докорінно, але передбачає, що цифра буде більшою. «21 квітня припадає на Вербну неділю, на цю пору додому перед Великоднем повернуться заробітчани, тому виборців буде однозначно більше, інше питання, як вони голосуватимуть?» – зазначив експерт.

Експерти зазначають, що на Закарпатті існує високий рівень недовіри до влади. Тому проти П. Порошенка спрацювало те, що на Закарпатті, як і загалом в Україні, популярна думка, що у всьому, що є поганого в країні, винен саме він. Саме цим було обумовлено голосування за В. Зеленського, який уникає будь-яких заяв: кожен, хто проти П. Порошенка, бачить у його супротивнику свої сподівання.

Як інформують ЗМІ, після оголошення результатів першого туру одіозний закарпатський політик В. Балоба висловив солідарність із В. Зеленським. На Закарпатті вже наповну говорять про реванш В. Балоби. «Чи може відбутися реванш Балоби в тому сенсі, що він захоче знову стати губернатором? Навряд. Політичний феномен Балоби в тому, що в нього суперова інтуїція. Він типовий закарпатець, який бачить, куди все йде. Тому зараз відкрито підтримує Зеленського, закликав закарпатців голосувати проти Порошенка, що вплине на результати другого туру виборів в області», – заявив директор Закарпатського інституту політичних досліджень В. Пащенко.

При цьому він не впевнений, що В. Балоба сподівається стати губернатором області. «Утім, у нього є два молоді сини – Андрій, мер Мукачєвого, уже публічна людина, політик, доволі успішний, якого, до речі, порівнюють із Зеленським: мовляв, молодий, не надто обізнаний у політиці, але став успішним мером і підняв своє місто», – наголосив експерт.

Натомість політолог М. Шелемба вважає, що неофіційна заява В. Балоби щодо підтримки В. Зеленського ще не означає, що в команді «Зе» її приймуть. «Відверто – варіацій багато, але не думаю що “Зе команда” піде на такі заяви щодо Закарпаття до виборів. Розмови навколо цього – це щось подібне до того, що було з Тимошенко, а у підсумку ми отримали заперечення. Не годиться псувати імідж нових і позасистемних старими та системними. Досить того, що у їхній команді вже є Портнов і Лукаш», – підкреслив експерт.

Разом з тим він зазначив, що в області розігруватимуться різні карти у випадку зміни Президента – це безперечно. «І гра, очевидно, уже почалася – вона загостриться під час парламентських виборів. Треба очікувати активізації різних політичних сил в області, які забезпечуватимуть рейтинг та антирейтинг діючому Президенту», – переконаний експерт.

У Львівській області ситуація зовсім інша. Тут і явка виборців найвища, і забезпечена перемога П. Порошенка. Як зазначив представник «ОПОРИ» Т. Радь, Львівщина завжди була показовою щодо високої явки виборців, ніж інші регіони. Проте він розчарований тим, що це менше ніж на попередніх виборах, адже виборці не хочуть демонструвати свою громадську позицію (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-lviv-javka/29852954.html>. 2019. 31.03).

«ОПОРА» зафіксувала під час голосування поодинокі порушення, які стосувалися переважно умов голосування чи організації роботи виборчої дільниці загалом. Не було виявлено грубих порушень і правоохоронцями.

Надійшло 71 повідомлення про можливі порушення виборчого законодавства, з них частково підтвердилися 25, які стосувалися незаконної агітації «за» та «проти» певних кандидатів на посаду Президента України, фотографування виборчих бюлетенів, перебування на виборчій дільниці в стані алкогольного сп'яніння, конфліктів на дільницях і псування бюлетенів. За оцінками експертів, день голосування відбувався у Львівській області спокійно. Явка виборців – 68,91 %. Результати голосування: П. Порошенко – 35,33 %, А. Гриценко – 19,01 %, Ю. Тимошенко – 14,83 %, В. Зеленський – 11,97 %.

Подібні результати і в Тернопільській області: явка – 66,11 %. Результати голосування за кандидатів: П. Порошенко – 24,39 %, Ю. Тимошенко – 18,85 %, А. Гриценко – 17,10 %, В. Зеленський – 14,66 %, О. Ляшко – 7,40 %.

Натомість виборці Івано-Франківської області віддали перевагу Ю. Тимошенко. Явка виборців становила 61,96 %. Результати голосування: Ю. Тимошенко – 22,49 %, П. Порошенко – 21,33 %, В. Зеленський – 16,03 %, А. Гриценко – 15,19 %.

Усі інші західні області України більшість голосів віддали В. Зеленському. Рівненська область: явка – 64,97 %; за В. Зеленського проголосував 24,01 % виборців, за П. Порошенка – 22,32 %, Ю. Тимошенко – 15,97 %, О. Ляшка – 9,87 %, за А. Гриценка – 7,70 %, І. Смешка – 5,73 %.

Волинська область: явка становила 68,4 %; за В. Зеленського проголосував 21,61 % виборців, Ю. Тимошенко – 19,86 %, П. Порошенка – 18,97 %, за О. Ляшка – 9,88 %, А. Гриценка – 9,02 %, І. Смешка – 6,93 %.

Хмельницька область: явка становила 65,11 %; за В. Зеленського проголосувало 24,88 % виборців, Ю. Тимошенко – 17,59 %, П. Порошенка – 16,60 %, О. Ляшка – 9,81 %, за А. Гриценка – 8,58 %, І. Смешка – 7,67 %, Ю. Бойка – 5,05 %.

Чернівецька область: явка становила 56,1 %; за В. Зеленського проголосували 31,14 % виборців, Ю. Тимошенко – 19,55 %, П. Порошенка – 14,15 %, Ю. Бойка – 9,04 %, за О. Ляшка – 7,40 %, І. Смешка – 5,26 %, А. Гриценка – 5,16 %.

Як зазначають експерти, для діючого Президента П. Порошенка була важлива висока явка виборців у регіонах Західної України, з огляду на національно-патріотичні погляди галичан. Але на виборчі дільниці Львівщини прийшли, за попередніми даними Громадянської мережі «ОПОРА», 68,9 % виборців, що на понад 9 % менше, ніж у 2014 р. Така ж ситуація в Тернопільській та Івано-Франківській областях, де проголосували менше людей, ніж на попередніх президентських виборах.

За інформацією Центральної виборчої комісії, по всіх округах Львівщини лідирує діючий Президент П. Порошенко (понад 30 %), друге місце посідає А. Гриценко (понад 18 %), третє – Ю. Тимошенко (понад 14 %). Електоральні вподобання мешканців Львова й області відрізняються. Якщо у Львові головним лідером є П. Порошенко, то в маленьких містах і селах –

Ю. Тимошенко й А. Гриценко. «Різна картина у Львові і по районах. Це пояснюється тим, що Львів має вищий культурно-освітній рівень, тут ринок праці більший, відтак і протестний настрій не такий великий, як по селах, де спостерігається безробіття. А щодо явки виборців, то це свідчення того, що багато людей на заробітках. Закриті будинки і квартири», – заявив представник виборчого штабу П. Порошенка А. Романюк.

Схожа ситуація і в Тернопільській області, де П. Порошенко лідирує, але розрив між ним і В. Зеленським становить близько 10 %.

За словами експертів, чимало виборців В. Зеленського бачать його новим обличчям у політиці, тим, хто, як вони вважають, здатен зламати стару систему. Основна кількість виборців голосувала протестно, проти політиків старої системи, зазначають експерти у Львові. Вони пояснюють, що населення незадоволено політиками, які говорять правильні речі, але нічого не роблять. В. Зеленський отримав велику підтримку серед виборців, які проживають у прикордонній місцевості Львівщини. Вочевидь, вплинула ситуація з оподаткуванням автомобілів на іноземній реєстрації, які населення масово завезло з Польщі (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vybory-halychyna/29854737.html>. 2019. 2.04).

За словами львівського історика І. Лильо, не дивно, що в регіоні проголосували за В. Зеленського. Дивує те, що він отримав надто високий результат. «Думав, що буде на 6–7 % менше. Це є приводом для дуже багатьох людей вилізти з теплих ван, мильних бульбашок і реальними очима подивитися на світ. Ми маємо справу з тим, що маємо. Упевнений, що значний вплив на вибір галичан мала загальна ситуація, яка не сталася сьогодні, а яка панує майже три десятиліття, і корені цієї проблеми лежать у свідомому, покроковому нищенні такого поняття, як освіченість людей і самоповага, тому що ми “дохікікалися” до того, що величезна кількість талановитих і адекватних, розумних людей виїхала за кордон», – зазначив І. Лильо.

На його думку, ми маємо на сьогодні такий народ, яким він є, якому подобається той рівень культури, який йому несуть такі люди, як В. Зеленський, які на цих людях заробляють мільйони, щоб виграти політичні вибори та заробляти мільярди. «Багатьом з них не потрібні 30 чи 35 млн людей, їм достатньо 10 млн для обслуговування критичної структури, і буде прекрасне життя. Ми маємо на сьогодні неорабовласницький лад, коли людей з країни повипихали і ці люди переказують 11 млрд дол. офіційними шляхами, годуючи сім’ї і режим», – заявив І. Лильо.

У свою чергу публіцист Я. Грицак переконаний, що галицький виборець національно свідомий та історично голосує за тих кандидатів, які йому підіграють у питаннях мови, держави, церкви. «Мені дивно, що на Івано-Франківщині перемагає Ю. Тимошенко, треба аналізувати співвідношення старшого і молодшого населення, результати голосування в містах і селах. Галичина, на загаль, не здивувала в першому турі. Найбільша

несподіванка – це ефект Зеленського. Очевидно, що є запит на зміни, це не можна ігнорувати, а можна лише вітати», – підкреслив Я. Грицак.

Проте, на його думку, цей запит побудовано на завищених очікуваннях. Сподівання на те, що хтось прийде не від влади й зробить «оте чудо». «За відсутності когось іншого, бо Вакарчук знявся, зсув пішов у бік Зеленського. За нього голосувало переважно молоде покоління, яке трохи невідповідальне, трохи наївне, а в цілому хоче змін», – наголосив Я. Грицак.

Аналізуючи результати голосування як на теренах Західної України, так і всієї України, експерти зазначають, що штаб П. Порошенка намагатиметься мобілізувати виборців у другому турі, особливо галичан. При цьому експерти наголошують, що потрібно міняти тактику. Адже недостатньо тих заяв, з якими П. Порошенко виступав у першому турі. На цьогорічних виборах штаб П. Порошенка робив ставку саме на Західний та Центральний регіони України. Ключове гасло діючого Президента «Армія, мова, віра» розраховано саме на патріотичного прозахідного виборця, якому чужі будь-які проросійські ідеї.

Проте, як зазначив викладач Києво-Могилянської бізнес-школи та бізнесмен В. Пекар, українці сильно невдоволені, і П. Порошенку пора це зрозуміти. «Порошенку треба зрозуміти нарешті, що народ дуже сильно невдоволений, навіть ті, хто за нього голосував. Армія, мова, віра – це добре, але цей ядерний консервативний електорат обмежений. Країна перехідна, соціум перехідний – не можна виграти на одній групі», – зазначив експерт (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29858932.html>. 2019. 3.04).

Він вважає, що варто почути ключові вимоги. Якщо ні, то вже нікому доводити нічого не буде можливості. «Зеленському треба утримати свій строкатий електорат, що складається з різних несумісних груп. Можна продовжувати мовчати, уникати зустрічей та інтерв'ю, щоб кожен продовжував плекати свій власний образ кандидата... На жаль, виборець Зеленського дозволяє йому мовчати», – наголосив експерт.

На думку колишнього посла США в Україні Д. Гербста, підсумки першого туру президентських виборів в Україні 31 березня, коли В. Зеленський набрав майже вдвічі більше голосів, ніж діючий Президент, є відображенням рівня «розчарування станом внутрішніх справ». «Поки країна сильно об'єдналася, щоб протистояти агресії Кремля, люди сподівалися, що Революція гідності приведе до серйозних змін усередині країни та поліпшення рівня життя», – заявив Д. Гербст (URL: <https://tyzhden.ua/World/228653>. 2019. 3.04).

За його словами, кампанія В. Зеленського підживлюється суспільним незадоволенням політичним класом, корупцією та конфліктом з Росією, що триває. «Відбулися значні зміни, як це видно із серйозних реформ у газовому секторі, державних закупівлях та банківському секторі, але деякі критики вказують на дуже повільні темпи змін у секторі юстиції. Також були нереалістичні очікування щодо покращення рівня життя. Навіть найуспішніші економічні перетворення спочатку пов'язані з певними

труднощами. Усі ці речі сприяли новому політичному обличчю на виборах. А В. Зеленський – це політичне обличчя», – підкреслив Д. Гербст.

У свою чергу професор університету Rutgers у США О. Мотиль переконаний, що В. Зеленський може стати наступним лідером країни в реальному житті. Якщо його шоу служить йому путівником – українцям варто хвилюватися, застерігає політолог. «Наступним Президентом України, однак, буде або Порошенко, або альтер-его Зеленського В. Голобородько», – зазначив О. Мотиль. При цьому він вважає, що в реальному житті В. Зеленський звів свою передвиборну кампанію до мінімуму. Він дав змогу В. Голобородьку виконати роботу за нього.

Проте значна частина експертів не бачить загрози державному суверенітету України у випадку перемоги В. Зеленського на виборах. На думку експертів, ні П. Порошенко, ні В. Зеленський не відходять від нинішнього зовнішньополітичного курсу. «Навряд ми побачимо якісь відхилення від зовнішньополітичного курсу останніх чотирьох років. Населення має сильні антиросійські настрої, тож цього курсу і притримуватимуться», – вважає директор Дипломатичної академії при МЗС України С. Корсунський (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/press-review-47771742>. 2019. 1.04).

На думку експертів, той факт, що Україна функціонує як справжня демократія, хоча і з певними проблемами, часто називають чи не найголовнішим аспектом цих виборів. На відміну від виборів у сусідній Росії та Білорусі українці мають справжній вибір. Несподіваний успіх В. Зеленського та значне відставання від нього діючого глави держави є наслідком недостатньо ефективних реформ і відсутності ефективної боротьби з корупцією. Навіть Західна Україна підтримала В. Зеленського. Щоправда, він чітко не назвав курсу майбутнього розвитку України, а тут можуть бути сюрпризи та невідомо, як на них відреагують українці, зокрема в Західній Україні.

О. Ворошилов, ст. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Итоги первого тура президентских выборов-2019 на Востоке Украины

Итоги голосования на выборах Президента Украины 31 марта в восточных областях Украины после подсчета ЦИК 100 % протоколов выглядят следующим образом:

Харьковская область	Луганская область	Донецкая область
1. В. Зеленский – 36,39 %	1. Ю. Бойко – 43,96 %	1. Ю. Бойко – 36,84 %
2. Ю. Бойко – 26,58 %	2. В. Зеленский – 25,05 %	2. В. Зеленский – 24,73 %
3. П. Порошенко – 8,52 %	3. А. Вилкул – 9,16 %	3. П. Порошенко – 12,64 %
4. А. Вилкул – 7,47 %	4. П. Порошенко – 6,58 %	4. А. Вилкул – 11,99 %
5. Ю. Тимошенко – 7,35 %	5. Ю. Тимошенко – 4,89 %	5. Ю. Тимошенко – 3,61 %
6. И. Смешко – 3,71 %	6. О. Ляшко – 3,17 %	6. О. Ляшко – 2,65 %
7. О. Ляшко – 3,19 %	7. И. Смешко – 1,99 %	7. И. Смешко – 2,47 %

8. А. Гриценко – 3,12 % 8. А. Гриценко – 1,53 % 8. А. Гриценко – 1,35 %

Остальные кандидаты во всех трех областях набрали менее 1 % голосов.

Следует также отметить, что на нынешних президентских выборах значительно возросла явка избирателей именно в восточных регионах страны:

– в Харьковской области в 2014 г. проголосовало 47,9 %, а в 2019 г. – 64,53% (динамика +16,63 %);

– в Луганской области в 2014 г. проголосовало 38,94 % избирателей, в 2019 г. – 56,77 % (динамика +17,83 %);

– в Донецкой области в 2014 г. проголосовало 15,1 % избирателей, в 2019 г. – 59,49 % (динамика +44,39 %).

Приняли участие в выборах Президента Украины и жители ОРДЛО, хотя и в небольшом количестве. В частности, по словам представителя уполномоченного по защите прав военнослужащих О. Трофименко, 31 марта более 5 тыс. человек по состоянию на 15:00 пересекли линию разграничения на Донбассе, чтобы проголосовать на выборах Президента. Хотя обычно количество пересекающих линию разграничения достигает 20 тыс. в сутки в обе стороны. Причин того, что сократился поток с оккупированных территорий именно в этот день, называют несколько.

Во-первых, российские гибридные силы на подконтрольной им территории еще за неделю распространяли слухи, которые заставляли людей волноваться, безопасно ли ехать через линию разграничения в день выборов: якобы СБУ будет проводить проверки и задержания жителей оккупированных территорий для установления их причастности к вооруженным формированиям и пр.

Также в день украинских выборов были заявлены два митинга с концертами в Луганске и Донецке: людей заставляли прийти кнутом (разослали распоряжение быть бюджетникам) и пряником (анонсировали концерт российских звезд). Позднее отменили и концерты, и митинги. «В телефонограммах, рассылавшихся по бюджетным организациям, отмечалось, что такими митингами планируется показать протест против украинских выборов. А потом, наверное, они сами себя запугали тем, что возможны диверсии. До кого-то наверное дошло, что эти митинги – это лучшая площадка для этих реальных диверсий. А также для того чтобы не привлекать внимание к этим выборам», – прокомментировал отмены концертов в оккупированных Донецке и Луганске главный редактор интернет-издания «Остров» С. Гармаш.

В конце концов, и сами люди опасались, что боевики в пунктах пропуска их будут подозревать: идут, чтобы голосовать за украинского Президента. «Некоторые граждане с оккупированной территории мне лично звонили и говорили, что хотят проголосовать, но не знают, как к этому отнесутся оккупанты, “потому лучше побудем дома”», – сообщил в день выборов уполномоченный омбудсмена в Донецкой области П. Лысянский.

Несмотря на все вышеизложенное, жители ОРДЛО все же шли на подконтрольную Украине территорию проголосовать. То есть процедура, предложенная ЦИК (изменение места голосования), сработала. Тем, кто решился на это, по данным радио «Донбасс. Реалии», удалось проголосовать за своего кандидата без происшествий и провокаций.

Еще одна особенность выборов 31 марта состояла в том, что в этом году Украина впервые не слышала о массовых фальсификациях в ходе голосования и подсчета результатов. Наоборот, и участники гонки, и общественные организации, и международные наблюдатели отметили, что системных нарушений, которые могли бы поставить под сомнение результат, не было.

Хотя совсем без нарушений не обошлось. Так, например, в Донецкой области члены территориальной избирательной комиссии обнаружили различия между данными, переданными Центральной избирательной комиссии из Мангушского района, и цифрами, которые появились на сайте ЦИК. Об этом 2 апреля проинформировала полиция Донецкой области. «Сегодня в Мангушское отделение полиции обратились члены территориальной избирательной комиссии с письменным заявлением о нарушении избирательного процесса. По их словам, данные, переданные в Центральную избирательную комиссию о распределении голосов между кандидатами в Президенты Украины, не совпадают с информацией, изложенной на официальном сайте ЦИК, а именно разница в пользу одного из кандидатов увеличена в девять раз», – сказано в сообщении.

Правоохранители открыли уголовное производство с предварительной правовой квалификацией по ст. 158 («Предоставление ложных сведений в орган ведения Государственного реестра избирателей или фальсификация избирательных документов») Уголовного кодекса Украины.

Подводят итоги первого тура президентских выборов на Востоке Украины и политологи. Так, глава правления Всеукраинской региональной экспертно-юридической ассоциации влияния А. Буряченко отмечает, что Ю. Бойко удалось получить больше ожидаемого, хотя он стал лидером только в Донецкой и Луганской областях. По его словам, это абсолютно прогнозируемый результат, поскольку влияние России около линии разграничения в Донецкой и Луганской областях действительно сильное. По мнению эксперта, это стало результатом недавнего визита Ю. Бойко в Москву, «то есть за счет этого ему удалось сконцентрировать вокруг своей персоны пророссийски настроенный электорат».

Со своей стороны, директор Европейского института политической культуры А. Булавин считает, что то, что немалый процент украинских избирателей в первом туре президентских выборов проголосовал за Ю. Бойко, связано не с пророссийскостью граждан, а с тем, что в деятельности Президента и в стратегии страны не учтены интересы населения Юго-Востока Украины. «Здесь речь идет не просто о русском языке, а о том, что юго-восток – это промышленное сердце Украины, а здесь

происходят деструктивные процессы. Речь идет о том, что сокращается количество рабочих мест, закрываются предприятия, и люди на востоке просто не видят перспективы в своих регионах. Это, с моей точки, главная причина, потому что, с одной стороны, ориентация на западные инвестиции, на западные продукты, товары и т. д., а с другой стороны, отсутствие инвестирования в крупные предприятия вызывает пессимизм у этой части страны, – отмечает эксперт. – Если даже не говорить о Донбассе, Луганской и Донецкой областях, то Запорожская, Днепропетровская и Харьковская области – это мощные промышленные регионы страны, а там ситуация крайне сложная. Вы слышали хотя бы об одном выступлении Президента или Премьер-министра о новых промышленных проектах в Украине? Нет ничего подобного, нет никаких государственных программ крупного промышленного машиностроения, металлургии и т. д. Только закрытие предприятий.

Плюс не стоит забывать о том, что от взаимодействия с ЕС, от курса, который сейчас закреплен в Конституции, именно та часть Украины практически ничего не получила. Да, аграрные регионы, возможно, вздохнули за счет увеличения экспорта в Европу, хотя и весьма незначительного, а в некоторых случаях даже и сокращения, вот юго-восток от этого не получил прибавки, поэтому ищут альтернативу».

По мнению политолога и общественного деятеля, председателя Платформы социально-гуманитарных инициатив и инноваций «Единый координационный центр», одного из лидеров движения сопротивления российской агрессии «Донецк – це Україна» О. Саакяна, на этих выборах на Востоке Украины появилась демонополизация образа «своего» для классического индустриального избирателя промышленного города. Электорат, который ранее был вынужден выбирать между «своим» пророссийским и «чужим» проевропейским, получил своего проукраинского. «Мы увидели, что две трети избирателей готовы были проголосовать за своего, но не пророссийского, по крайней мере, в публичном позиционировании и только треть была готова именно за пророссийского, – отметил О. Саакян. – Также отпал геополитический вопрос, все соревновались вокруг национально ориентированной повестки дня.

Почему эти два кандидата набрали больше всего голосов в Восточной Украине? Во-первых, есть индустриальное голосование, традиция голосования индустриальных моногородков. Это определенная эстетика и этика, которая своими корнями уходит еще к досоветской, а затем и советской эпохе».

Во-вторых, во многом эти выборы стали протестом против системы. Лидерство В. Зеленского и других кандидатов – это референдум о недоверии П. Порошенко. «Во втором туре подавляющее большинство будет голосовать за В. Зеленского. В этом случае будет соревнование антирейтингов. В. Зеленский в Восточном регионе более понятный кандидат, у него есть

возможность перехватить электорат Бойко, чего не сможет сделать Порошенко», – резюмировал О. Саакян.

Данную точку зрения разделяет и российский оппозиционный политик, экс-депутат Госдумы РФ И. Пономарев, который считает, что русскоязычное население Востока Украины, которое голосовало за Ю. Бойко и А. Вилкула, во втором туре выборов поддержит, скорее всего, шоумена В. Зеленского. Он объяснил, что это не делает самого В. Зеленского пророссийским кандидатом. «Я мало сомневаюсь, что русскоязычное население Востока Украины во втором туре будет поддерживать быстрее Зеленского, чем действующего Президента. Электорат пойдет исключительно на эту сторону из-за языкового и земляческого факторов», – сказал он.

В целом же можно отметить, что одним из важных итогов первого тура нынешних президентских выборов стали тектонические изменения в электоральной карте страны. Голосование нивелировало различия между традиционными макрорегионами: западом-центром и юго-востоком.

«Кандидат из ниоткуда», отказавшийся в своей кампании от эксплуатации традиционных для разных частей Украины идеологических страшилок, к удивлению политтехнологов, стал более консолидирующей фигурой, чем его предшественники на всех прежних выборах. Даже на Донбассе он набрал четверть голосов – в шесть раз больше, чем у любого из «оранжевых» кандидатов в былые времена жесткой конкуренции между ПР и БЮТ, поделившими страну надвое.

Побочным эффектом этого нового электорального слома является поражение традиционных «выразителей интересов юго-востока» из числа «осколков» Партии регионов. Частично отобрать их электорат В. Зеленскому помог раскол в Оппоблоке.

Хотя «разгром» кандидатов от этого лагеря Ю. Бойко и А. Вилкула нельзя назвать тотальным (в большинстве областей Юго-Восточной Украины они идут на втором-третьем местах, а совокупно это около 3 млн голосов), однако факт в том, что они потерпели поражение не только на общенациональном уровне (это случилось в 2014 г.), но теперь уже и в собственной «вотчине» (если брать Юго-Восточный регион в целом).

О. Аулін, ст. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Вибори в Туреччині: наслідки для України

Турецька Республіка (далі – ТР) не має спільних кордонів з Україною, однак це не заважало Туреччині раніше й не заважає сьогодні впливати на соціально-політичні та економічні процеси, що відбуваються в Українській державі. Обидві країни об'єднують тісні культурні зв'язки в минулому. Також не варто забувати, що Туреччина (на той час Османська імперія) 100 років тому назад – у 1918 р. – була однією з держав, які визнали незалежну Українську Народну Республіку. У грудні 1999 р. офіційна Анкара

продовжила цю традицію. Сьогодні тисячі українців виїжджають до Туреччини на відпочинок. Представники обох країн беруть участь у роботі Організації чорноморського економічного співробітництва, центральний офіс якої в Стамбулі. Коли Крим перетворився на тимчасово окуповану територію, ТР одразу заявила про підтримку України і твердо притримується такої позиції. Тому турецькі вибори є цікавими й для нас. До того ж вони відбувалися навіть більш напружено, ніж в Україні.

Турецька Республіка була заснована в жовтні 1923 р. Цьому передували поразка в Першій світовій війні й окупація Антантою значних територій сучасної Туреччини, включаючи Стамбул і регіон Ізміра (Смірні). Османська армія перестала існувати. Курди посилили боротьбу за незалежність. Грецький експедиційний корпус, який активно підтримувала численна місцева діаспора в Смірні та інших містах, наближався до Анкари. Проте відомий турецький воєначальник Алі Різаоглу Мустафа, який здобув славу при обороні стратегічно важливого Галліполійського півострова і відомий сьогодні під псевдонімом Кемаль (у перекладі з турецької – досконалість) Ататюрк (з турецької – батько турок), зміг об'єднати сили опору, розбити грецькі війська, а згодом встановити контроль в Анатолії й південно-східній Румелії.

Успішній деокупації й подальшому перетворенню Османської імперії на Турецьку Республіку значною мірою сприяла продумана політична діяльність М. Кемалю. Щоб отримати легітимність через підтримку широких верств населення, він створив ефективний механізм впливу, заснувавши Народно-республіканську партію (далі – НРП), яка залучила до своїх лав політичних активістів із учасників національно-визвольних змагань. Одним з головних перепон на шляху турецької модернізації стало ісламське середовище країни. На початковому етапі перетворень у плани першого президента входило не просто відділення релігії від держави, а й кардинальні зміни в самій релігійній сфері. У 1927 р. за його наказом з'явився Державний комітет у справах релігії. Завданням комітету стала європеїзація турецького ісламу та перетворення його на інструмент просування реформ. Кінцевою метою проекту було створення «сучасного» ісламу, який би базувався на раціоналізмі в дусі Просвітництва й підтримував турецький націоналізм, що став ідеологічною основою Турецької Республіки. Настільки кардинальну перебудову сфери релігії очікував провал, і тоді кемалісти зробили спробу повного вилучення ісламу з політичного життя країни. Однак, ставши частиною державної політики, лаїцизм у Туреччині отримав обмежений характер і не торкнувся глибинних соціальних відносин, які, особливо серед провінційного населення, продовжували регулюватися соціальними мережами й традиційними нормами, пронизаними релігійною ісламською етикою. Водночас сприйняття кемалістських реформ як зміни «цивілізаційного шляху», заснованого на вірності нормам ісламу, у подальшому зіграла істотну роль у формуванні ісламістської політичної ідентичності.

НРП правила в Туреччині в 1923–1950 рр. У цей період створення нових, а тим більше відверто проісламських партій не віталось. До середини 1940-х років керівництво НРП почало відчувати негативні наслідки відсутності легальної політичної опозиції. У результаті конфлікту всередині партії з неї вийшла група на чолі з А. Мендересом, яка в 1946 р. зареєструвала Демократичну партію (далі – ДП). На виборах 1950 р. ДП отримала більшість у парламенті. У роки правління партії істотно посилювався релігійний фактор: уроки релігії було включено в шкільну програму, відкрилися релігійні школи для підготовки мусульманських священнослужителів у найбільших містах країни тощо. У цей період відбувалося проникнення в політичну систему ісламістських груп, таких як послідовники накшбандійських тарикатів і вчення Нурсі. Метою кооптації була консолідація прихильників ДП і розширення електоральної бази. Вище керівництво турецької армії побачило в діяльності ДП небезпеку ісламізації країни – у травні 1960 р. було здійснено військовий переворот ([URL: https://www.academia.edu/30285105/Social_and_Intellectual_Origins_of_Neo-Ottomanism_Searching_for_a_Post-National_Vision](https://www.academia.edu/30285105/Social_and_Intellectual_Origins_of_Neo-Ottomanism_Searching_for_a_Post-National_Vision)). У наступні роки ісламісти неодноразово намагалися під вивісками різних партій прийти до влади, але армія як гарант секулярного розвитку Туреччини іноді шляхом військових переворотів, іноді використовуючи політичний тиск, зривала плани прихильників політичного ісламу.

Така ситуація тривала до 2002 р., коли перемогла на парламентських виборах Партія справедливості та розвитку (далі – ПСР), ідеологи якої називають свою політичну силу консервативно-демократичною. Поступово фактичному лідеру ПСР – нинішньому президенту Туреччини Р. Ердогану вдалося вийти з-під опіки військових й істотно підірвати політичні позиції свого основного конкурента Ф. Гюлена, який сьогодні мешкає в США. Електоральна база ПСР складається насамперед із сільського населення й робітників центральних районів Туреччини. Традиційно сильні опозиційні ПСР-настрої в найбільш розвинутих прибережних районах (крім частини Чорноморського узбережжя). Два крупніших центри країни (політичний – Анкара; економічний – Стамбул), на відміну від третього за величиною міста Ізміру, раніше також підтримували прихильників Р. Ердогана. На тлі постійного росту економіки ТР в останні 18 років і проведення Р. Ердоганом незалежної активної зовнішньої політики ПСР не тільки зберігала доволі великий відрив від свого основного конкурента НРП (зокрема, і на муніципальних виборах). Правляча партія допомогла Р. Ердогану переформатувати державний устрій на президентсько-парламентський, надав собі дуже широкі повноваження.

Муніципальні вибори, що відбулися в Туреччині 31 березня 2019 р. стали свого роду показником ставлення електорату до політики ПСР. Р. Ердоган настільки активно допомагав кандидатам-однопартійцям, зокрема примусив виробників сільгосппродукції продавати її за заниженими цінами, що іноді складалося враження, що нібито він спільно з ними і навіть замість

них бере участь у виборчому процесі (URL: <https://112.ua/statji/revansh-kemalistov-pochemu-erdogan-na-mestnyh-vyborah-poteryal-krupneyshie-goroda-turcii-486283.html>). Проте результат волевиявлення здивував багатьох експертів. З одного боку, як і раніше, перемогла ПСР (44,33 % голосів). Друге місце посів її головний опонент НРП – 30,12 %. Решта отримала від 4,24 до 7,45 %. З іншого – правляча партія втратила Анкару й Стамбул, поступившись НРП. Різниця між переможцем і переможеним на перший погляд зовсім не велика, особливо в стамбульському випадку: 3,81 і 0,25 % відповідно. Однак символізм у сучасній політиці має велике значення. Р. Ердоган не тільки програв політичний центр країни – він програв «своє» місто, у якому він народився й зробив перші кроки у велику політику, Стамбул. Перемога опозиції в місті, яке раніше традиційно підтримувало Р. Ердогана, стала можливою завдяки вдалому вибору кандидата від НРП. Ним став мер одного зі стамбульських районів (Бейликдюзю) Е. Імамоглу. Останній зробив ставку на особисте спілкування з містянами, що спільно зі знанням їхніх проблем призвело до поразки ставленика ПСР колишнього прем'єр-міністра Б. Йилдирима.

До речі, втрата ПСР контролю над головним фінансово-економічним центром країни матиме серйозні негативні наслідки в майбутньому. У Стамбулі зареєстровано багато провідних турецьких компаній, крім того, ПСР могла отримувати додаткові кошти від контролю за продажем земельних ділянок і контрактів на будівництво. Опозиція тепер спроможна ініціювати проведення антикорупційних розслідувань (URL: <https://rtvi.com/stories/kak-pravyashchaya-partiya-turtsii-proigrala-munitsipalnye-vybory>). НРП упевнено перемогла на виборах в третьому за величиною місті Ізмірі: мером став Т. Сойєр, за якого проголосували близько 58 % виборців. Кандидат від СПР Н. Зейбекчі отримав 38,4 % голосів виборців. Курдська народна партія змогла повернути під свій контроль Батман і Мардін на південному сході країни, де раніше замість обраних мерів були призначені представники Партії справедливості та розвитку для боротьби з Робочою партією Курдистану. Мером м. Тунджелі на сході Туреччини обрано комуніста Ф. Мачоглу.

У цілому для муніципальних виборів 2019 р. у Туреччині характерною є висока явка виборців – 84,52 %. Усього в голосуванні брало участь понад 57 млн виборців. На жаль, волевиявлення супроводжувалися спалахами насильства. Кілька людей отримали поранення в результаті зіткнень, двоє виборців були застрелені під час бійки. Стрілянина сталася на одній з дільниць у провінції Малатья, у результаті загинуло двоє спостерігачів від опозиційної партії «Саадет», які протестували проти відкритого голосування на дільниці. За це по них відкрив вогонь представник іншої партії (URL: <https://kp.ua/politics/634364-na-vyborakh-v-turtsyy-ustroyly-strelbu-ubyty-dvoe-nabluidatelei>). Представників Партії справедливості та розвитку стало менше в місцевих органах влади. Якщо після муніципальних виборів 2014 р. її представники лідирували у 18 міських муніципалітетах, тепер – у 16. П'ять

років тому ПСР домінувала в органах влади 30 провінцій, тепер – у 24. Що спричинило такі зміни?

По-перше, це складна фінансово-економічна ситуація в країні. Анкара поки не змогла здійснити ефективні антикризові заходи. У результаті фінансового спаду влітку 2018 р. на тлі напружених відносин із США після арешту в ТР американського пастора Е. Брансона турецька ліра знецінилася на 28 %. Це супроводжувалося відпливом іноземних інвестицій і неможливістю, як раніше, отримувати дешеві кредити за кордоном. ВВП країни знизився на 2,4 % (враховуючи на душу населення – з 10 тис. 500 до 9 тис. 600 дол.). Рівень безробіття сягнув 11 %. Ціни на продукти харчування зросли на 30 % (URL: <https://112.ua/statji/revansh-kemalistov-pochemu-erdogan-na-mestnyh-vyborah-poteryal-krupneyshie-goroda-turcii-486283.html>). По-друге, команда Р. Ердогана в останні роки намагається зробити з ТР політичного гравця надрегіонального рівня. Зовнішньополітична активність Анкари в розв'язанні сирійської та палестинської кризи, підтримка мусульман М'янми та інших країн безумовно підвищували міжнародний авторитет Р. Ердогана. Водночас усередині Туреччини така політика для багатьох громадян пов'язувалася з виникненням серйозних внутрішніх проблем. Набувала широкої підтримки думка лідерів НРП, що головною проблемою для країни є не зовнішні загрози, а економічні виклики. Кандидати-опозиціонери обіцяли створити нові робочі місця, поліпшити систему освіти й соціального забезпечення співгромадян. По-третє, політика певного обмеження свобод, що практикувалася останні роки владою та посилилася після невдалого військового заколоту 2016 р., також негативно позначилася на електоральному потенціалі ПСР. Наслідком цього може стати певна політична нестабільність у Туреччині в разі істотного послаблення позицій правлячої партії в недалекій перспективі.

Для українського електорату прикладом відповідального ставлення до виборчого процесу може стати висока активність їхніх турецьких «колег». Навпаки, акти насильства є неприпустимими. Політичний істеблшмент України повинен враховувати те, що широкими верствами населення зовнішньополітичні успіхи сприймаються позитивно, але, скоріш за все, як добрий додаток до розв'язання проблем усередині країни. Значну кількість електорату насамперед цікавлять робочі місця, пенсії, ціни, рівень медичного обслуговування й реальна боротьба з корупцією, а вже потім міжнародний авторитет. Увага до проблем пересічних громадян, яку демонстрував кандидат від НРП Е. Імамоглу в Стамбулі, його селфі з перехожими на вулиці, спільні молитви з представниками старшого покоління, реп з молоддю та інтенсивне використання соцмереж спрацювали краще, ніж великі витрати ПСР на організацію грандіозних мітингів і потужну політичну рекламу в газетах, на телебаченні й бігбордах. У сучасній Туреччині також, як і в Україні, відбувається зростання громадської самосвідомості широких верств населення. Тому виборці дедалі менше піддаються маніпуляціям. Вони вимагають від політиків реальних дій.

«Український Трамп» як протест українських громадян проти стандартних рішень

В Україні 31 березня 2019 р. відбувся перший тур виборів Президента. За результатами підрахунку голосів Центральною виборчою комісією лідирує В. Зеленський; на другому місці – П. Порошенко; на третьому – Ю. Тимошенко; на четвертому – Ю. Бойко; шосте місце займає А. Гриценко.

Другий тур виборів відбудеться 21 квітня. Відповідно, сьогодні особливий інтерес являє зарубіжна експертна думка щодо виборчого процесу та його результатів.

Треба підкреслити, що місія Європейської мережі організацій зі спостереження за виборами (ENEMO) оприлюднила висновки за підсумками першого туру виборів Президента України, назвавши виборчий процес прозорим і таким, що відповідає міжнародним стандартам. За словами глави місії З. Вуйовича, спостерігачі мали можливість проконтролювати як процес голосування, так і процес відкриття 103 виборчих дільниць. При цьому він зазначив про обмеження чесної конкуренції кандидатів. «Незначні неточності й порушення в день виборів не вплинули на результати виборів, хоча порушення правил агітації обмежувало чесну конкуренцію серед кандидатів», – сказав З. Вуйович (URL: <http://cripo.com.ua/news/society/evropejskie-nablyudateli-dali-otsenku-demokraticnosti-vyborov-v-ukraine>. 2019. 2.04).

Спостерігачі ENEMO також зафіксували кілька порушень таємниці голосування та скарги виборців, яких не виявилось в списках.

Одночасно в організації активно рекомендували Україні організувати перед другим туром виборів дебати кандидатів.

Треба наголосити й на тому, що позитивну оцінку українським виборам дали також спостерігачі ОБСЄ, назвавши їх вільними й конкурентними.

Високу оцінку українських виборів підтримали й у Парламентській асамблеї Ради Європи. Представник спостерігачів ПАРЄ М. ван де Вен вважає, що «вибори були дуже чітко організовані й не було ніяких обмежень» (URL: <https://economistua.com/v-pase-nazvali-pervyj-tur-vyborov-v-ukraine-gladkim>. 2019. 1.04).

Представник Парламентської асамблеї НАТО М. Щерба зазначив, що Україна йде шляхом демократичних змін, а ПА НАТО, у свою чергу, готова підтримати українців у боротьбі з російською агресією. При цьому він вказав на велику кількість «технічних кандидатів» на пост Президента України, назвавши цей факт таким, що «не сприяє демократії».

У свою чергу послі країн G7 схвалили висновки ОБСЄ про перший тур президентських виборів в Україні, назвавши їх конкурентними й мирними.

Активні у своїх коментарях також і європейські ЗМІ, експерти й політики. Варто підкреслити, що висновки зарубіжних медіа схожі: у тому, що такий результат показав перший тур голосування винен діючий

Президент України. При цьому західні спостерігачі визнають усе позитивне, що відбулося за час його перебування при владі. «Можливий відхід П. Порошенка з посади» робить українську політику менш передбачуваною. Однак й інший кандидат на пост Президента не шокує Захід. До повідомлень про масові фальсифікації ніхто всерйоз не ставиться. Так, західний аналітик А. Аслунд зазначив: «Як і очікувалося, Україна провела чергові вільні, чесні та конкурентні вибори». Що ж стосується П. Порошенка, то, на думку експерта, він не виправдав покладених на нього надій. «Занадто мало реформ, занадто багато скандалів і відсутність реальної боротьби з корупцією, недостатньо змін у країні», – наголосив А. Аслунд.

Французька *Le Monde* зазначила: «Порошенко розплачується за недовіру до влади і за численні корупційні скандали, які супроводжували його мандат» (URL: <https://inforesist.org/evropejskie-smi-zelenskij-eto-ne-pobeda-rossii/https://inforesist.org/evropejskie-smi-zelenskij-eto-ne-pobeda-rossii>. 2019. 1.04). При цьому глава зовнішньополітичного комітету бундестагу Н. Реттген (Norbert Röttgen) зазначив, що Україна переживає етап глибоких змін, її політична система трансформується та формується заново, відбувається докорінне оновлення всіх інститутів державної влади. «І все це в умовах війни, яка триває ось уже чотири роки», – додав глава зовнішньополітичного комітету бундестагу, маючи на увазі підтримку Росією східноукраїнських сепаратистів.

У такій важкій ситуації, вважає він, не видається дивною втрата діючими політиками довіри частини виборців, що відкриває можливості для появи на політичній арені новачків. «Але найголовніше, що показали ці вибори, – демократія в Україні працює».

Голова німецько-української депутатської групи, зовнішньополітичний експерт фракції партії «Союз-90»/«зелені» О. Нуріпур (Omid Nouripour) також говорить про розчарування українців представниками київської політичної еліти. «Тому вони голосували за альтернативу цій еліті, – заявив він, – вважаючи, що В. Зеленський являє собою альтернативу». І добре, додав депутат, що українці не залишилися вдома й не вийшли з протестами на вулицю, а пішли на виборчі дільниці (URL: <https://www.facenews.ua/news/2019/443030>. 2019. 1.04).

Перемога В. Зеленського – це протест українців проти всієї влади разом, переконані на Заході. Йому не дають категоричних оцінок. І якщо раніше називали «клоуном», то тепер звучить більш політкоректний термін «комедіант». Так, директор берлінського Центру східноєвропейських і міжнародних досліджень (ZOiS) Г. Зассе (Gwendolyn Sasse) пояснює успіх В. Зеленського мріями, що не збулися, які багато українців поклали на Євромайдан. «Процес реформ буксує у важливих сферах, особливо у боротьбі з корупцією, – наголошує вона, – ніхто не пропонує варіантів, як закінчити війну на Сході України». П. Порошенко, за її висловом, надмірно вузько трактував у своїй передвиборній риториці поняття української нації,

чим відлякав виборців південного сходу України. В. Зеленський же саме в цьому регіоні зумів мобілізувати багатьох молодих виборців.

Однак його результат Г. Зассе вважає протестами проти відомих політичних еліт, а не голосуванням за конкретну альтернативну програму. Вона порівнює успіх В. Зеленського з успіхами популістів в інших європейських країнах, що відображають загальний тренд втрати ілюзій і втрати довіри до респектабельних політичних еліт. Але український приклад Г. Зассе називає «екстремальним», оскільки «тут лідирує кандидат, у якого ще немає навіть зачатків свого руху або партійної структури».

Аналітик берлінського фонду «Наука й політика» (SWP) С. Стюарт (Susan Stuart) називає три причини успіху В. Зеленського: невдоволення українців діючим Президентом; нерозв'язаність проблеми Донбасу, де продовжують гинути люди; корупція. «Люди бачать, що ті, хто керує країною, продовжують збагачуватися», – констатує С. Стюарт (URL: <https://www.facenews.ua/news/2019/443030>. 2019. 1.04).

В основному ЗМІ сумніваються в тому, що фронтмен «95 кварталу» стане хорошим головнокомандувачем у країні, що воює. Але є й обережний оптимізм. «Україна може бути кращою. Немає причин продовжувати вибирати тих же старих динозаврів», – написала редактор американського видання UkraineAlert М. Герінг (URL: <https://infore sist.org/evropejskie-smi-zelenskij-eto-ne-pobeda-rossii/https://infore sist.org/evropejskie-smi-zelenskij-eto-ne-pobeda-rossii>. 2019. 1.04).

Колишній посол США в Україні Д. Гербст у своєму коментарі після завершення виборів назвав В. Зеленського «очевидно здібною людиною». «Він дуже успішній комедіант і бізнесмен, а те, що він виграв перший тур, окреслює в ньому політичний талант, проте ані в економіці, ані в політиці, ані в безпеці він знається небагато. І в наступні три тижні П. Порошенко спробує зробити так, щоб українське суспільство це усвідомило», – підкреслив Д. Гербст (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/04/1/7094610>. 2019. 1.04).

Примітно, що на Заході не бачать у можливості перемоги В. Зеленського успіхом для Росії. Зазначається, що його виборці теж в основному є прихильниками вступу в ЄС і НАТО. Останнє, нагадують експерти, обіцяли кілька кандидатів, що є доказом затребуваності цієї теми. «Це перша хороша новина українських виборів, що руйнує російську пропаганду про “глибоко розділену країну”: ключовий прокремлівський кандидат набрав лише 10 %. Отже, ера, при якій Україна була російською колонією, безповоротно пішла в минуле!» – пояснив редактор Bild Ю. Рьопске (URL: <https://infore sist.org/evropejskie-smi-zelenskij-eto-ne-pobeda-rossii/https://infore sist.org/evropejskie-smi-zelenskij-eto-ne-pobeda-rossii>. 2019. 1.04).

Крім того, перший тур виборів Президента України руйнують російський наратив про «шалену популярність українських націоналістів». Нехай для багатьох виборців результат Р. Кошулинського (1,7 %) став

сумним, але для проукраїнських політиків на Заході та для наших дипломатів він буде дуже доречним. «Наступного разу, коли російський посол почне нудіти моїм колегам з країн ЄС про владу націоналістів в Україні, у відповідь буду мовчки показувати результат єдиного кандидата від націоналістів у першому турі президентських виборів», – пояснив представник України при Раді Європи Д. Кулеба.

І, до слова, шансу на російський реванш цей дипломат також не бачить. «П. Порошенко гарантовано буде рухатися в НАТО і ЄС. З іншими є варіанти, але лише життя покаже. У розворот країни назад до Росії я не вірю незалежно від прізвища Президента», – підсумував він одну з поствиборних дискусій (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/04/1/7094610>. 2019. 1.04).

При цьому з'явилася полярна точка зору: Україна потрапила у світовий політичний тренд «трампізма». Так, за словами експерта-міжнародника І. Верещук, на Заході політики називають В. Зеленського українським Д. Трампом. «...У кулуарах нам кажуть: “Ок, ви хочете вибрати свого Трампа”. Але Трампа не як прізвище, а як явище. Немає негатива. Є тільки зацікавленість», – сказала вона, коментуючи реакцію Заходу на українські вибори (URL: <https://regnum.ru/news/2602739.html>. 2019. 1.04).

Треба відмітити й те, що В. Зеленський, який переміг у першому турі виборів, набравши понад 30 % голосів виборців, має високі шанси на перемогу в другому турі, проте боротьба буде непростюю. Таку думку висловили американські експерти з Атлантичної ради. Так, старший експерт Євразійського центру при Атлантичній раді А. Аслунд упевнений, що В. Зеленський у результаті обійде діючого Президента П. Порошенка, набравши на 1/4 голосів більше. За щоюмена голоси віддадуть виборці лідера партії «Батьківщина» Ю. Тимошенко й кандидата від «Опозиційною платформи – За життя!» Ю. Бойка.

Водночас экс-посол США в Узбекистані Д. Гербст вважає, що говорити про перемогу В. Зеленського зарано. «Гонка буде напруженою», – сказав він (URL: <https://www.ukrnews24.net/v-ssha-ocenili-shansy-zelenskogo-na-pobedu-vo-vtorom-ture-vyborov-2>. 2019. 2.04).

При цьому варто зазначити, що на тлі того, що ніхто не знає, чого чекати від В. Зеленського, треба вважати, що переобрання П. Порошенка розглядають у ЄС як варіант з мінімальним ризиком, який забезпечить продовження того, що вже було зроблено. Однак показово, що деякі європейські видання (наприклад, видання Politico) зазначають: «Кандидати роздають численні обіцянки – від зниження тарифів на газ, піднятих на вимогу МВФ, до роздачі громадянам землі, але у світлі плачевного економічного стану країни такі обіцянки далекі від реальності... Далеко не всі оглядачі бачать можливості для рішучих змін до тих пір, поки Україною керуватиме “олігархічний плюралізм”» (URL: <https://lv.sputniknews.ru/analytics/20190402/11251270/zapad-vstal-zaschitu-pobeditelya-ukrainskikh-vyborov.html>. 2019. 2.04).

Відповідно, деякі західні оглядачі прогнозують при будь-яких розкладах зовнішньополітичну стабільність (у хорошому – антиросійському – сенсі) і стабільність соціальну (у поганому сенсі). Тобто для громадян все і далі буде погано...

Треба зазначити, що, на думку багатьох експертів, у тому, що в українській президентській гонці лідирує саме В. Зеленський, зіграли роль кілька факторів. По-перше, молодіжне голосування, по-друге, протестні настрої, по-третє, втома українців від політики як такої. Жителі України навіть не за самого В. Зеленського голосували, вони голосували за Голобородька – його персонажа в серіалі «Слуга народу».

При цьому показово, що П. Порошенко здобув перемогу на виборах Президента України серед українців, які голосували в закордонному виборчому окрузі (про це повідомляє сайт ЦВК після оброблення 100 % бюлетенів. У діючого глави держави 38,93 %. Його кандидатуру підтримали в більшості країн. – Прим. авт.) Однак тут же виникає здивування щодо такої активної підтримки політики діючого Президента України громадянами, які таки покинули Україну.

Треба прогнозувати загострення передвиборної боротьби. Від В. Зеленського, скоріше за все, вимагатимуть конкретизації його програми, а ось П. Порошенко робитиме ставку на те, що в його суперника немає досвіду, необхідного для керування державою, що необхідно буде спростувати.

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. ФПУ НБУВ

Отставка Н. Назарбаева с поста президента Казахстана в оценках экспертов

19 марта, за несколько месяцев до очередных президентских выборов, президент Казахстана Н. Назарбаев объявил о своей отставке. Но, как подчеркивают эксперты, никаких серьезных изменений для страны такое решение не предвещает. Оставаясь главой Совета безопасности, а также лидером партии «Нур Отан», Н. Назарбаев сохранит контроль над политической системой Казахстана.

Напомним, в 2018 г. Н. Назарбаев получил возможность пожизненно руководить Советом безопасности Казахстана, который с законодательным изменением статуса с консультативно-совещательного на конституционный был наделен более широкими полномочиями. Кроме того, у Н. Назарбаева остается статус лидера нации, законодательно закрепленный за ним в 2010 г., что уже тогда многие наблюдатели называли первым шагом к построению системы «транзита власти». С эффективностью такой системы и ее приемлемостью для других стран постсоветского пространства и связан в первую очередь интерес наблюдателей к происходящим сегодня в Казахстане процессам.

Казахстанский политолог Д. Сатпаев подчеркивает, что сообщение об отставке Н. Назарбаева не стало неожиданностью. «Казахстан – единственная из стран Центральной Азии, где тема транзита власти стала публично обсуждаться еще в 2010 г., когда президент получил статус лидера нации. В течение этого времени данная тема активно обсуждалась и особый импульс дискуссия получила в прошлом году, когда Назарбаев стал пожизненным председателем Совета безопасности страны, а сам совет приобрел серьезное влияние в стране и получил конституционный статус» – напоминает он (URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/nazarbayev-power-transfer/4839610.html>).

Таджикский политолог П. Муладжанов считает, что Н. Назарбаев «технично исполнил хорошо организованный транзит власти». «Это решение было планируемым и ожидаемым, но тем не менее прозвучало как сенсация», – отметил политолог. По его словам, для всего постсоветского региона отставка Н. Назарбаева послужит моделью для возможного транзита власти от старого поколения управленцев к новому (URL: <https://news.tj/ru/news/opinion/20190320/eksperti-ob-otstavke-nursultana-nazarbaeva-eto-novaya-model-peredachi-vlasti-v-regione>).

По оценке некоторых экспертов, модель казахстанского транзита власти напоминает китайскую, где в 1980-е годы организатор реформ Д. Сяопин покинул официальные посты, но сохранил за собой должность председателя Центрального военного совета и продолжал оказывать определяющее влияние на политику. Таким образом, решение Н. Назарбаева нужно расценивать не как уход с политической арены, а как смену формата лидерства.

По словам директора Центра политической конъюнктуры А. Чеснакова, «Назарбаева не следует торопиться списывать со счета. Одна эпоха закончена, другая начинается. Н. Назарбаев остается в центре политической системы страны. Что же касается долгосрочных трендов и конфигурации групп влияния, то они определятся в течение нескольких ближайших месяцев, даже лет. Все еще только начинается» (URL: <http://actualcomment.ru/ushel-chtoby-ostatsya-eksperty-ob-otstavke-nazarbaeva-1903200827.html>).

Как считает российский эксперт, директор Института ЕАЭС В. Лепехин, Казахстан является примером для государств постсоветского пространства в проведении экономических и политических реформ с позитивным результатом. В то же время, отмечает политолог, в Казахстане остается гипертрофированной роль личности в управлении страной и за последние десятилетия сложилась олигархическая модель власти. И поскольку в Казахстане политическая система страны отличается теми же особенностями, которые характерны и для других постсоветских политических режимов, по его мнению, политикам и экспертам постсоветского пространства сегодня важно обратить особенное внимание на то, как будет происходить дальнейший транзит власти в республике.

«Казахстан был инициатором и до сих пор остается локомотивом евразийской экономической интеграции и важнейшим фактором политической стабильности в регионе. С другой стороны, мы не можем не обратить внимания и на тот факт, что главе РК так и не удалось решить проблему реальной преемственности власти. До сих пор непонятно: что произойдет в Казахстане и с Казахстаном после не формального и декоративного, как сейчас, но реального (в будущем) ухода Назарбаева с поста “отца нации”? В частности, в РК до сих пор нет единой и продвинутой идеологии, которая бы сплачивала нацию. Единство страны и партии “Нур Отан” держится, как я полагаю, исключительно на авторитете лидера государства», – говорит эксперт.

При этом, констатирует В. Лепехин, в Казахстане сегодня нарастают некоторые экономические и политические проблемы, связанные с «тектоническими» сдвигами в существующем миропорядке. В частности, подчеркивает он, сегодня в Центральной Азии растет влияние Китая, острее становится «исламский фактор», усиливается давление на руководство Казахстана со стороны его западных партнеров. Кроме того, наблюдаются некоторые проблемы в отношениях нынешних казахстанских элит между собой и с российскими элитами. «Полагаю, что Н. Назарбаев понимает все эти проблемы, а потому вынужден оставаться на посту руководителя государства, избрав оптимальный, с моей точки зрения, и единственно адекватный в нынешних условиях формат лидерства», – считает эксперт (URL: <https://eadaily.com/ru/news/2019/03/20/nazarbaev-ne-uhodit-a-menyuet-format-liderstva-ekspert>).

«Назарбаев не только остался секретарем Совбеза технически: силовыми структурами управляют его доверенные люди. В частности, бывший премьер К. Масимов (крайне приближенная к Назарбаеву фигура) не так давно возглавил КНБ республики (аналог нашего ФСБ)», – пишет российский военный журналист С. Пегов. Таким образом, считает он, стабильность Казахстана, в которой серьезно заинтересованы Россия и Китай, будет обеспечиваться соратникам Н. Назарбаева по силовому блоку. «Так что оснований для геополитической паники по большому счету пока нет, что не исключает наличие определенных угроз (в том числе связанных с деятельностью националистов и религиозных радикалов), но они накапливались в регионе на протяжении последних нескольких лет, вне зависимости от того, кто конкретно находился у власти», – отмечает С. Пегов (URL: <https://riafan.ru/1162141-kak-otreagirovali-politiki-i-eksperty-na-konectridcatiletnei-epokhi-nazarbaeva>).

Согласно Конституции Казахстана, до избрания нового президента его должность будет занимать спикер парламента К.-Ж. Токаев. «Новый промежуточный президент... – безопасный посредник. Он верный соратник президента. Чем быстрее состоятся выборы, тем более вероятно, что Токаев сохранит президентский пост», – отмечает эксперт британского политического консультационного агентства PRISM К. Маллинсон (URL:

<https://www.bbc.com/russian/features-47628102>). «Хотя это и будет значить продолжение правления “корпорации Назарбаевых” – влиятельной семьи, которая доминирует в политике и экономике Казахстана, сценарий с промежуточным хранителем власти может подвергнуться риску из-за внутренних и внешних факторов, включая роль России, цены на нефть, социально-экономические трудности и борьбу внутри элит, – полагает К. Маллинсон. – Более того, и за пределами Казахстана есть враждебные фигуры, которые попытаются воспользоваться этим относительным вакуумом власти в момент, когда президент, наконец, просигнализировал, что не является бессмертным», – отмечает эксперт (URL: <https://www.bbc.com/russian/features-47628102>).

Эксперт по проблемам Средней Азии Кеннановского института в Вашингтоне Э. Лемон отмечает, что президент Казахстана Н. Назарбаев будет играть роль наставника при своем преемнике. Он считает, что, после ряда волнений в регионе Н. Назарбаев стремится контролировать плавный переход власти к своему преемнику. Кроме того, он указывает на роль внешних факторов в отставке лидера страны. «Назарбаев видел, как два соседних лидера, И. Каримов в Узбекистане и С. Ниязов в Туркменистане, умерли на своем посту. Назарбаев сделал выводы из этих ситуаций, что, возможно, привело к его решению уйти в отставку, пока он еще жив, чтобы продолжать играть роль наставника при своем преемнике», – полагает эксперт (URL: https://www.gazeta.ru/politics/news/2019/03/19/n_12768073.shtml).

По словам профессора Института дипломатии Академии государственного управления при президенте Казахстана политолога А. Избаирова, однозначно прогнозировать, кто займет президентский пост после Н. Назарбаева, пока сложно. «До следующих выборов президента исполнять обязанности президента будет К.-Ж. Токаев. Возможно, что Токаев – это кандидат в президенты, но делать какие-то выводы преждевременно... Однозначно, что до выборов властная конструкция будет такая: Токаев как и. о. президента и спикер сената и Н. Назарбаев как глава Совета безопасности и председатель партии “Нур Отан”» (URL: <https://eadaily.com/ru/news/2019/03/19/kazahskiy-ekspert-posle-otstavki-nazarbaeva-ssha-popytayutsya-oslabit-kitay>).

Вследствие такой конструкции во власти, говорит эксперт, внешнеполитическая ориентация Казахстана останется многовекторной.

О том, что внешняя политика Казахстана вследствие ухода Н. Назарбаева с поста президента не претерпит каких-либо заметных изменений, говорит и политолог Д. Сатпаев. «Токаев обладает большим дипломатическим опытом, он – бывший министр иностранных дел Казахстана и активный сторонник многовекторности. И, по крайней мере, при нем каких-то резких изменений не будет. Как и при любом другом руководителе Казахстана, если он появится как преемник Назарбаева. При живом экс-президенте резких изменений во внешней политике не

произойдет», – прогнозирует эксперт (URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/nazarbayev-power-transfer/4839610.html>).

«До следующих выборов во власти остается команда, которая вместе с Назарбаевым выстраивала внешнюю и внутреннюю политику страны. И. о. президента К.-Ж. Токаев в свое время был министром иностранных дел Казахстана. Если будут какие-то изменения во взаимоотношениях с крупными игроками – Россией, Западом, Китаем, Турцией, то не очень значительные, – считает А. Избаиров. – Конечно, нельзя игнорировать разные факторы, например факторы внешнего давления на Казахстан. 14 марта 2019 г. Европарламент очень жестко отозвался о положении с правами человека в Казахстане, о том же недавно заявил Госдепартамент США. Но ровные отношения Казахстана с Западом будут продолжаться в рамках проложенного при президенте Назарбаеве курса многовекторной внешней политики страны».

Кроме Запада, отмечает эксперт, сильное влияние на Казахстан оказывает Китай, который сегодня имеет значительное экономическое влияние на страну, а также на Центральную Азию в целом. «Китай, у которого в стране сильное экономическое присутствие, ранее не оказывал такого сильного влияния на нашу внешнюю политику, какое пытается оказать сейчас», – констатирует он. При этом, по мнению А. Избаирова, влияние Китая на внешнюю политику Казахстана может стать доминирующим.

«В рамках проекта “Новый шелковый путь” Китай запустил в Казахстане за счет своих инвестиций проект по строительству автомобильного завода в Костанае, сельскохозяйственного завода в Кокшетау, нефтехимического гиганта в Атырау и других заводов hi-tech-класса. Всего китайцы намерены запустить у нас 51 завод на базе уже имеющихся цехов еще советского периода. Китайские инвестиции в нашу промышленность имеют обратную сторону – усиление нашей экономической и внешнеполитической зависимости от Китая», – резюмирует эксперт.

Кроме того, он указывает и на давление на Казахстан со стороны России. «Примерно с 2014 г. от российских политиков мы слышим, что северные области нашей страны – это исконно русские территории, вошедшие в состав Казахстана только по милости советской власти, которая же, собственно, и подарила Казахстану его государственность. Мы на эти националистические выпады вынуждены отвечать», – говорит А. Избаиров. По его мнению, «выяснения отношений Казахстана с Россией Китаю только на руку». «Если Россия вдруг уйдет из нашего информационного, культурного и экономического пространства, то это освободит дорогу Китаю. Если говорить об усилении Китая в Казахстане, то это не отвечает интересам тех же США. Возможно, что в период транзита власти в Казахстане США попытаются провести в Казахстане линию по ослаблению присутствия Китая у нас и во всей Центральной Азии. Отношения между Россией и Китаем сейчас уже показывают свою нестабильность. Таким

образом, Казахстан вступает в новую политическую эпоху в условиях столкновения внутри страны интересов крупных внешних игроков, каждый из которых хочет, чтобы Казахстан двигался так, а не иначе», – заключает политолог (URL: <https://easaily.com/ru/news/2019/03/19/kazahskiy-ekspert-posle-otstavki-nazarbaeva-ssha-popytayutsya-oslabit-kitay>).

Р. Жангожа, гл. науч. сотр. ГУ «Институт всемирной истории НАН Украины»

Перспективы развития Республики Казахстан в условиях транзита власти

События последней недели марта, произошедшие в Казахстане, позволяют по-новому взглянуть на Послание уже экс-президента Республики Казахстан Н. Назарбаева «Семь граней Великой степи», опубликованное в конце 2018 г. Теперь можно с уверенностью сказать, что этот документ представляет собой программу стратегического развития страны и напутствие преемнику. Основной вектор Послания Н. Назарбаева – осознание казахстанским народом своего вклада в историю и культуру мира, его влияние на развитие мировой цивилизации в прошлом и определение роли Казахстана в будущем.

Появления подобного программного документа ждали давно – как профессиональные ученые-гуманитарии, так и все казахстанское общество в целом. В документе есть некоторые неожиданные в своей глобальности вопросы. К примеру «Что Великая степь может дать миру сегодня, в каких формах?». Постановка проблемы именно в такой формулировке свидетельствует о новых амбициях Казахстана. Республика, ранее занимавшая определенное место в Азиатском регионе и по причине многих исторических и экономических обстоятельств преимущественно шедшая в фарватере Российской Федерации, может стать самостоятельным и активным игроком не только регионального, но и глобального масштаба. Безусловно, чтобы достичь решения этой амбициозной задачи страна нуждается в глубокой и масштабной модернизации.

Понятие «модернизация» – одно из ключевых слов, используемых Н. Назарбаевым. Предыдущая его большая статья называлась «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». Такой акцент на модернизации неслучаен. Особенно в контексте китайского экономического успеха, который в свое время начался с политики «Сыгэ сяньдайхуа» (четырёх модернизаций). Казахстан, в лице КНР, имеет перед собой весьма убедительный пример возможных кардинальных перемен как внутри страны, так и в существенном росте ее влияния в мире.

Однако исторический опыт свидетельствует, что механический перенос моделей социально-политического и экономического развития в иной историко-культурный контекст, как правило, не обеспечивает получения достаточно позитивного результата. В таком случае возникают закономерные

вопросы: каковы перспективы модернизации именно в Казахстане, в какой мере казахстанское общество готово к системному обновлению и в какой мере политическая воля руководства страны соответствует требованиям неуклонной и последовательной реализации позитивных перемен?

Среди объективных предпосылок успешной модернизации отмечается выгодное геостратегическое расположение страны. Казахстан расположен на перекрестке мировых культур, что само по себе делает сознание народа более гибким, креативным и толерантным к изменениям. Так что ментально, в историческом и идейном смысле Казахстан к модернизациям подготовлен.

Позитивную роль в консолидации общества как важнейшей предпосылки процесса системной модернизации социально-экономических институтов может сыграть идея обращения к историческому и культурному наследию прошлого. Не менее важен и тот факт, что для изучения и популяризации этого наследия планируется привлечь самые разнообразные силы всех социальных страт современного общества.

Следует подчеркнуть, что наблюдатели в последнее время отмечают постепенно возрастающие разногласия между партнерами различных межгосударственных объединений на постсоветском пространстве. Свидетельством изменений в политике Казахстана является и дискуссия о статусе ЕАЭС на недавнем CFO Summit, проходившем в Алматы.

Российские эксперты утверждали, что Казахстан может безболезненно для ЕАЭС выйти из объединения. В качестве аргумента они подчеркивали, что, несмотря на то что экономика Казахстана в 10 раз меньше российской, Казахстан имеет в экономическом союзе равную квоту.

В то же время эксперты, рассматривающие ситуацию в Евразийском экономическом союзе в стратегическом масштабе, могут отметить потенциал конфликтных моментов, возникающих с точки зрения полноценной интеграции. Так, по мнению казахстанского экономического эксперта О. Худайбергенова, Россия забирает и краткосрочные, и долгосрочные выгоды, а Казахстан остается «не у дел».

В ответном выступлении российский эксперт М. Делягин утверждает, что, если Казахстан при каких-то обстоятельствах посчитает членство в ЕАЭС экономически невыгодным, он сможет запросто выйти. Ему возразил казахстанский политолог Д. Сатпаев. Он говорит, что ЕАЭС сегодня скорее политический союз, чем экономический проект. Поэтому выход из него может быть рассмотрен северным «соседом» как недружественная акция, вносящая раскол между странами, входящими в его состав, что может нести непредсказуемые последствия для их экономической и военной безопасности.

В отмеченном нами контексте дискуссии весьма знаменательно прозвучали аргументы «отряда медиа-пропагандистов» с обеих сторон, использовавших в своих выступлениях аргументацию и дискуссионные методы советской контрпропаганды. В первую очередь эти эксперты отметили, что государственные СМИ США раскачивают негативные стороны

коллективного сотрудничества ЕАЭС, оставив за пределами своего внимания реальные проблемы неравноценного сотрудничества стран-участниц проекта. Так, казахстанский политический обозреватель С. Султангалиев обратил внимание на источники деструктивной информации о неэффективности ЕАЭС. В первую очередь, по мнению эксперта, это телевизионный канал «Настоящее время» – совместный медиа-проект радиостанций «Радио “Свобода”», «Свободная Европа» и «Голоса Америки». Учитывая идеологические позиции этого проекта, нетрудно догадаться о политической направленности создаваемого идеологического контента. Следуя подобной аргументации, проблемные сегменты проекта лежат не в них самих, а в их негативной интерпретации.

Следует отметить, что наряду с внешнеполитическими проблемами негативную роль в практической реализации модернизации Казахстана могут сыграть определенные негативные тенденции в кадровой политике. Комментируя недавнюю ротацию правительственного кабинета Республики Казахстан, СМИ страны задаются вопросом «Почему практически все члены правительства Казахстана, отправленного в отставку после громкого заявления президента о провалах в работе подчиненных, получили должности на ответственных постах?». Одни сохранили портфели, других повысили, третьи перешли на другую, не менее статусную работу. Эксперты связывают это со сложившейся политической традицией и с тем, что ключевым критерием кадровой политики в верхах является не профессионализм, а личная лояльность по отношению к высшему руководству.

Серьезным препятствием на пути консолидации общества вокруг идеи масштабной модернизации страны может стать и проблема межнациональных отношений. В последнее время неожиданно для Казахстана – республики, которую в брежневские времена называли «лабораторией интернационализма», возникла проблема статуса русского языка и перевода казахской письменности с кириллицы на латиницу.

В Казахстане проживает многочисленная русскоязычная диаспора, а русский язык, по Конституции Республики Казахстан, является официальным языком общения. В этом контексте возникает вопрос о том, что стоит за призывами закрыть русские школы в Казахстане? Отметим, что призывы закрыть русские школы в Казахстане звучали и раньше. Например, в 2017 г. директор Института языкознания им. А. Байтурсынова МОН РК Е. Кажибек заявил, что все школы в стране должны быть казахскими. Впрочем подобные высказывания от национал-популистов звучали постоянно. Беспокоит то, что теперь к их голосам присоединился известный в прошлом медиа-деятель, бывший сотрудник администрации президента РК и бывший же член политсовета партии «Нур Отан» А. Шураев. Говоря о цели подобных высказываний, можно только порекомендовать подобным квазипатриотам более глубоко изучить возможные негативные последствия для гражданского мира и общественного согласия в стране. К примеру,

несуществующую проблему «вытеснения» русского языка из школ и общественной жизни идеологи «русского мира» конвертировали в качестве оправдания военной аннексии Крыма и оккупации части Луганской и Донецкой областей Украины. Так что истинная цена подобных безответственных заявлений несет в себе реальную угрозу для безопасности страны и ее населения.

Кроме того, следует отметить, что выдвижение амбициозных проектов вещь, безусловно, важная и необходимая для любого государства, стремящегося развиваться. Однако за декларацией намерений должна следовать кропотливая аналитическая работа и четкий план реализации поставленной задачи с учетом всех возможных рисков и социально-экономических, политических и историко-культурных особенностей страны, а также возможной реакции ближайших соседей и партнеров.

В этом контексте значение происходящих в Казахстане процессов для всего постсоветского пространства трудно переоценить. В частности, интересы Украины к Казахстану определяются значительными сырьевыми ресурсами – углеводородное топливо и производные продукты его переработки, редкоземельные металлы, отдельные виды промышленного производства, транспортные коридоры, соединяющие страны Азиатско-Тихоокеанского региона и Китая с потребительскими рынками Европы и Ближнего Востока, в том числе и в рамках развития Нового шелкового пути (в китайской редакции, «Один пояс – один путь»). Самое главное, в Казахстане проживает достаточно многочисленная и влиятельная диаспора украинцев, которые в определенной мере влияют на характер внутренней и внешней политики Казахстана. Последнее обстоятельство, по труднообъяснимым причинам, пока еще находится на периферии интересов внешнеполитических ведомств Украины, лишая нашу страну весомых политических и экономических дивидендов.

Главная новость, пришедшая из Казахстана в начале третьей декады марта, связанная с началом ротации пирамиды власти в стране и смены ее верховного руководства, стала для экспертного сообщества ожидаемым событием. Общеизвестно, что политическое устройство Казахстана, с момента обретения государственного суверенитета, имеет автократическую конфигурацию и партийно-номенклатурное устройство. Это означает, что все властные институты страны имеют исключительно представительский статус и, выступая с заявлениями, по существу озвучивают решения своего президента-суверена «отца народа».

По мнению независимых политических экспертов, именно это является «слабым звеном», поскольку абсолютная власть первого лица государства имеет существенный недостаток: она, эта власть, как и персонально первое лицо не вечны. В этой связи уместно напомнить, что Н. Назарбаеву в июле 2019 г. исполнится 79 лет. Учитывая отмеченную нами выше особенность политической системы и возраст «отца народа», уже с конца прошлого года в западной прессе актуализировалась тема приближающегося транзита власти

в Казахстане, тогда как внутри страны эту тему призывали «закрывать». Дополнительным стимулом, побудившим интерес западных медиа, стала ситуация, связанная с полной персональной ротацией исполнительной власти страны. В частности, на сайте базирующегося в США Фонда Jamestown Foundation в статье «Казахстан подходит ближе к смене президента» комментировали происходящие в стране изменения законодательства, ротацию во властных институтах как косвенные признаки приближения электоральной кампании по изменениям конфигурации властной модели, указывающие на скорый транзит президентской власти в Казахстане.

Анализируя «резкую критику, которую Н. Назарбаев обрушил на местные коммунальные предприятия во время заседания Совета безопасности в ноябре 2018 г.», и последующее заявление о понижении тарифов на коммунальные услуги, Jamestown Foundation отмечает, что на постсоветском пространстве существует давняя традиция давать щедрые обещания по социально значимым вопросам накануне всеобщих выборов – с очевидной популистской целью привлечь к себе симпатии электората.

В то же время сам Н. Назарбаев редко комментировал перспективу передачи власти преемнику. Так, в ноябре 2016 г. он сказал журналисту Bloomberg, что не собирается передавать власть своим детям и ближайшему окружению.

Напомним при этом, что президентские выборы в 2011 и 2015 г. были досрочными. По этой причине общественность ожидала, что следующие президентские выборы пройдут не в 2020, а в 2019 г. Недавние действия Н. Назарбаева по социальным льготам, включая снижение коммунальных тарифов, только укрепили прогнозы, говорится в публикации. Автор Jamestown Foundation напоминает, что Н. Назарбаев в феврале 2019 г. попросил Конституционный совет разъяснить статью Конституции о прекращении президентских полномочий и получил ответ о том, что президент может уйти в отставку «в любой момент по любой причине».

Автор статьи подчеркивал, что «за последние несколько лет администрация Назарбаева заложила основу для пока неосуществленного перехода».

Про подготовку к передаче власти свидетельствовал и тот факт, что Н. Назарбаев получил в прошлом году право пожизненно председательствовать в Совете безопасности, который неожиданно был переведен из малоизвестного консультативного органа в конституционный. Совет наделили правом накладывать вето на назначения и увольнять ключевых правительственных чиновников на центральном и региональном уровнях. «На практике это означает, что, когда Назарбаев покинет пост президента, оставив себе должность председателя Совета безопасности, он по-прежнему будет иметь право решающего голоса, влияя на решения своего преемника, а при необходимости их блокировать, – отмечала Jamestown Foundation.

В комментариях по поводу массовой ротации во властных институтах Казахстана, издающаяся в Вашингтоне газета Diplomat также обращалась к теме «пост-назарбаевской эры». В статье «Казахстан назначает новое старое правительство» рассказывается о назначениях в Астане после отставки правительства Б. Сагинтаева, произошедшей на фоне массовых выступлений многодетных матерей, требующих усиления социальной поддержки.

«Внезапное смещение Назарбаевым всего кабинета 21 февраля текущего (2019 г.) года было расценено экспертным сообществом как свидетельство беспокойства его администрации из-за растущего недовольства по поводу широко распространенного обнищания и коррупции в числе других проблем», – утверждает веб-издание Eurasianet.org.

Объявив о своем решении отправить правительство в отставку, как не справившееся с задачей эффективного менеджмента, президент пообещал обсудить новую стратегию решения неотложных социальных вопросов на съезде «Нур-Отана». «Назарбаев заявил на съезде партии, что в ближайшие три года на социальные программы будет потрачено более 1,35 млрд тенге (3,6 млрд долл.)», – отмечает Eurasianet.org.

Новым премьер-министром стал 53-летний А. Мамин, который при Б. Сагинтаеве работал первым вице-премьером.

Бывший мэр Астаны А. Мамин, долгое время возглавлявший национальную железнодорожную компанию «Казахстан темир жолы», проработал вице-премьером чуть более двух лет, но считается приближенным к элите, близкой к президенту. Знаменательно, что он, по сообщению прессы, в начальной школе учился в одном классе с К. Масимовым – бывшим премьер-министром и нынешним руководителем Службы безопасности.

Учитывая эту ситуацию в качестве иллюстрации кадровой политики, укрепившейся в Казахстане, трудно поверить в то, что новый состав правительства и всех властных институтов сможет качественно изменить управленческую философию, а также методы и характер исполнительской политики страны.

Однако в совокупности все отмеченные нами мероприятия привели к ожидаемому экспертами результату. 19 марта 2019 г. в 19:00 по местному времени президент Казахстана Н. Назарбаев объявил, что уходит в отставку. В официальном обращении к народу страны в эфире республиканских телеканалов он сообщил о своем решении о прекращении полномочий президента. «Я принял решение прекратить свои полномочия в качестве президента», – заявил Н. Назарбаев. По Конституции Республики Казахстан полномочия главы государства переходят к председателю сената Казахстана К.-Ж. Токаеву.

К.-Ж. Токаев родился 17 мая 1953 г. Окончил Московский государственный институт международных отношений (1975 г., китаист), Дипломатическую академию министерства иностранных дел России (1992 г.). Кандидат исторических наук, тема диссертации: «Азиатско-

Тихоокеанские государства во внешней политике Казахстана» (1998). Доктор политических наук, тема диссертации: «Внешняя политика Республики Казахстан в период становления нового мирового порядка» (2001). Владеет казахским, русским, английским, китайским, французским языками.

Как профессиональный дипломат К.-Ж. Токаев с 1975 по 1979 г. занимал должности дежурного референта Министерства иностранных дел СССР, референта Посольства СССР в Сингапуре. Затем (1979–1983 г.) работал старшим референтом, атташе, третьим секретарем Министерства иностранных дел СССР. В 1983–1984 гг. стажировался в Пекинском институте китайского языка. В 1984–1985 гг. – третий секретарь министерства иностранных дел СССР. С 1985 по 1991 г. – второй, первый секретарь Посольства СССР в Китае. В 1993–1994 гг. – заместитель министра иностранных дел Республики Казахстан. В 1994–1999 гг. – министр иностранных дел Республики Казахстан. С 1999 по 2002 г. – и. о. премьер-министра, премьер-министр Республики Казахстан. В 2002–2003 гг. – государственный секретарь, министр иностранных дел Республики Казахстан. В 2003–2007 гг. – министр иностранных дел Республики Казахстан. В 2007–2011 гг. – депутат, председатель сената парламента Республики Казахстан третьего созыва. С 2011 по 2013 г. – заместитель Генерального секретаря ООН, глава Европейского отделения ООН в г. Женева. 16 октября 2013 г. избран спикером сената парламента РК. Учитывая жизненный путь К.-Ж. Токаева, можно сделать вывод, что власть Н. Назарбаев передал в надежные и опытные руки.

В то же время, по мнению казахстанских экспертов, уход Н. Назарбаева с поста президента страны ни в коем случае не означает его самоустранения от власти. Об этом свидетельствует его переход на должность председателя Совета безопасности Республики Казахстан, которому предшествовало масштабное расширение полномочий этого ведомства за счет ограничений полномочий президента страны. Вследствие проведенных изменений пост президента Республики Казахстан приобретает статус представительский, в то время как наиболее важные стратегические полномочия передаются руководству Совета безопасности. Дополнительная гарантия защиты экс-президента определяются принятыми в последние годы нормативными актами о присвоении тогда еще действующему президенту страны титула «Лидер нации», что запрещает уголовные преследования самого экс-президента и его семьи.

Отмечая краткосрочные перспективы, связанные с возможными досрочными выборами президента Казахстана, следует отметить, что предвыборный период будет характеризоваться «испытательным сроком» (на предмет лояльности и преемственности по отношению к внутренней и внешней политике Н. Назарбаева) для исполняющего обязанности президента и жесткими противостояниями различных кланов в борьбе за vip-позиции в окружении будущего президента. Что, впрочем, не отразится на внутренней политике Казахстана, поскольку политическая архитектура и

сложившаяся в стране кадровая стратификация достаточно устойчивы, чтобы допустить сколько-нибудь значимые изменения. В то же время держать руку на политическом пульсе страны и контролировать выполнение программы стратегического развития Казахстана, которую Н. Назарбаев изложил в своем Послании «Семь граней Великой степи», он может и находясь на посту председателя Совета безопасности Республики Казахстан.

До нових стандартів самоврядування

В. Пальчук, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

ОТГ напрацьовують досвід з житлово-комунальних послуг

Реформа з децентралізації влади сприяла істотному наповненню місцевих бюджетів, передаванню необхідних ресурсів і владних повноважень на місця для підвищення якості життя людей – у тому числі і в сегменті комунального господарства. Питання якості та вартості комунальних послуг є на сьогодні далеко невирішеним для українців. З активізацією процесів децентралізації об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ) стають більш спроможними й починають планувати кроки в напрямі покращення якості комунальних послуг.

Органи місцевого самоврядування ОТГ реалізують проекти щодо забезпечення громад якісними послугами водопостачання і водовідведення. Для реалізації таких проектів важливо мати підтримку й розуміння населення. «Кожен споживач послуги має розуміти, як формується тариф, з якими проблемами стикається надавач послуги, а також ощадно ставитися до питної води», – зазначив фахівець швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO з питань публічних послуг А. Кавун.

За словами старости Вакулівської ОТГ А. Дудка й директора комунального підприємства О. Маклакова, завдяки співпраці із швейцарсько-українським проектом «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO в трьох населених пунктах їхньої громади побудовано 17 км мереж централізованого водопостачання. Протягом 20 років до втілення проекту населення цих територій не мало доступу до такої послуги. Воду довозили машинами й коштувала вона до 100 грн за 1 м куб. Для порівняння: нині послуга водопостачання коштує 18 грн за 1 м куб., що є економією в п'ять разів для кожного абонента.

Вагому роль у таких позитивних зрушеннях відіграє готовність підприємства якісно осучаснити спосіб керування власними активами. Система обліку активів з використанням сучасних інформаційних технологій (програмного продукту QGIS) для комунальних підприємств не є складною у використанні. Близько трьох-чотирьох місяців потрібно, щоб провести технічну інвентаризацію й оцінювання, зібрати первинні дані та внести їх у

програму – базу даних. Завдяки цій роботі комунальне підприємство отримує можливість, ґрунтуючись на фактичних даних, проаналізувати стан системи водопостачання і водовідведення. Тоді питання планування капітальних витрат і підготовки інвестиційних програм стане набагато простішим.

Як повідомив фахівець з питань публічних послуг А. Кавун, у 2017 р. DESPRO підписав угоди про співпрацю з 10 ОТГ. «Рішення щодо ОТГ – це ще один стимул громадам об'єднуватися. З іншого боку, об'єднані громади мають незрівнянно більше можливостей як фінансових, так і управлінських. Але варто зазначити, що і виклики перед об'єднаними громадами й очікування від діяльності об'єднаних громад є значно вищими, ніж від необ'єднаних», – пояснив він.

DESPRO постійно вдосконалює підхід до реалізації проектів. Якщо у I та II фазах виконавцями проектів та отримувачами коштів від DESPRO переважно були неприбуткові організації – ті ж обслуговуючі кооперативи, то з часу III фази DESPRO співпрацює виключно з місцевими радами. І цілком передбачувано, що, відповідаючи вимогам часу, у IV фазі DESPRO співпрацює з ОТГ. Постійне зростання ролі органів місцевого самоврядування можна відслідкувати, порівнявши обсяги бюджетного фінансування. Якщо під час I фази обсяг бюджетного фінансування (переважно із сільських, районних й обласних бюджетів) проектів з водопостачання становив 17 % від загальної вартості, то у II фазі – уже 24 %. У III фазі частка бюджетного фінансування зросла до 32 %, а у нинішній, IV, становить щонайменше 50 %. Таке зростання свідчить про те, що громади – насамперед об'єднані – стали спроможними відповідати на виклики, що стоять перед ними.

Фахівці зазначають, що вартість будівництва водогону залежить від того, як спроектовано водогін, також важливо, на яке водоспоживання він орієнтується – на реальне чи на те, що закладено в державних будівельних нормах. У містах вартість побудови водогону є вищою через необхідність врахування вже існуючої, розгалуженої інженерної інфраструктури, до того ж, як мінімум, треба збивати й потім відновлювати асфальт. Якщо вода подається напряду, зі свердловини, і відповідає всім стандартам, вона не потребує додаткової очистки. Якщо ж надходить через бетонний резервуар, башту Рожновського тощо, то треба або хлорувати її, або очищувати якимось іншим способом. Це істотно впливає на ціну. Загалом, на жаль, вартість будівництва мереж водопостачання постійно зростає. Якщо середня вартість будівництва 1 км водних мереж у сільській місцевості в I фазі проекту становила 76 тис. грн, то у II – 83 тис. грн, а вже в III фазі (2014–2017 рр.) фактична вартість будівництва 1 км становить 156 тис. грн. У середньому в кожному селі, селищі чи місті потрібно побудувати від 6 до 10 км водних мереж. Отже, у будь-якому разі розраховується цифра, не менша від 1 млн грн.

Будівництво приватних свердловин є досить поширеним, але це не є найдешевшим способом. Фахівці зазначають, що будівництво мережі

централізованого водопостачання є значно дешевшим, якщо врахувати витрати на буріння свердловини, встановлення насосу та обслуговування. Якщо взяти до уваги екологічні аспекти і якість води, то будівництво мережі централізованого водопостачання на базі артезіанської свердловини, як джерела, залишається найкращим варіантом, що оптимально поєднує фінансові, соціальні й технічні складові. Крім того, є випадки, коли буріння свердловини в межах населеного пункту не приводить до позитивного результату: сухий пояс чи значна глибина водоносного горизонту. Але на відстані в декілька кілометрів від населеного пункту будівництво свердловини дасть необхідний результат – особливо, якщо свердловина вже наявна. У таких випадках будівництво підвідних і вуличних мереж водопостачання є чи не єдиним способом розв'язання проблеми.

Наявність уже готового проекту свідчить про те, що громада не вперше підходить до вирішення питання забезпечення водою. Зазвичай громади, що перемогли в конкурсах DESPRO, справді мали проекти майбутніх водогонів, бо наявність проекту була однією з вимог подачі конкурсних пропозицій. Водночас потрібно розуміти, що не всі наявні проекти на будівництво систем водопостачання не є оптимальними, що їх розробляли не надто ошадно, не беручи до уваги обмеженість фінансових ресурсів та особливості місцевості. У таких ситуаціях фахівці DESPRO, зважаючи на вже існуючий досвід і вартість будівництва аналогічних мереж водопостачання, спільно з громадами переглядають усі проекти з метою їх здешевлення. Нерідко до зменшення вартості робіт приводить перегляд норми споживання води. Будівельні норми вказують на норму споживання на рівні 100–285 л на добу на особу (проектанти для розрахунків часто використовують 285 л на добу). Фактично, практика свідчить, що споживання води з мереж у сільській місцевості становить менше 100 л на добу.

Під час розрахунку реального водоспоживання треба взяти до уваги рівень благоустрою домогосподарств і наявність інших джерел води – часто для господарських потреб люди продовжують використовувати воду з колодязів. Встановивши фактичну норму водоспоживання та виконавши гідравлічний перерахунок, можна отримати труби меншого діаметру, наприклад 75мм проти 110мм, що дає економію лише на матеріалах більше ніж удвічі. Також значну економію можна отримати, змінивши спосіб регулювання тиску з башти Рожновського на «частотник» (частотний перетворювач), використання якого дає можливість забезпечити більший тиск у системі. Відповідно, менші діаметри труб – менша вартість. Іноді результатом такої оптимізації є зменшення проектної вартості мало не утричі. Насамперед, уточнюючи показники споживання води, застосовують найоптимальніші та найсучасніші технологічні рішення, а місцева влада знаходить дешевших підрядників.

Якщо вартість 1 км труб і кранів становить 150 тис. грн, то DESPRO може заплатити 60 тис. грн, або 40 % від проектної вартості. Такі кошти на 1 км мереж отримували проекти третьої фази (2014–2017 рр.) Решту громада

має сплатити самостійно, підключивши бюджети різних рівнів і залучивши кошти населення. За такого підходу DESPRO не вимагає економії, а лише стимулює до неї.

Участь населення в реалізації подібних проектів була й залишається однією з обов'язкових умов будівництва водогону за участі DESPRO. Забезпечення сіл водою, об'єднання людей для досягнення спільно визначеної мети для DESPRO є також інструментом, за допомогою якого громада має кардинально змінитися. У процесі будівництва водогону жителі села, селища чи міста розуміють, що вони також є реалізаторами даних проектів і що їм цілком це під силу.

Частка коштів населення в кожному проекті різниться. Якщо у II фазі проекту вона становила 47 %, то у III фазі – 31 %. У проектах 2015–2017 рр. кожне домогосподарство, зацікавлене в будівництві водогону, повинно було сплачувати близько 2–5 тис. грн плюс ще 1,5–3 тис. грн за підключення мереж. Підключення – це встановлення вузла обліку (лічильника) у спеціально облаштованому колодязі при вході в домогосподарство (на межі балансової належності).

Досвід DESPRO неодноразово переймали інші громади, забезпечуючи свої села питною водою навіть без участі донора. Представники DESPRO вважають, що завдяки систематизації та поширенню напрацьованого досвіду, вільного доступу до інформації, основне – результативності діяльності модель DESPRO (чи певні її елементи) зазнала поширення за межі цільових регіонів цього європейського проекту. Що стосується цільових областей, то, наприклад, Івано-Франківська обласна рада в обласному конкурсі проектів виділила окреме місце проектам водопостачання. І вже протягом трьох обласних конкурсів відбирає проекти водопостачання, взявши за основу такі критерії DESPRO, як фіксований розмір фінансування на 1 км мереж водопостачання, обов'язковий обсяг співфінансування з боку громади, досягнення певного рівня охоплення послугою. Цей конкурс проводився вже тричі. Також Дніпропетровська обласна рада в рамках обласного конкурсу проектів виділила проекти водопостачання в сільській місцевості й малих містах в окрему категорію та надає значну фінансову підтримку громадам-переможцям.

У DESPRO звертають увагу на той факт, що побудувати водогін і каналізацію – це одне, а утримувати й обслуговувати їх – цілком інше. Без ремонту і вчасного обслуговування мережі псуються, і село опиняється в тій ж точці, що й до побудови водогону. DESPRO як партнера з розвитку така ситуація не влаштовує. Реалізуючи протягом 2007–2017 рр. проекти сільського водопостачання, одним із завдань DESPRO було після завершення проекту допомогти громаді визначитися з оператором послуги водопостачання та розрахувати тариф на послугу. І насправді, при правильній організації послуги варіантів не так вже й багато: це приватні надавачі послуг, комунальні підприємства чи обслуговуючі кооперативи. Беручи до уваги, що невеликі сільські системи водопостачання нецікаві

бізнесу, залишається варіант обслуговуючого кооперативу чи комунального підприємства. І якщо створення обслуговуючого кооперативу для надання послуг водопостачання є прийнятним для маленького села, то для громади, в якій послугу водопостачання потребують декілька сіл, доцільно створити комунальне підприємство.

У зв'язку з цим, DESPRO відповідає також і за розвиток комунальних підприємств у громадах-партнерах; у фазі IV працює з ОТГ, у яких надавачами послуги водопостачання є комунальні підприємства. DESPRO ставить за мету створення повноцінної самоокупної системи водопостачання, зокрема маючи достатньо коштів на поточні ремонти й розвиток.

Співпраця з ОТГ складається з трьох основних елементів. По-перше, це забезпечення належного планування в питаннях організації та покращення існуючої послуги. По-друге, поліпшення системи керування послугою водопостачання через співпрацю з комунальним підприємством. І третій компонент – розвиток і модернізація інженерної інфраструктури водопостачання. На практиці це виглядає так, що спільно з громадою розробляються програми водопостачання і водовідведення, створюючи план заходів на чотири роки. Паралельно працюючи з комунальним підприємством, проводиться технічний аудит усіх водних мереж, а також фінансовий і організаційний аудит діяльності КП. За результатами проведених аудитів формується план покращення комунального підприємства. І лише потім DESPRO приступає до будівництва мереж водопостачання чи до інших інфраструктурних вкладень у систему водопостачання.

У громаді, де правильно налаштовано систему водопостачання, вона повністю утримує сама себе. Якісна питна вода є 24 год сім днів на тиждень. При цьому місцева влада не вишукує коштів на ліквідацію проривів і капітальні ремонти мереж. Вона має кошти також і на власний розвиток. За таких умов новим абонентам у комунальному підприємстві радіють, бо вони приносять додатковий прибуток, сплачуючи за воду.

Для ОТГ в Україні важливо вивчати досвід публічних послуг, зокрема водопостачання і водовідведення. Так, великою перевагою польського способу організації послуги є багатоваріантність. Гміна, польська територіальна громада, може як заснувати власну організацію, що утримує систему водопостачання і водовідведення, так і створити її спільно з іншою гміною, приєднатися до організації-оператора послуги, що вже створена іншою гміною, або взагалі передати мережі іншій організації-оператору, наприклад приватній. «Особливо варто відмітити можливість гміни самостійно надавати послуги водопостачання і водовідведення, створивши відокремлений підрозділ. В Україні це досі не входить до повноважень громад», – підкреслив фахівець проекту DESPRO А. Кавун. Наприклад, гміна Пшивіц має лише 5 тис. 700 осіб населення, до 1 тис. 200 абонентів, самостійно надає послугу й забезпечує утримання та обслуговування системи, а у випадку великих поламок залучає підрядників через аутсорсинг.

Така організація послуги є досить типовою для невеликих гмін. Натомість гміна Кольбуди, де понад 16 тис. мешканців, організувала послугу водопостачання і водовідведення шляхом створення власного підприємства; орган місцевого самоврядування є основним акціонером. У свою чергу, гміна Старе Поле разом з 10 сусідніми гмінами є акціонерами підприємства «Жулавські водні системи», що надає послугу водопостачання і водовідведення своїм акціонерам. На думку експертів, гнучкість у виборі способу організації послуги в умовах децентралізації дає змогу обрати найоптимальніший варіант утримання й обслуговування.

Іншим важливим елементом розвитку систем водопостачання і водовідведення є фінансове забезпечення. Громади активно залучають кошти через Воеводський фонд охорони навколишнього середовища та водного господарства. За словами фахівця фонду Е. Катс-Джеджон, дедалі більше фінансування проектам водопостачання і водовідведення надається на поворотних засадах (75 %). Коли ці гроші повертаються, фонд вкладає їх у наступні ініціативи. Решта, 25 %, є безповоротною позицією для гміни. Таким чином, у громади є стимули не тільки використати ці кошти, а й відповідально підійти до налаштування системи надання послуги: так, аби вона покривала всі витрати на функціонування системи й дала можливість повернути позику фонду.

Ще однією особливістю організації послуги та роботи водного сектору в Польщі є підхід до формування тарифу та його затвердження. Із січня 2018 р. тарифи на водопостачання і водовідведення всі оператори водопостачання мають погоджувати з національним регулятором Wody Polskie на три роки наперед. Змінити ж його протягом цього періоду оператори можуть тільки через процедуру спеціальної заявки до національного регулятора. До 2018 р. тариф можна було затвердити на рівні місцевого самоврядування.

Більшість громад самостійно вирішують питання щодо забезпечення водопостачання і водовідведення для населення. Так, у с. Комарів, що входить до Вороновицької ОТГ Вінницької області, введено в роботу чотири водогони. Заплановано, що за два-три роки Вороновицю, протяжність якої становить 12 км, буде повністю забезпечено централізованим водопостачанням. «У минулому році в с. Комарів було збудовано три артезіанські свердловини, одну капітально відремонтували. Прокладено близько 20 км водогону. У Вороновиці в 2018 р. планується прокласти до 30 км водогону. Приблизно у 500 дворах з'явиться вода. Наразі тут тільки 50 % населення забезпечене централізованим водопостачанням», – повідомили в селищній раді ОТГ.

Крім водопостачання і водовідведення, ОТГ здійснюють заходи щодо створення очисних споруд та системи каналізування. Так, у Вороновицькій ОТГ Вінницької області у 2017 р. введено в дію відреставровані очисні споруди. До цього часу старе обладнання фактично не працювало, стоки не очищалися. У Вороновиці каналізація була й раніше, але не було очистки

стоків. Заплановано відновити частину старої каналізації та розпочати будівництво нової мережі.

На реалізацію екологічного проекту з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища виділено 600 тис. грн, з місцевого бюджету на умовах співфінансування – 225 тис. грн. «Обладнання повністю автоматизоване, а раніше потрібно було оператору всі функції виконувати вручну. У минулому році було зроблено капітальний ремонт приміщення очисних споруд, закуплено нове італійське обладнання. Повністю провели реконструкцію очисних споруд, для того щоб можна було проводити очистку нечистот. Сюди вони стікають з амбулаторії, школи, дитсадка, п'ятиповерхового будинку та ще з центральної частини Вороновиці. До 2017 р. очисні споруди не працювали, обладнання було ще 1980-х років», – зазначив директор КП «Надія» Д. Нагорний.

Для надання якісних комунальних послуг громади оновлюють парк комунальної техніки, яку купують за кошти з місцевого бюджету та за допомогою інших джерел фінансування. Зокрема, Біляївська міська ОТГ Одеської області найбільше техніки закупила для комунального підприємства «Наш дім», яке надає найбільший обсяг послуг громаді: прибирає місто, доглядає за деревами, квітниками, дитячими майданчиками, утримує дорожні знаки, автобусні зупинки, кладовища, міське звалище, збирає та утилізує сміття тощо.

Наприклад, за кошти місцевого бюджету для дорожнього відділу КП «Наш дім» придбали нарізчик швів (51 тис. 500 грн), повітрядув (15 тис. 900 грн), віброплиту (37 тис. 500 грн), за кошти субвенції з державного бюджету – автогрейдер (2 млн 98 тис. грн), екскаватор зі щелепним ковшем (944 тис. грн). У найближчих планах придбання спеціальної багатофункціональної машини й асфальтного катка. Нову техніку отримало і КП «Біляївський водоканал»: вакуумну машину за 1 млн 315,5 тис. грн та екскаватор за 988 тис. грн.

Є у громади й комунальний пасажирський транспорт: автобус, який пристосовано для перевезення людей з інвалідністю (працює на маршруті Біляївка-кільце), а також техніка, що виконує перевезення за новим маршрутом Біляївка-кільце-2.

Важливе досягнення у сфері ЖКГ цієї громади – це результативні ремонтні роботи водопостачальної станції с. Майори, завдяки яким вдалося вирівняти (зменшити для жителів Повстанського та Майорів) тариф з тарифом Біляївки. У 2018 р. на проектування й будівництво водогонів і каналізаційних колекторів передбачено майже 5 млн грн.

Наприкінці 2018 р. – на початку 2019 р. одразу кілька об'єднаних територіальних громад Одеської області отримали нову спецтехніку для своїх комунальних підприємств, яку вони придбали за рахунок державної інфраструктурної субвенції. Так, Березівська ОТГ придбала сім одиниць нової комунальної техніки. Громада закупила два снігоприбирачі для тротуарів і техніку для прибирання листя: пилосос-повітрядув та садовий

пилосос. Для садових робіт придбали бензиновий кущоріз, який значно полегшить обрізування декоративних кущів. Закупили в громаді і дві газонокосарки.

Старокозацька ОТГ отримала 12 од. спецтехніки і навісного обладнання, яке придбала за кошти інфраструктурної субвенції: чотири трактори, екскаваторне обладнання, роторну косарку, навантажувач з ковшем, снігоочисник шнеко-роторний, фрезу з опорними лижами, барову установку, розкидувач піску й дорожніх сумішей, підйомник. Загальна вартість обладнання становить майже 3,3 млн грн. Нова техніка є значним покращенням комунального автопарку, крім того, трактор і навантажувач з ковшем за потреби працюватимуть у комплексі з раніше придбаним рециклером асфальтобетону. Це дасть змогу максимально ефективно використовувати техніку та зменшить вартість ремонту доріг.

Лиманська ОТГ за кошти інфраструктурної субвенції придбала два трактори, а також навісне обладнання до них (два відвали для розчищення вулиць від снігу, дві дискові борони та косарку). Техніку передали комунальникам.

Коноплянська сільська ОТГ Іванівського району придбала техніку для власного комунального підприємства «Розенфельд» на суму понад 1,7 млн грн. Так, громада придбала два трактори, снігоочисну машину, косарку, причіп для вивозу сміття й подрібнювач гілок.

На початку січня новопридбана техніка вже була в роботі: у громаді розчищали занедбані узбіччя доріг між селами. За словами місцевих мешканців, попри те що ці дороги – районного значення, такі роботи тут не проводилися десятиріччями, через що подекуди замість двох смуг вільною від бур'янів і хащ лишалася одна.

У 2018 р. об'єднані громади Одеської області повністю використали державну субвенцію на розвиток інфраструктури. Її обсяг становив 95,3 млн грн, за рахунок яких було реалізовано 134 проекти.

Завдяки капітальним інвестиціям за останні два-три роки комбінат комунальних підприємств Почаївської міської ОТГ Тернопільської області виведено на рівень прибутковості й підвищено якість надання послуг. Зокрема, це зроблено завдяки оновленню спецтехніки. Так, придбали екскаватор, трактор, великовантажну техніку, завдяки чому зменшено витрати на обслуговування, ефективніше проводяться роботи з благоустрою. Закупили і встановили сучасні комп'ютеризовані засоби для регулювання водопостачання. Це – частотні перетворювачі та глибинні насоси, що теж дало істотну економію коштів. Крім того, впроваджено автоматичні засоби вмикання і вимикання зовнішнього освітлення вулиць, що зменшує потреби в додатковій робочій силі та скорочує витрати електроенергії. Ідеться не тільки про Почаїв, а й про сільську місцевість, де теж, як і в місті, впроваджується система роздільного сміттєзбирання.

У Недригайлівській селищній раді в статусі ОТГ Сумської області для забезпечення населення житлово-комунальними послугами у сфері

водопостачання, водовідведення, вивезення та збору сміття на території громади функціонує комунальне підприємство «Недригайлівводосервіс». Його автопарк у 2017 р., уперше за роки незалежності, було оновлено. Зокрема, придбано трактор МТЗ-82, за кошти субвенції з державного бюджету на формування інфраструктури ОТГ закуплено спецтехніку (вантажний автомобіль, трактор, причіп, косарка).

Спеціальну техніку доставлено в Козинську ОТГ Рівненської області. Як повідомили в Рівненському центрі розвитку місцевого самоврядування, створеному за сприянням Програми «U-LEAD з Європою», за кошти інфраструктурної субвенції громадою придбано багатофункціональний екскаватор БОРЕКС 2206 із причіпом. Загальна вартість техніки становить 1082,5 тис. грн, з них 5,2 тис. грн – власний внесок сільської ради. «Ця техніка буде для нас корисною і взимку, і в літній період. Зимою будемо використовувати для розгортання снігу, в інший час – для підгортання сміттєзвалищ, вивезення сміття з несанкціонованих сміттєзвалищ та інших важливих робіт. Зокрема, і як екскаватор для риття траншей», – зазначив голова Козинської ОТГ Ю. Костюк.

Техніку передано на баланс комунального підприємства «Козин-сервіс».

Хорошівська ОТГ, що на Житомирщині, отримала нову сучасну техніку для житлово-комунального господарства. Сміттевоз з боковим завантаженням та екскаватор-бульдозер зі змінними видами обладнання нещодавно було передано комунальному підприємству. «Ми змогли купити цю техніку завдяки підтримці держави. 1,5 млн грн субвенції на формування інфраструктури ми вклали у формування бази для розвитку громади. Сміттевоз дасть нам можливість розв'язати проблему з вивозом сміття. А наявність екскаватора має пришвидшити численні ремонтні роботи та, за потреби, очистку доріг від снігу», – зазначив голова громади В. Столярчук.

Техніка поповнила парк Хорошівського житлово-комунального господарства і вже використовується на повну потужність. Територія громади охоплює значну частину Хорошівського району, через який проходить декілька транспортних ліній державного й регіонального значення.

Підвищення якості надання житлово-комунальних послуг в ОТГ на сьогодні важливо також тому, що уряд планує остаточно передати тарифоутворення «в руки» органів місцевого самоврядування, відповідно, вони будуть відповідальними перед громадянами. «В умовах реформи децентралізації ми зробили кроки не лише до фінансової децентралізації, а й тарифної. Повноваження зі встановлення тарифів на житлово-комунальні послуги передаються місцевій владі. Сьогодні вже багато міст вийшли з умов тарифоутворення незалежного регулятора – НКРЕКП і самостійно складають тарифи, визначають, наскільки вони економічно обґрунтовані, а також яку допомогу можна надати своїм комунальним підприємствам з місцевих бюджетів. Але ми хочемо довести цей процес до кінця, щоб місцеве

самоврядування по всій території України самостійно складало тарифи на тепло- і водопостачання, а головне – звітувало перед своєю громадою, чому встановлено саме такий тариф. Це підвищить якість тепло- і водопостачання, оскільки насамперед місцева влада буде зацікавлена в підвищенні рівня відповідних послуг. А жителі зможуть контролювати відповідність ціни і якості отриманих комунальних послуг», – пояснив міністр регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ Г. Зубко.

Таким чином, ОТГ уже мають досвід забезпечення населення якісними житлово-комунальними послугами через розвиток інженерної інфраструктури в комплексі з обслуговуючими комунальними підприємствами та галузевим стратегічним плануванням (*Матеріал підготовлено за інформацією таких джерел: Урядовий портал (<https://www.kmu.gov.ua/ua>); Мінрегіон України (<http://www.minregion.gov.ua/>); DESPRO (<http://despro.org.ua/>); Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua>); Вінниця.info (<http://www.vinnitsa.info>); Одеський центр розвитку місцевого самоврядування (<http://lgdc.org.ua/branch/14>); Сумський центр розвитку місцевого самоврядування (<http://lgdc.org.ua/branch/17>); Рівненський центр розвитку місцевого самоврядування (<http://lgdc.org.ua/branch/16>); Житомирський центр розвитку місцевого самоврядування (<http://lgdc.org.ua/branch/6>).*

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Фармацевтична галузь і фармацевтичний ринок в Україні: стан і проблеми розвитку

(Продовження, початок у № 6)

Проблеми, з якими стикаються фармацевтична галузь і фармацевтичний ринок України, пов'язані з рядом суперечностей, що існують на шляху розвитку цього сегмента вітчизняної економіки та потребують свого вирішення. При цьому треба враховувати соціально-психологічний компонент функціонування й розвитку фармацевтичної економіки та її значення для національної безпеки України. Такі взаємозв'язки в цій сфері ускладнюють пошук шляхів розв'язання проблем фармацевтичної галузі та фармацевтичного ринку України, потребуючи регулярного узгодження інтересів усіх категорій учасників фармацевтичного вітчизняного ринку. Причому ці інтереси доволі часто не просто не збігаються, а навіть можуть суперечити один одному.

Зокрема, це стосується розширення асортименту та збільшення обсягів виробництва вітчизняних лікарських засобів і фармацевтичних препаратів загалом. У цьому зацікавлені українські фармацевтичні підприємства, яким потрібно поліпшувати свою конкурентоспроможність на внутрішньому й

зовнішніх ринках. Для населення України розширення асортименту виробництва вітчизняних ліків може підвищити їх доступність, оскільки українські ліки дешевші за їхні іноземні аналоги. Розширення асортименту та вдосконалення структури виробництва вітчизняних ліків сприяло б і зміцненню національної безпеки України, як завдяки зменшенню залежності українського фармацевтичного ринку від зовнішніх поставок, так і завдяки скороченню витрат запасів вільноконвертованої валюти в Україні на імпорту ліків або хоча б істотне зниження темпів зростання таких витрат.

З іншого боку, великі дистриб'ютори ліків, що є резидентами України, та вітчизняні аптечні мережі можуть більш індиферентно ставитися до перспектив розширення асортименту й збільшення обсягів виробництва вітчизняних лікарських засобів і фармацевтичних препаратів в Україні. Адже їхній інтерес до збільшення власних прибутків може бути задоволений і за рахунок нарощування поставок імпортованих фармацевтичних препаратів в Україну. Тобто потенційний конфлікт інтересів існує серед самих постачальників фармацевтичних препаратів на вітчизняний ринок.

При цьому треба враховувати, що нині фармацевтичний ринок України перебуває у фазі доволі швидкого зростання. Адже, як зазначають ЗМІ, «українці стали уважніше ставитися до свого здоров'я, а у нинішнього покоління пенсіонерів підросли платоспроможні діти, які оплачують якісне лікування своїх батьків». Зокрема, згідно із статистичними даними, якщо у 2008 р. на фармацевтичні препарати припадало 5 % від сукупних витрат населення України, то у 2017 р. – уже 9 % сукупних витрат населення. Відповідно зростає і привабливість вітчизняного фармацевтичного ринку для інвесторів. За інформацією деяких ЗМІ, що з'явилася на початку лютого нинішнього року, «бізнесмен С. Тігіпко купує аптечний бізнес “Космо”. Медична мережа “Добробут” робить спробу придбати клініку “Борис”. Екс-голова НБУ В. Гондарева розвиває стартап “Медікіт”, який пропонує цифровий майданчик для спілкування пацієнтів з лікарями. Інвестиційний фонд Horizon Capital оголосив про заплановану серію інвестицій розміром 5–20 млн дол. в українські медичні та фармацевтичні проекти». Тобто, як було влучно зазначено у ЗМІ, «мода на купівлю обленерго проходить і настає час заробляти на охороні здоров'я» (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/medichni-rinok-nahrivajetsja-2517361.html>).

Водночас практичне розв'язання проблеми розширення асортименту та збільшення обсягів виробництва вітчизняних лікарських засобів і фармацевтичних препаратів загалом передбачає певні зміни в товарній структурі українського фармацевтичного ринку. Це, у свою чергу, передбачає визначення переліку конкретних ліків, що вироблятимуться вітчизняними фармацевтичними підприємствами, та орієнтовних обсягів такого виробництва. При цьому варто звернути увагу на відмінності в товарній структурі українського й закордонних фармацевтичних ринків.

За інформацією ЗМІ, попри те що причиною смерті в Україні найчастіше стають серцево-судинні, онкологічні захворювання та

захворювання органів дихання, найбільш продаваними на вітчизняному фармацевтичному ринку є протизапальні, знеболювальні та протизастудні засоби. Водночас в економічно розвинутих країнах у структурі продажів лідирують кардіологічні, онкологічні та інші препарати від неінфекційних захворювань, що відповідають місцевій структурі захворюваності населення. На думку деяких посадовців Міністерства охорони здоров'я України, такі відмінності обумовлені тим, що на Заході сучасні медичні рекомендації базуються на аналізі даних у рамках доказової медицини, тоді як українська традиція спирається на традиції чи авторитет. Хоча деякі вітчизняні фармацевти з такою аргументацією не згодні (Иванова Е. Горькая пиллюля. *Новое время страны*. 2018. № 36. С. 37–38).

Певною мірою причина таких розбіжностей полягає у високих витратах на дослідження ефективності лікарських препаратів, а також у різній платоспроможності населення України та розвинутих держав. Адже вартість виробництва і, відповідно, ціна продажу фармацевтичних препаратів для лікування серцево-судинних й особливо онкологічних захворювань значно вища, ніж аналогічні витрати та ціни на протизапальні, знеболювальні й протизастудні засоби. Усі витрати фармацевтичних компаній на дослідження ефективності лікарських препаратів та налагодження їх виробництва й продажу врешті-решт відшкодовуються за рахунок покупців цих товарів. Мабуть, український фармацевтичний ринок поки ще недостатньо платоспроможний, щоб служити «фінансово-економічним тилом» вітчизняних фармацевтичних компаній для налагодження виробництва такого ж широкого асортименту складних і дорогих ліків, який є в багатих і розвинутих країнах. Хоча, як зазначалося вище, останнім часом платоспроможний попит на українському фармацевтичному ринку доволі швидко зростає.

Тому фахівці наголошують, що одним з імовірних шляхів істотного розширення асортименту та збільшення обсягів виробництва вітчизняних лікарських засобів є широкомасштабне нарощування виробництва генеричних ліків (генериків), тобто препаратів, термін патентного захисту яких уже закінчився. Як зазначалося вище, нині на міжнародних ринках настає період, коли закінчується термін патентного захисту доволі багатьох лікарських препаратів. Причому, як визнають фахівці, «переважна більшість лікарських засобів в Україні – генерики. Завдяки доступним цінам такі препарати істотно економлять кошти в системі охорони здоров'я і сприяють забезпеченню доступу населення до лікарських засобів. Обов'язковою вимогою до генериків є їх повна відповідність таким же вимогам щодо якості, безпеки та ефективності, як і референтних (оригінальних) препаратів. Для доведення цього й підтвердження взаємозамінності лікарських засобів проводяться дослідження біоеквівалентності».

«І хоча нормативно-правова база з питань біоеквівалентності в Україні майже гармонізована з такою в Європейському Союзі, але все ще існують важливі розбіжності між правилами України, ЄС, Всесвітньої організації

охорони здоров'я (ВООЗ) і Управління з контролю за харчовими продуктами і лікарськими засобами США (Food and Drug Administration, FDA), – зазначила С. Діденко, генеральний директор ПрАТ «Фармацевтична фірма «Дарниця». – Тому учасники ринку очікують якнайшвидшого впровадження змін до нормативно-правової системи України для удосконалення регуляторних актів щодо біоеквівалентності генеричних лікарських засобів для покращання доступу населення до ефективних, безпечних і високоякісних препаратів».

Водночас, на її думку, «невирішеним залишається питання заборони на дослідження та реєстрацію генеричних лікарських засобів до моменту закінчення терміну дії патенту на оригінальний препарат. Разом з тим у світі така практика широко застосовується генеричними компаніями. Це пришвидшує виведення генерика на ринок, а значить, пацієнти раніше отримують якісні і доступні лікарські засоби. В очікуванні цих змін вітчизняні виробники не мають змоги на рівні конкурувати з європейськими генеричними компаніями, відтак українські пацієнти обмежені в доступі до економічно доступних та ефективних ліків» (URL: <https://www.apteka.ua/article/485443>). Звідси цілком логічно випливає потреба в терміновому вдосконаленні відповідних положень нормативно-правової бази регулювання розвитку фармацевтичної промисловості та фармацевтичного ринку України.

Також генеральний директор ПрАТ «Фармацевтична фірма «Дарниця» звернула увагу на те, що «для захисту ліків від підробок у ЄС та інших країнах впроваджується обов'язкове двовимірне кодування фармацевтичної продукції. Це світовий тренд, оскільки дає змогу контролювати шляхи постачання ліків, швидко зупиняти обіг конкретної серії або упаковки, здійснювати облік. Цей метод є зручним для користування пацієнтами, які зможуть перевірити придбану продукцію. У країнах ЄС обов'язкове кодування препаратів запроваджується з лютого 2019 р., в США 2D-кодування поступово імплементується з 2015 до 2023 р., у Китаї ж працює система ідентифікації, аутентифікації і відслідковування препаратів за допомогою лінійного штрих-коду. Практика багатьох країн показує, що на реалізацію програми потрібно сім-десять років, натомість в Україні МОЗ планує вкластися в три роки».

При цьому вона підкреслила, що «виробникам важливо чітко розуміти, як відбуватиметься цей процес, оскільки модернізація лише однієї лінії спеціальним обладнанням, за попередніми розрахунками, коштує від 500 тис. до 1 млн євро. Ця цифра включає не лише вартість обладнання, а й програмного забезпечення для керування процесами на рівні компанії. Тому, крім розуміння, яким чином відбуватиметься процес впровадження, також абсолютно необхідним є формування технічних вимог і стандартів, що в комбінації з етапами впровадження та класами препаратів дасть остаточне розуміння щодо вартості та термінів реалізації проекту» (URL: <https://www.apteka.ua/article/485443>).

Водночас, за інформацією заступника директора ГО «Публічний аудит» М. Холошина, з посиланням на дані Державного експертного центру Міністерства охорони здоров'я, у 2014 р. на фармацевтичному ринку України лише 22 зі 110 вітчизняних виробників, що мали ліцензію на випуск готових лікарських засобів, займалися виробництвом інгредієнтів, які в подальшому використовувалися для випуску готових ліків. На його думку, «сьогодні українським виробникам лікарських засобів набагато вигідніше ввозити інгредієнти з інших країн, ніж закуповувати їх у вітчизняних виробників. У зв'язку з низькою вартістю імпорту такої продукції з Китаю та Індії, велика частина потреб фармацевтичної промисловості України в інгредієнтах забезпечується саме цими двома країнами» (URL: https://ukr.lb.ua/blog/matviy_kholoshyn/315952_yak_zrobiti_liki_deshevshimi_kii_vski.html). Однак треба мати на увазі, що забезпечення фармацевтичної промисловості України вітчизняними інгредієнтами для виробництва ліків також є питанням національної безпеки, особливо за умов гібридної війни з Росією. Це варто враховувати в стратегії розвитку фармацевтичної промисловості України.

Поряд з цим, на думку генерального директора ПрАТ «Фармацевтична фірма “Дарниця”» С. Діденко, яку вона висловила в січні поточного року, «додатковим фактором, що впливає на ринок, може стати державна програма відшкодування “Доступні ліки” за умови її істотного розширення. У 2017 р. частка цієї програми в загальній структурі ринку становила близько 1 %. У бюджеті на 2019 р. на програму відшкодування передбачена така ж сума, як і в поточному. Тому в найближчому майбутньому вона не матиме істотного впливу на ринок. Проте за умови значного збільшення фінансування цієї програми можливі зміни структури ринку в бік збільшення частки препаратів, що відшкодовуються державою» (URL: <https://www.apteka.ua/article/485443>).

Утім, варто зазначити, що пропозиція генерального директора ПрАТ «Фармацевтична фірма “Дарниця”» С. Діденко щодо збільшення фінансування державної програми «Доступні ліки» є радше декларацією галузевих інтересів і побажань, ніж пропозицією конкретних шляхів розв'язання цієї проблеми. По суті, кардинальне розв'язання цієї проблеми можливе лише в рамках загального вдосконалення податково-бюджетної політики в Україні.

Тим часом на початку лютого нинішнього року ЗМІ повідомили, що Міністерство охорони здоров'я України затвердило новий перелік препаратів програми «Доступні ліки». У новому переліку доступні 64 безкоштовні препарати, включаючи ліки для лікування серцево-судинних захворювань, діабету II типу і бронхіальної астми. Усього до реєстру включено 258 ліків, які пацієнти можуть купувати з невеликою доплатою. Найдешевший препарат, який на 100 % відшкодовує держава, коштує 4,76 грн, а найдорожчий – 898,22 грн.

Проведений вище аналіз свідчить, що підвищення рівня добробуту українців і зростання попиту на фармацевтичні препарати фактично стимулює новий виток конкуренції на українському фармацевтичному ринку. Причому це не просто конкуренція між вітчизняними та іноземними виробниками фармацевтичних препаратів. Це також конкуренція між дистриб'юторами та дилерами, які так чи так виступають у ролі торгових агентів різних компаній на українському фармацевтичному ринку. І цей новий виток конкуренції загострює ряд проблем, пов'язаних з просуванням фармацевтичних препаратів у різні сегменти цього ринку. Причому зазначені проблеми пов'язані з функціонуванням не лише легальної, а й тіньової складової вітчизняного фармацевтичного ринку.

Деякі ЗМІ звертають увагу на практику призначення фармацевтичних препаратів за винагороду від фармацевтичних компаній та аптек. Зокрема, як пояснив на правах анонімності журналу «Новое время страны» медичний представник однієї з фармацевтичних компаній, за кожним із співробітників цієї компанії, яких близько 100, закріплено по 150 лікарів. Це дає змогу охопити всі основні клініки Києва. Завдання – переконати медиків виписувати пацієнтам препарати саме цієї компанії. За інформацією цього джерела, фармацевти мотивують лікарів гонорарами та поїздками на закордонні конференції. Як стверджує зазначений інформатор, в Україні зареєстровано 13 тис. препаратів і майже за кожним з них є відповідні представники (*Новое время страны*. 2018. № 36. С. 39).

На перший погляд такі дії можна охарактеризувати як банальну корупцію. Але коріння цієї проблеми, по суті, значно глибше й складніше, ніж видається на перший погляд. Поширення зазначеної практики базується на грубих викривленнях у держаному управлінні медициною в Україні, що сформувалися до 2014 р. Адже ситуація, коли в Україні офіційні заробітки такої категорії висококваліфікованих працівників, яким є медичний персонал, значно поступаються офіційним заробіткам доволі багатьох категорій працівників відносно нижчої кваліфікації, до того ж за умов добре розвинутої тіньової економіки, закономірно породжує зазначені вище механізми стимулювання медичних працівників з боку фармацевтичних компаній. Причому, як впливає з наведеної вище інсайдерської інформації, до мотивації лікарів гонорарами та поїздками на закордонні конференції найвірогідніше вдаються представники і вітчизняних, і закордонних фармацевтичних компаній.

Утім, найімовірніше, що на нинішньому етапі суспільного розвитку лише репресивними методами подолати наведену вище практику просування на ринок ліків тієї чи тієї компанії неможливо. До того ж лікарів фактично заохочують виписувати пацієнтам конкретні ліки з певного набору аналогів. За таких обставин довести протизаконний характер їхніх дій без проведення відповідного прослуховування практично неможливо. Витрати ж на такі слідчі дії, скоріше за все, значно перевищуватимуть економічний ефект від їх застосування. У цьому сенсі найвірогідніше ефективнішою буде система

заходів з реформування оплати праці медичних працівників, проведення якої розпочалося останнім часом в Україні, у поєднанні із заходами відповідного адміністративного контролю за діяльністю лікувальних установ і впливу на їх менеджмент.

Наведений вище приклад несумлінної конкуренції із застосуванням фармацевтичними фірмами прийомів тіньової економіки для просування своїх товарів на ринок стосується роздрібного сегмента фармацевтичного ринку. Водночас застосування прийомів тіньової економіки так чи інакше, за інформацією деяких ЗМІ, притаманне також і госпітальному сегменту вітчизняного фармацевтичного ринку. Зокрема, як зазначають оглядачі журналу «Новое время страны», посилаючись при цьому на думки деяких підприємців і громадських активістів зі сфери охорони здоров'я, постійні спроби звільнити в. о. міністра охорони здоров'я У. Супрун відбуваються тому, що проведена нею та її командою медична реформа зачіпає інтереси тих, хто сидить або сидів на корупційній ренті. Зокрема, ідеться про екс-міністра охорони здоров'я Р. Богатирьову. «У них вже 2,5 років немає доступу до корупційних схем і вони хочуть це повернути», – стверджує керівник пацієнтської організації «100 % здоров'я» Д. Шерембей. За його оцінками, на держзакупівлі ліків бізнесмени від медицини отримували частку в 40 % з кожного витраченого державою 1 млрд грн. У ті часи, коли Р. Богатирьова керувала Міністерством охорони здоров'я України, відповідний комітет Верховної Ради очолювала народний депутат від Партії регіонів Т. Бахтєєва, яка сьогодні є депутатом від Опозиційного блоку і входить до Комітету з питань охорони здоров'я Верховної Ради України.

Оцінка зазначеного активіста, по суті, базується на відповідних даних Рахункової палати. Як зазначається в цьому ж журналі, «у 2015 р. Україна перейшла на держзакупівлі ліків через міжнародні організації. У підсумку, за даними Рахункової палати, бюджет став щорічно економити 40 % від сум, виділених на ці цілі. Наприклад, у 2018 р. на держзакупівлі ліків пішло 5,9 млрд грн. Відповідно, економія становила 2,36 млрд грн».

Причому рішення про закупівлю ліків через міжнародних посередників потрібно щороку продовжувати на рівні уряду, що нині регулярно й робить Міністерство охорони здоров'я. Нині це відомство користується послугами трьох великих міжнародних організацій: Crown Agents, Програма розвитку ООН та UNICEF. Заощаджені кошти спрямовуються на придбання додаткових ліків, наприклад для лікування лейкозу. Нині тільки за програмою дорослої онкології 90 % препаратів закуповуються дешевше, ніж у 2014 р., зазначає О. Щербан, керівник медичного напрямку Центру протидії корупції (ЦПК). Для прикладу вона наводить ціну популярного в онкології препарату «Бікалутамід», яка знизилася в 19 разів. На думку В. Тимошевської, директора програми громадського здоров'я Міжнародного фонду «Відродження», так сталося через появу в справі державних закупівель ліків громадського контролю й одночасне зникнення корупції.

Адже раніше держава закуповувала фармацевтичні препарати на тендерах, переможцями яких, як правило, ставали компанії, пов'язані з відомими у фармацевтичному бізнесі людьми, пояснюють експерти. Зокрема, компанія О. Миронової «Людмила-Фарм», за даними дослідницької компанії SMD, після реформи в разі скоротила свою частку в держзамовленні: у 2017 р. лише до 1,2 %. Фірма «Фармадіс» П. Багрія до реформи також вигравала помітну частину тендерів. Але до 2017 р., за оцінками SMD, її успіхи значно скоротилися – до 1,8 % від загальної кількості відповідних державних контрактів. «Вестерфарма», компанія Р. Богатирьової, була в минулому головним постачальником препаратів для хворих на СНІД у рамках програми закупівель Міністерства охорони здоров'я. У грудні 2014 р. фірма отримала 50 млн грн передоплати за ліки. Однак, за даними ЦПК, так нічого й не поставила. Після цього «Вестерфарма» зникла. На переконання О. Щербан, мала свій інтерес у сфері держзакупівель і голова парламентського Комітету з охорони здоров'я О. Богомолець. «Я особисто чула, як Богомолець говорила, що лобіює інтереси українських фармвиробників, яким закупівлі ліків через міжнародні організації принесли проблеми», – зізнається експерт. На момент публікації матеріалу О. Богомолець на прохання журналу «Новое время страны» про коментар не відгукнулася (*Новое время страны*. 2019. № 5. С. 24–25).

А. Рябоконт, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Украинская металлургия в 2018–2019 гг. (сдержанный оптимизм)

Одна из важнейших экспортно-ориентированных отраслей украинской экономики – металлургия после кризиса 2015–2017 гг. начала восстанавливать объемы производства и экспорта продукции. Впрочем, если смотреть на номенклатуру экспорта более детально, то ситуация выглядит не совсем однозначной.

Согласно данным ГП «Держаналітінформ», Украина в 2018 г. увеличила экспорт металлопродукции на 1,8 % по сравнению с 2017 г. – до 18,548 млн т, в основном вследствие наращивания продаж на внешних рынках чугуна (продукции с меньшей добавленной стоимостью по сравнению с готовым прокатом или полуфабрикатами). При этом отмечается, что в 2018 г. экспорт чугуна возрос на 28,4 % – до 3,007 млн т, а поступления от экспорта составили 1,053 млрд долл., что на 42,6 % больше по сравнению с 2017 г.

Основные рынки сбыта украинского чугуна – США, Италия и Турция. В декабре было экспортировано 175 тыс. т чугуна на сумму 59,9 млн долл., которые являются одним из наилучших показателей прошлого года – как по объемам экспорта, так и по валютной выручке.

В пресс-релизе констатируется, что чугун – единственный среди сырьевых материалов, объемы экспорта которого в отчетном году возросли.

В частности, экспорт ферросплавов в 2018 г. показал снижение на 3,5 %, по сравнению с 2017 г., – до 904,3 тыс. т, а экспорт металлолома уменьшился на треть (–32,7 %) – до 327,6 тыс. т. Поступления от экспорта ферросплавов в прошлом году составляли 977,9 млн долл. (–12,3 % к показателю 2017 г.), от экспорта металлолома – 105,7 млн долл., что на 12,9 % меньше показателя 2017 г.

В сентябре – декабре объемы экспорта лома составляли 3,86–8,27 тыс. т в месяц. Для сравнения: в апреле (до введения вывозной пошлины на металлолом в размере EUR42/т) было экспортировано 76,33 тыс. т лома на сумму 24,87 млн долл. Если уменьшение экспорта металлолома было вызвано введением увеличенной вывозной пошлины, то снижение экспорта ферросплавов состоялось в первую очередь из-за уменьшения поставок в Турцию, которая является наибольшим потребителем украинских ферросплавов.

Рост экспорта ферросплавов в другие страны Ближнего Востока (Саудовская Аравия, Бахрейн, Оман) не смог компенсировать потери на турецком рынке. Несмотря на неудачные сентябрь и декабрь, объемы экспорта сырьевых материалов по итогам 2018 г. возросли на 12,5 %, по сравнению с 2017 г., – до 4,245 млн т. Поступления от экспорта сырьевых материалов составили 2,141 млрд долл. (+8,2 % к показателю предыдущего года).

Показатели экспорта металлургических полуфабрикатов также возросли: по итогам 2018 г. экспорт полуфабрикатов составил 6,401 млн т, что на 0,5 % больше по сравнению с 2017 г. В денежном выражении рост объемов экспорта полуфабрикатов был значительнее – 3,067 млрд долл. (+18,9 % к показателю предыдущего года). Основные потребители украинских полуфабрикатов – Италия, Турция, Египет, Алжир и Болгария.

Объемы экспорта готового проката уменьшились до 7,903 млн т (–2,3 % по сравнению с 2017 г.), но из-за общего роста цен на мировом рынке в сегменте готового проката поступления от экспорта проката возросли, несмотря на уменьшение объемов экспорта. В денежном выражении экспорт проката в 2018 г. составлял 4,654 млрд долл., что на 15,3 % больше по сравнению с 2017 г.

Если экспорт плоского проката и плоского проката с покрытием в 2018 г. возрос, то уменьшение объемов экспорта сортового проката на 11,9 %, по сравнению с 2017 г., до 2,748 млн т обусловило общее снижение показателя экспорта проката. Доля плоского проката, сортового проката и плоского проката с покрытием в структуре поступлений от экспорта проката по предварительным итогам 2018 г. составляет 59,9, 36,1 и 4 % соответственно.

В 2018 г. украинские предприятия экспортировали 657 тыс. т стальных труб (69,5 % – бесшовные трубы, 30,5 % – сварные трубы), что на 4,3 % превышает показатель 2017 г. Поступления от экспорта труб составили 737,9 млн долл. (82 % – бесшовные трубы, 18 % – сварные трубы) – +30 % к

показателю 2017 г. Доля бесшовных труб в отчетном году, по сравнению с предыдущим, возросла как по объемам экспорта, так и по сумме поступлений – в 2017 г. она составляла 66,2 и 79 % соответственно.

В декабре-2018 было экспортировано 45,65 тыс. т стальных труб, что на 9,4 % меньше показателя ноября и является самым низким месячным показателем в прошлом году. К снижению объемов экспорта труб привело в первую очередь уменьшение в декабре экспорта сварных труб – 8,7 тыс. т (–47,3 % к показателю ноября и самое низкое значение в течение 2018 г.).

В целом в декабре 2018 г. было экспортировано 1,459 млн т металлопродукции, что на 10,5 % превышает показатель ноября (минимальное значение в 2018 г.). Поступления от экспорта в декабре составили 753,4 млн долл. Экспорт сырьевых материалов для металлургии (товары из 72 группы) в декабре 2018 г. составил 264,1 тыс. т (один из самых низких показателей на протяжении прошлого года), что на треть меньше показателя ноября, экспорт полуфабрикатов – 535,1 тыс. т (+25,6 % к ноябрю), экспорт проката – 660 тыс. т (+32,3 % к ноябрю). Декабрьский рост экспорта проката произошел за счет роста экспорта плоского проката на 40,4 %, по сравнению с ноябрем, – до 414 тыс. т, сортового проката – на 28,3 %, до 227,5 тыс. т.

В целом первая половина 2018 г. для украинских экспортеров была удачнее, чем вторая. Так, в первой половине года объемы экспорта металлургической продукции составляли не менее 1,6 млн т в месяц, во второй – не более 1,5 млн т в месяц.

Импорт металлопроката в Украину по итогам 2018 г. возрос на 9 % – до 1,346 млн т, в денежном выражении – на 17,4 %, до 1,079 млрд долл. Рост объемов импорта проката произошел за счет увеличения поставок в Украину сортового проката – на 22,7 %, до 537,7 тыс. т на сумму 352,2 млн долл. (на 36,4 % больше показателя 2017 г.).

Импорт плоского проката снизился до 310 тыс. т (–3,8 % по сравнению с 2017 г.), а импорт плоского проката с покрытием возрос на 5 % – до 498,1 тыс. т. В денежном выражении импорт составил 1 млрд 78,9 млн долл., из которых 42,1 % приходится на плоский прокат с покрытием, 32,6 % – сортовой прокат, 25,3 % – плоский прокат.

В этом контексте отметим, что глобальные торговые войны на стальном рынке украинскую металлургию пока особо не подкосили. Наоборот, по данным Министерства экономического развития и торговли, в целом ГКМ Украины обеспечил в 2018 г. почти четверть всех валютных поступлений в страну – 11,6 млрд долл. Больше только у агропромышленного комплекса: его доля – 39,3 %. При этом рост экспортных продаж зафиксирован по большинству ключевых позиций металлургпрома – руда, чугун, трубы, плоский прокат, стальные полуфабрикаты и т. п.

Безусловно, надо принимать в расчет, что достигнутый результат – это в первую очередь следствие ценовых трендов на внешних рынках. В

физических величинах объемы экспорта, например, стальной продукции не увеличились, а даже чуть упали. Согласно подсчетам ГП «Держаналітінформ», в 2018 году за рубеж было отгружено 14,42 млн т черных металлов и изделий из них (78,5 % из того, что было произведено в стране), что на 170 тыс. т меньше, чем в 2017 г. Естественно, что 1-процентное отклонение в пределах статистической погрешности можно не принимать в расчет. В целом отечественная металлургия сохранила свои позиции на глобальном рынке.

Несмотря на то что в структуре экспорта самая крупная доля пришлась на полуфабрикаты, отдельно с позитивной стороны стоит отметить рост трубного экспорта, соответственно, холдинг «Интерпайп», поскольку их поставки за рубеж возросли на 3 % в денежном исчислении и на 4 % – в тоннаже. По железорудному сырью украинский экспорт возрос более чем на 10 % в денежных поступлениях, лишь немного не дотянул до 3 млрд долл., но в физических объемах зафиксировано незначительное падение – на 1,3 %.

Отдельно стоит также упомянуть о чугунах. За прошлый год его объемы экспорта достигли 3 млн т. При этом более половины этого объема ушло в США. Чугунная экспортная выручка украинских производителей превысила 1 млрд долл. (+42,6 % к уровню предыдущего года). Как объяснил аналитик ИК Concorde Capital Д. Хорошун, эта тенденция стала украинским откликом на американские протекционистские меры, поскольку перерабатывать чугун в сталь внутри страны стало более рискованно, поскольку теперь сложнее ее продать.

Если же сортировать продажи по географическому принципу, то на позициях основного рынка сбыта украинской металлопродукции укрепился Европейский Союз. На его долю пришлось 34,2 % от всего экспорта. За прошлый год денежные поступления от продажи продукции ГМК в ЕС увеличились на 18,3 %, особенно «постарались» при этом полуфабрикаты и железорудное сырье. Второе по весу место в экспортной корзине занимала Африка с долей 16,3 %, третья – Турция с 12,8 %. При этом турки за прошлый год почти вдвое увеличили бюджеты на закупку в Украине, как чугуна – с 59 до 115 млн долл., так и горячекатанного плоского проката – со 172 до 305 млн долл. На американском рынке настоящий прорыв состоялся в сегменте бесшовных труб. Начало ему было положено еще в 2017 г., а в прошлом году объемы экспорта увеличились еще более чем на 50 млн долл. – до 124 млн долл.

Неожиданно крупного клиента Украина нашла в лице Сенегала. Эта африканская страна в прошлом году закупила более 15 % украинских прутков в бунтах (больше кого бы то ни было), заплатив за них свыше 64 млн долл. В первые месяцы 2019 г. покупательская активность сенегальцев продолжает расти. Но теперь к закупкам украинских прутков живенько подключились еще и их соседи из Габона.

Что касается внутреннего рынка потребления металла, то кардинальных изменений в 2018 г. оно не претерпело. Как и прежде,

внутренним потребителям отечественный ГМК поставляет только 1/5 произведенной продукции. За прошедший год наблюдался небольшой прогресс, поскольку физический объем продаж украинского металлопроката здесь возрос с 3,75 до 3,95 млн т, т. е. более чем на 5 %. Хотя потенциал внутреннего рынка остается, как и раньше, нераскрытым.

То, что 2018 г. принес украинским компаниям позитивный результат, подтвердил директор по маркетингу «Метинвест холдинга» Р. Курашев. Базируясь на данных за первые девять месяцев 2018 г., он рассказал, что реализация стальной продукции «Метинвеста» внутри страны увеличилась на 13 %, а международные продажи и того больше. В целом они возросли в объеме на 32,5 % по сравнению с аналогичным периодом предыдущего года, а отгрузки в Европу – почти на 17 % на фоне повышения цен на металлопродукцию и роста спроса на полуфабрикаты и длинный прокат. Однако, по его словам, «ложкой дегтя» для группы стало действие введенных Евросоюзом пошлин на г/к прокат. Как результат, объемы экспорта в этом сегменте упали до минимума (менее 120 тыс. т за январь – октябрь 2018 г.). Часть непроданных в Европе объемов «Метинвест», впрочем, удалось перенаправить на рынки Северной Африки, Ближнего Востока, Турции.

«Арселор миттал Кривой Рог» также мог бы закончить год на оптимистической ноте, если бы не крупная авария на домне № 9, производящей около половины всех объемов чугуна, необходимых для дальнейшего передела на комбинате. Инцидент случился в феврале 2018 г., а на устранение его последствий потребовалось несколько месяцев. Соответственно, годовые объемы продаж у АМКР упали с 5,4 до 4,5 млн т. Финансовые показатели предприятия еще не обнародовало, поэтому размер недополученной прибыли неизвестен. При этом на комбинате сетуют и на повысившуюся закрытость внешних рынков. «На сегодняшний день уже практически не осталось свободных для торговли рынков, – цитирует пресс-служба АМКР заместителя генерального директора по маркетингу и сбыту А. Татарульеву. – Все больше стран защищают своих национальных производителей, поэтому продавать нашу продукцию, такую как арматура, катанка, сорт, – огромный вызов». Сегодня 50 % всего сбыта криворожского меткомбината приходится на Ближний Восток и Африку, 22 % – на внутренний рынок. На остальных направлениях позиции АМКР оставляют желать лучшего.

Трубно-колесный холдинг «Интерпайп» В. Пинчука в 2018 г. нарастил продажи в натуральном выражении почти на 12 % – до 857 тыс. т. Это его лучший результат за последние пять лет. Доля экспорта в структуре продаж холдинга «Интерпайп» составила 72 %, на внутренние продажи соответственно пришлось 28 %, что, кстати, на 3 % больше, нежели годом ранее. «Нам удалось воспользоваться ростом спроса во всех основных регионах продаж», – отметил Ф. Храйбе, генеральный директор «Интерпайпа». Но одним из наиболее весомых достижений стал упомянутый выше рост поставок бесшовных труб на американский рынок. Кроме того, в

2018 г. после длительного перерыва группа возобновила и экспорт сварных труб в США. Продажи труб в Европе также продемонстрировали неплохую динамику – +24 % к результату 2017 г. Клиенты из ЕС приобрели 169 тыс. т бесшовных и сварных труб «Интерпайп». На этом рынке холдинг В. Пинчука намерен в 2019 г. усилиться за счет работы СП с французской компанией Vallourec и расширения своего присутствия в нише высокомаржинальных труб. На украинском рынке ключевым генератором роста стали закупки со стороны ДК «Укргазвидобування». В 2018 г. «Интерпайп» на 15 % увеличил реализацию труб нефтяного сортамента в Украине.

Разновекторные результаты производственно-сбытовой деятельности у трех металлургических предприятий из Днепропетровского региона – ДМЗ («Петровка»), ДМК («Дзержинка») и «Днепрспецсталь». Первое из них год назад сменило владельца. На завод пришел харьковский бизнесмен А. Ярославский на место российской группы «Евраз». К коренным переменам это пока не привело. Завод в 2018 г. сохранил объемы выплавки проката и стали, но сократил на 12,4 % выпуск чугуна из-за ремонтных работ на одной из доменных печей. Однако на 2019 г. новый собственник поставил перед менеджментом ДМЗ задание по увеличению объемов производства.

На бывшей «Дзержинке» ситуация поменялась к лучшему. ДМК, входящий в состав корпорации ИСД, значительную часть времени простаивал в 2017 г., тогда как в 2018 г. остановок практически не было. В итоге он нарастил выплавку стали на 77 % – до 2,413 млн т, а чугуна – на 85,3 %, до 2,461 млн т. Основные объемы передельного чугуна и непрерывно литой заготовки (более 90 %) предприятие отправляло на внешние рынки, а вот с катанкой пропорция была уже иная – 42:58 в пользу зарубежных покупателей.

Не изменил своей экспортной ориентации и завод «Днепрспецсталь», контролируемый компанией VS Energy с российскими бенефициарами. Производитель спецсталей сократил физические объемы выпуска на 4 % – до 162,6 тыс. т, но увеличил доходы от реализации на 17,7 % – до 9,64 млрд грн. Правда, как утверждают в дирекции завода, рентабельность работы в 2018 г. снизилась – из-за подорожания ресурсов, необходимых для производства.

Позитивная динамика в металлургической отрасли Украины наблюдается и в I квартале 2019 г. По предварительным данным ОП «Укрметаллургпром», в марте 2019 г. металлургическими предприятиями Украины произведено: чугуна 1,80 млн т (114,7 % относительно февраля 2019 г.), стали 1,96 млн т (116,1 %), проката 1,64 млн т (111,4 %). За три месяца 2019 г. произведено: чугуна 5,18 млн т (97,9 % относительно периода январь – март 2018 г.), стали 5,50 млн т (104,5 %), проката 4,73 млн т (101,3 %). Таким образом, украинские металлурги имеют основания для того, чтобы смотреть в обозримое будущее с умеренным оптимизмом *(При подготовке материала использовалась информация таких источников: Министерство экономического развития и торговли Украины*

(<http://www.me.gov.ua>); ГП «Держаналімінформ» (<http://iaastat.kiev.ua>); ОП «Укрметаллурґпром» (<http://www.ukrmetprom.org>); УкрРудПром (<https://www.ukrrudprom.ua>); Минпром (<http://minprom.ua>); UaProm (<http://uaprom.info>); ЛузаНем (<http://biz.liga.net>).

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

27 березня 2019 р. під головуванням президента Національної академії наук України академіка Б. Патона відбулося чергове засідання Президії НАН України.

На початку президент НАН України академік Б. Патон вручив парламентські нагороди трьом ученим академії: завідувачу відділу магнітної гідродинаміки Фізико-технологічного інституту металів та сплавів НАН України академіку В. Дубодєлову та завідувачу відділу оптичної квантової електроніки Інституту фізики НАН України члену-кореспонденту НАН України М. Соскіну – Почесну грамоту Верховної Ради України; завідувачу лабораторії радіаційних технологій Інституту фізики НАН України доктору фізико-математичних наук В. Неймашу – Грамоту Верховної Ради України.

Далі присутні заслухали дві наукові доповіді. Зі співповіддю «Про наукове забезпечення видобутку вуглеводневої сировини» виступили ректор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу академік Є. Крижанівський та головний науковий співробітник відділу оптимізації структури паливно-енергетичного комплексу Інституту загальної енергетики НАН України член-кореспондент НАН України Д. Єгер.

Загалом, за оцінками науковців, нерозвідані традиційні запаси вуглеводнів у Східному, Західному та Південному нафтогазоносних регіонах України становлять понад 5 млрд т ум. палива, що вдвічі перевищує накопичений видобуток. За умови належного організаційного, економічного та технологічного забезпечення галузі в найближчі 10–15 років в Україні з традиційних родовищ може бути видобуто не менше вуглеводневої сировини, ніж видобуток за весь час експлуатації українських надр.

Суттєвим ресурсом нарощування власного видобутку нафти й газу є наявний в Україні фонд недіючих свердловин, яких, без урахування законсервованих, налічується понад 7 тис. 500 од. У світовій практиці завдяки відновленню таких свердловин забезпечується до 30 % поточного видобутку нафти та газу.

Крім традиційних джерел нафти й газу, надра України містять значні ресурси вуглеводнів нетрадиційних типів. Зокрема, за оцінками науковців Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, наукових установ НАН України та НАК «Нафтогаз України» ресурсна база

вуглеводнів нетрадиційних типів становить 13–25 трлн куб. м сланцевого газу, 4–11 трлн куб. м газу ущільнених порід-колекторів, 4 трлн куб. м метану вугільних родовищ, 1 трлн куб. м покладів газу, пов'язаних з імпактними структурами, 500–650 млн т сланцевої нафти, 7–10 трлн куб. м газогідратів Чорного моря. Це є важливою передумовою для освоєння зазначених прогнозних ресурсів у більш далекій перспективі, хоча дослідження за цими напрямками потрібно проводити вже сьогодні.

В Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу розроблено глибинні магніти з суттєво підвищеними магнітними властивостями для очищення вибоїв від металевих залишків при проведенні підземного ремонту свердловин, а також різноманітні тампонажні системи для різних температур із пониженою самовіддачею та полегшених, обважених, розширливих і стійких до корозії сумішей для забезпечення надійності кріплення свердловин. Створено сучасний вітчизняний техніко-технологічний комплекс для відбору глибинних зразків породи (керна) з різних за призначенням, типом та конструкціями свердловин у складних геологічних умовах, що дало змогу підвищити інформативність оцінки продуктивності покладів і уточнення запасів у них вуглеводнів.

Науковці Інституту геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова НАН України на основі досвіду, отриманого на газовугільних родовищах, запропонували нову геомеханічну гіпотезу утворення вторинної тріщинопористої структури в породах газових і газоконденсатних родовищ, що перебувають в експлуатації. Зазначена гіпотеза може бути корисною для прогнозування перспективних газоносних структур нафтогазових родовищ на великих глибинах ДДЗ, де залягають низькопористі колектори.

В Інституті проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України створено технологію комплексного водневого термобарохімічного впливу на привибійну зону продуктивного пласта, яка призначена для збільшення притоку вуглеводнів. Ця технологія пройшла успішні промислові випробування на нафтових, газових і газоконденсатних родовищах Туркменії, Китаю, Грузії та забезпечила збільшення припливів вуглеводневої сировини у 2–8 разів.

Із метою транспортування нафти й газу, що видобувається з малодебітних газових свердловин, Інститут газу НАН України запропонував технологічні рішення, які дають змогу ефективно (з низькими енерговитратами) одержувати скраплений природний газ.

«Про підсумки виконання цільової комплексної програми НАН України “Грід-інфраструктура і грід-технології для наукових і науково-прикладних застосувань” за 2014–2018 роки» доповів віце-президент НАН України, директор Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України академік А. Загородній.

Головним результатом програми є те, що академічна грід-інфраструктура отримала розвиток і забезпечила виконання наукових досліджень із використанням грід- та хмарних технологій, що сприяло

активізації міжнародної співпраці, налагодженню ефективних зв'язків з американським відкритим науковим ґридом (OSG), польським ґридом (PL-Grid), міжнародними ґрид-організаціями (EGI, WLCG) та доступу до світових обчислювальних ресурсів. Серед найважливіших результатів, отриманих у ході виконання Програми, треба відзначити такі.

В Інституті теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України та Національному науковому центрі «Харківський фізико-технічний інститут» здійснено оброблення даних експериментів ALICE та CMS на Великому адронному колайдері в ЦЕРНі. Виконано дослідження властивостей сильно взаємодіючої адронної матерії при високих густинах енергії. Розроблено та впроваджено модернізовані програмні коди для вимірювання розподілів множинності заряджених частинок.

У Головній астрономічній обсерваторії НАН України проведено астрофізичне числове моделювання динамічної еволюції зоряних систем галактик та галактичного центру. Досліджено злиття надмасивних чорних дір при космологічному поєднанні масивних галактик. Оброблено дані цифрового спектрального огляду неба MaNGA.

В Інституті фізики конденсованих систем НАН України за допомогою мезоскопічної молекулярної динаміки досліджено агрегацію та самоорганізацію плямисто-декорованих наночастинок в об'ємі й у порі, здійснено комп'ютерне моделювання кластерів і кластерних кристалів у розчинах білка лізоциму та моделювання функціоналізованих вуглецевих нанотрубок.

У Фізико-технічному інституті низьких температур ім. Б. І. Веркіна НАН України за допомогою квантово-механічних методів виконано розрахунки молекулярних структур та інфрачервоних спектрів складних органічних макромолекул із графеном. Розрахунки виконано з використанням ресурсів PL-Grid (Польща) й OSG (HTCondor, США).

В Інституті молекулярної біології і генетики НАН України розроблено програмне забезпечення S^2 solver для обчислення узагальненого параметра упорядкування з даних моделювання молекулярної динаміки складних об'єктів. Проведено порівняльний аналіз параметра упорядкування цитокіну ЕМАР II за даними ядерного магнітного резонансу та молекулярної динаміки і встановлено їхню узгодженість.

В Інституті харчової біотехнології та геноміки НАН України здійснено пошук речовин, здатних подолати резистентність штамів золотистого стафілокока. За результатами хемоінформатичного пошуку було відібрано 1 568 600 комерційно доступних сполук. На основі молекулярного скринінгу, докінгу, молекулярного моделювання і молекулярної динаміки в ґрид було відібрано перспективні інгібітори (22 речовини) мітотичного поділу *Staphylococcus aureus*.

У Науковому центрі з медико-біотехнічних проблем НАН України методами чисельного моделювання та ґрид-обчислень досліджено динаміку великих нейросистем. Із використанням розроблених інструментальних

засобів у грид побудовано області існування нових химерних станів у тривимірних моделях Курамото-Сакагучі.

В Інституті сцинтиляційних матеріалів НАН України розроблено систему обробки, аналізу та зберігання медичних зображень. Створено проміжне програмне забезпечення для доступу лікувально-профілактичних закладів до грид-системи збереження медичних зображень.

Науковці Інституту проблем математичних машин і систем НАН України в співпраці з фахівцями Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика НАМН України з використанням хмарної архітектури розробили та розпочали дослідну експлуатацію типового веб-порталу сімейного лікаря для оцінювання стану здоров'я його пацієнтів на основі експрес-аналізу електрокардіограми й інших результатів обстеження. Відпрацьовано взаємодію між різними хмарними сервісами.

Усі ці досягнення засвідчують, що грид-інфраструктура НАН України ефективно функціонує і забезпечує стабільні високопродуктивні обчислення. Отримано значну кількість наукових результатів, які були б неможливими без таких обчислень. Дослідження виконано на високому рівні, що відповідає світовому. Про це свідчать понад 500 публікацій у провідних високорейтингових наукових журналах. Виголошено близько 200 доповідей на міжнародних і вітчизняних конференціях. Отже, можна вважати, що програму успішно виконано.

Із додатковою інформацією про цей захід можна буде ознайомитися в прес-релізі з розділу «Засідання Президії НАН України» офіційного веб-сайту НАН України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 28.03).

20 квітня 2019 р. у межах археологічного лекторію «Про що розповідає археологія» відбудеться черговий захід – лекція на тему: «Античне місто Ольвія (до 120-річчя археологічних розкопок)».

Лекцію прочитає керівник Ольвійської археологічної експедиції Інституту археології НАН України, заступник директора з наукової роботи Інституту археології НАН України, завідувач відділу античної археології цього інституту доктор історичних наук А. Буйських (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 3.04).

Круглий стіл «Соціокультурний вимір децентралізації: старий/новий досвід українських громад».

Круглий стіл відбудеться 16 травня 2019 р. у конференц-залі Інституту мистецтвознавства, фольклористики й етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.

Для участі в роботі круглого столу необхідно до 6 травня 2019 р. надіслати заявку (форма подана в додатку інформаційного листа) на електронну скриньку: decentralisation_kr_st@ukr.net.

Тексти доповідей треба подати до 16 травня 2019 р. (обсягом 6–10 с.).

Організаційний комітет залишає за собою право відбору заявлених тем і текстів доповідей.

Докладніша інформація – за посиланням: http://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2080&Itemid=356&fbclid=IwAR1zPnnVKdYhpHNBrKOUFJyVMbwR7hyIwMZWIBxrOkWZh8_Itsy_tIOzsE (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 27.03).

24 травня 2019 р. в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського відбудеться міжнародна конференція.

До участі в роботі конференції запрошуються дослідники з усіх напрямів славістики і суміжних з нею дисциплін, викладачі, аспіранти, магістранти, журналісти, видавці.

Організаторами є Український комітет славістів, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут української мови НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Український мовно-інформаційний фонд НАН України, Київський національний університет ім. Т. Шевченка.

Під час конференції відбудеться круглий стіл: «Славістична спадщина П. Куліша і сучасність» (до 200-річчя від дня народження).

Місце проведення конференції: м. Київ, Голосіївський пр., 3, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, зал засідань вченої ради, 3-й поверх, к. 344.

Робочі мови конференції: всі слов'янські, англійська.

Форма участі: очна, заочна, дистанційна.

Заявки для участі в роботі конференції просимо надіслати до 12 квітня 2019 р. на обидві електронні адреси Оргкомітету: ihorstambol@ukr.net та uks@nbuv.gov.ua (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 27.03).

Інститут молекулярної біології і генетики (ІМБГ) НАН України запрошує молодих вчених, аспірантів, студентів із усієї України взяти участь у XIII Всеукраїнській конференції молодих учених ІМБГ НАН України, яка триватиме 22–25 травня 2019 р.

Реєстрація за посиланням: <https://goo.gl/forms/KxnKHkwo81bVN4NY2>
(*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 28.03).

22 травня 2019 р. Інститут історії України НАН України та Національна спілка краєзнавців України запрошують до участі у Всеукраїнській науковій конференції: «Я в усьому світі не находжу спокою...». До 200-ліття П. Куліша. Кінцевий термін подання заявок для участі у конференції – 1 травня 2019 р.

Докладніша інформація – за посиланням: <http://history.org.ua/uk/post/44014> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 3.04).

Рада молодих вчених спільно з дирекцією Інституту проблем кріобіології і кріомедицини НАН України та Кафедрою ЮНЕСКО з кріобіології запрошує взяти участь у 43-й щорічній конференції молодих вчених «Холод в біології та медицині – 2019», яка відбудеться 27–29 травня 2019 р. у Харкові.

У конференції можуть брати участь учені, аспіранти та студенти закладів вищої освіти. Найкращі доповіді молодих науковців (віком до 35 років включно) відзначатимуться дипломами Кафедри ЮНЕСКО з кріобіології (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 5.04).

22 березня 2019 р. НАН України відвідав відомий фізик К. Такаакі, лауреат Нобелівської премії у галузі фізики 2015 р., якого було удостоєно високої нагороди разом із А. Макдоналдом за відкриття нейтринних осциляцій.

З поважним гостем зустрілися перший віце-президент НАН України, голова Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України академік А. Наумовець, президент Національного центру «Мала академія наук України» НАН України та МОН України (МАН) академік С. Довгий, завідувач відділу Інституту ядерних досліджень НАН України доктор фізико-математичних наук Ф. Даневич.

Академік А. Наумовець привітав зарубіжного колегу в стінах НАН України та розповів про структуру й основні напрями діяльності академії, в тому числі її міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва.

Академік С. Довгий у свою чергу поінформував про діяльність МАН.

На завершення зустрічі академік А. Наумовець вручив К. Такаакі диплом про присвоєння йому звання «Почесний доктор Національної академії наук України» – «за вагомий внесок у розвиток науки, суспільний

прогрес, забезпечення миру, взаєморозуміння й співробітництва між народами» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2019. – 26.03).

Українська біографіка: історичний поступ та сучасні виклики. XV ювілейні біографічні читання.

Читання відбудуться 6 червня 2019 р. Організатори: Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та Українське біографічне товариство. Читання присвячені 100-річчю від часу заснування Біографічної комісії Української академії наук та 25-річчю Інституту біографічних досліджень НБУВ.

Пропозиції щодо тематики виступів необхідно подати до Інституту біографічних досліджень НБУВ (вул. Володимирська, 62, кімн. 126, тел. 288-13-84), а також електронною поштою (e-mail: ibd@nbuv.gov.ua, t.v.kotlyarova@ukr.net) до 10 травня 2019 р. (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2019. – 29.03).

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України спільно з Науковим товариством ім. Шевченка запрошує науковців, видавців 4 жовтня 2019 р. взяти участь у міжнародній науковій конференції «Українська енциклопедистика», яка відбудеться вже вшосте (починаючи з 2008 р.).

Докладніша інформація – за посиланням: <http://ue.encyclopedia.kiev.ua> (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2019. – 29.03).

XII Український біохімічний конгрес, присвячений 165-й річниці від дня народження І. Горбачевського.

Конгрес пройде з 30 вересня по 4 жовтня 2019 р. у м. Тернопіль. Український біохімічний конгрес – це визначна подія для біохіміків, молекулярних і клітинних біологів, біофізиків, медиків та фахівців суміжних спеціальностей, які працюють і цікавляться найновішими досягненнями та перспективами розвитку сучасної біологічної науки, експериментальної медицини, біотехнології, фармакології тощо.

Кінцевий термін реєстрації учасників конгресу та прийому тез для опублікування в науковому фаховому журналі «Медична та клінічна хімія» – 31 травня 2019 р.

Докладніша інформація за посиланням: <http://www.bioinfo.org.ua> (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2019. – 29.03).

7–11 жовтня 2019 р. в Інституті проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України та АТ «Турбоатом» відбудеться XVII міжнародна науково-технічна конференція «Удосконалювання енергоустановок методами математичного і фізичного моделювання», присвячена 85-річчю АТ «Турбоатом».

Під час роботи конференції відбудеться засідання Координаційної ради з організації спільних робіт наукових установ НАН України та АТ «Турбоатом».

Умови участі. Фахівці, які бажають взяти участь у роботі конференції, повинні подати заявки не пізніше 10 травня 2019 р. Доповідачам необхідно до заявки додати тези доповіді (1–2 с.). Можлива участь у роботі конференції без доповіді.

Докладніша інформація за посиланням: www.ipmach.kharkov.ua (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)). – 2019. – 2.04).

21–22 листопада 2019 р. в Інституті експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького НАН України відбудеться II Міжнародна конференція «Пухлина та організм: нові аспекти старої проблеми» (Tumor and Host: Novel Aspects of Old Problem), присвячена 120-річчю від дня народження видатного вітчизняного патофізіолога-онколога, засновника і першого директора Інституту академіка Р. Кавецького (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)). – 2019. – 1.04).

4–6 грудня 2019 р. у Великому конференц-залі НАН України в Києві триватиме VI Наукова конференція «Нанорозмірні системи: будова, властивості, технології» (НАНСИС–2019).

Для реєстрації й отримання поточної інформації про захід використовуйте сайт: <http://nansys2019.garm.kiev.ua> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)). – 2019. – 1.04).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Про математичні моделі, що лежать в основі різних виборчих систем, принципи вітчизняної виборчої системи і застосування теорії ігор у повсякденному житті в інтерв'ю науково-популярній програмі «Академія наук» з Д. Сімоновим і Ю. Пустовітом, яка виходить в ефір на хвилях радіостанції «Радіо НВ», розповів старший науковий співробітник науково-дослідного відділу теорії комп'ютерних обчислень Інституту програмних систем НАН України кандидат фізико-математичних наук О. Ігнатенко.

«Перша велика виборча проблема виникла після ухвалення Конституції США. Цей документ містить пункт, який передбачає, що в Конгресі кожен штат має отримати представництво, пропорційне кількості виборців, які мешкають на його території. Тобто, чим більший штат, то більшу кількість місць він повинен мати у Конгресі. Але якщо загальну кількість виборців поділити на кількість виборців конкретного штату, то можна отримати дробове число, скажімо, 4,5 місця. Половину конгресмена призначити неможливо – врешті-решт, місць має бути або чотири, або п'ять. Отже, може так статися, що кількість конгресменів варіюватиметься від одних виборів до інших. Крім того, кількість населення змінюється. Це, по-перше. По-друге, порушуватиметься базовий конституційний принцип пропорційного представництва. Тому впродовж тривалого часу пропонувалися різні алгоритми, які дали б змогу вирішити цю суперечність. У 1940-х роках конгресмени навіть консультувалися з математиками (щодо цього збереглися і офіційні запити), й у результаті було доведено, що науково вирішити цю проблему неможливо: Конституція США містить такі правила, які не можуть мати математичного розв'язку. З огляду на це, американці погодилися на виборчу систему, котра забезпечує досягнення прийняттого рівня справедливості, хоча, звичайно, є далеко не ідеальною. Водночас це спонукало вчених замислитися над процесом і результатом голосування на виборах. Дослідники запропонували таку математичну модель: кожен виборець має певні альтернативи та якимось чином ранжує їх для себе, тобто одній альтернативі відводить перше місце, іншій – друге і так далі. Множина виборців, які мають ранжовані альтернативи, повинна за допомогою тієї чи іншої процедури голосування отримати результат. Якщо йдеться про вибори, то таким результатом є переможець. Система може бути й більш загальною: наприклад, із певної множини проектів потрібно обрати 10–15, що отримають фінансування», – пояснив гість радіостудії.

«В Україні працює виборча система європейського типу, не характерна для американських виборів, які відбуваються в умовах двопартійної системи, що встановилася понад 200 років тому, – продовжує О. Ігнатенко. – У президентських виборах у США, за рідкісними винятками, беруть участь два кандидати, і лише вони мають шанс на успіх. Якщо коротко: коли на виборах змагаються два кандидати, а умова обрання – отримання одним із них абсолютної більшості голосів (тобто 50 % плюс один голос), то безперечно перевага цієї системи полягає не тільки в тому, що результат виборів визначиться досить швидко і легко. Крім того, ця модель досить точно відображає вподобання виборців. Звісно, за відсутності фальсифікацій. Це справедливо і для виборчої системи в Україні, а саме – для другого туру.

Якщо кандидатів на перемогу більше двох – три і більше, – то виникає проблема. У 1952 р. К. Ерроу довів теорему, що отримала назву “теорема про неможливість”. До речі, отримав за це Премію Шведського центрального банку з економічних наук на честь А. Нобеля, крім того, став наймолодшим лауреатом цієї премії (йому виповнилось 51 рік), оскільки вік економістів,

яким її доти присуджували і присуджують зараз, у середньому дорівнює 67. Він фактично стверджував, що якщо до системи голосування висуваються вимоги відповідати кільком (трьом-чотирьом) необхідним властивостям, а кількість альтернатив перевищує дві, то єдиною можливою системою в такому разі є диктатура. Проте в розумінні Ерроу під диктатурою мається на увазі не необмежена влада однієї людини чи групи людей, а наявність виборця, голос якого вирішує долю голосування, тобто його вибір відразу транслюється в результат голосування (такого виборця ще називають диктатором). Цей висновок Ерроу був досить несподіваним і спричинив появу багатьох висловлювань, яких у його доведенні не передбачено: наприклад, про те, що демократія приречена, або про те, що єдино можлива система – це диктатура. Звичайно, це неправда.

При проведенні виборів в один тур у системі голосування за Ерроу можуть виникнути дві головні проблеми – уже згадані спойлери (“технічні” кандидати, завдання яких – не здобути перемогу, а відібрати голоси в інших кандидатів) і розщеплення голосів. Реальний приклад, що ілюструє першу проблему – так звані «нескінченні вибори» у США 2000 р., під час яких на пост президента країни претендували двоє кандидатів – Д. Буш-молодший і А. Гор, розрив між якими був дуже невеликим. Оскільки американська виборча система базується на виборцях, склалася ситуація, що кандидат, який здобував підтримку одного вирішального штату – Флориди – перемагав на виборах. Того ж року, крім двох головних кандидатів, балотувався ще й представник партії зелених Р. Найдер. Саме ця обставина і вирішила тоді долю президентських виборів та світової історії, оскільки Найдер здобув у Флориді кілька тисяч голосів, а Буш-молодший випередив Гора всього на 700. Найдер висунув свою кандидатуру, оскільки мав намір здобути партії зелених державне фінансування, проте він фактично став спойлером, бо, як вважається, відібрав голоси в Гора – їхні передвиборчі програми були досить подібними».

Відповідаючи на запитання радіоведучих, гість студії зауважив, що в умовах чинної в Україні виборчої системи з другим туром велика кількість кандидатів мало впливає на остаточний результат. З іншого боку, кожен кандидат отримує право публічно виступати в ЗМІ, що фінансуються з державного бюджету, пропонувати своїх представників при формуванні виборчих комісій тощо. Тому наявність такої кількості кандидатів зумовлена стратегічними причинами.

Крім зазначеної системи, існує так звана система з передачею голосу (багатотурова), котра застосовується, наприклад, в Ірландії та частково у Великій Британії. Виборець ранжує кандидатів зі списку, і якщо, скажімо, кандидат, якому він віддає свій голос у першу чергу, не потрапляє до наступного туру, голос переходить до кандидата № 2 і т. д. Варіант цієї системи, за словами О. Ігнатенка, нині пропонується в законопроекті про Виборчий кодекс України, але немає певності, що парламент схвалить таку новацію. «Один із цікавих наслідків системи з передачею голосу – посилення

внутрішньопартійної боротьби, адже за умов, коли кожен виборець може віддавати свій голос за кількох кандидатів, політичні партії мають право висувати на вибори по кілька своїх кандидатів, кожен із яких зацікавлений в отриманні максимальної кількості голосів», – зауважує науковець.

«Ще одна система, яку нині пропонують, але поки що її ніде не імплементовано у виборчий процес, – система з рейтинговим (або ж інтервальним) голосуванням на зразок тієї, котра діє, наприклад, на всесвітньо відомому інтернет-сервісі Amazon.com, вибираючи товар на якому, користувачі мають можливість оцінювати його за п'ятибальною шкалою (де один – “не подобається”, п'ять – “відмінно”), – веде далі О. Ігнатенко. – З математичної точки зору, наразі ця система є найкращою з усіх можливих, адже вона стійка до маніпуляцій і не дає парадоксальних ефектів. Якщо застосувати її під час політичних виборів, виборець зможе поставити оцінки від одиниці до п'ятірки одному кандидатові, або кільком, або всім. За підсумками голосування обчислюватиметься рейтинг кожного кандидата, і переможе той, хто матиме максимальний рейтинг».

О. Ігнатенко розповів також про виникнення й розвиток теорії ігор, засновником якої є американський учений Д. фон Нейман. Близько 70 % сучасних комп'ютерів мають так звану фон-нейманівську архітектуру. У вільний від основних досліджень час учений заклав основи теорії ігор (за словами О. Ігнатенка, нинішні фахівці замість цього терміну вживають інший – «стратегічна взаємодія раціональних агентів») та спільно з О. Моргенштерном написав книгу «Теорія ігор і економічна поведінка».

«Теорія ігор, – зауважує О. Ігнатенко, – має і свої недоліки й обмеження. Адже вона передбачає, що задано правила та гравців і намагається збагнути ідеальний перебіг подій, який можливий лише тоді, коли всі гравці діють раціонально, вибираючи найкращі варіанти поведінки. Тому останнім часом виникають нові напрями (наприклад, поведінкова економіка), які вказують за яких умов теорія ігор не спрацьовує і намагаються описати цікаві ефекти, яких вона не може пояснити».

Відповідаючи на запитання ведучих програми, О. Ігнатенко пояснив, що на фондовому ринку теорія ігор безпосередньо не використовується, але вона знайшла широке застосування при конструюванні ринку.

Аудіозапис радіопередачі доступний за посиланням: <https://soundcloud.com/radio-nv/akademya-nauk-oleksy-gnatenko-pro-vibori-z-tochki-zoru-teor-gor-090319> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 28.03).

Героїнею відеопроєкту «Календар ZN.UA» міжнародного громадсько-політичного тижневика «Дзеркало тижня» [текстову версію розмови опубліковано на сторінках № 11 (407) цього видання (23–29 березня 2019 р.)] стала директор Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, старший науковий співробітник відділу соціологічно-

політичних процесів Інституту соціології НАН України кандидат філософських наук І. Бекешкіна. Пропонуємо вашій увазі деякі цитати з цього інтерв'ю.

Про динаміку суспільних настроїв

«Інститут соціології з 1992 р. проводить унікальне дослідження – щорічний соціальний моніторинг, де можна чітко бачити динаміку суспільних процесів за всі роки незалежності. Тож після помаранчевої революції всі показники – довіри, оптимізму, надії тощо – різко злетіли вгору. Я називаю це “аномалією 2005 р.”. Але наші очікування, на жаль, виявилися дуже завищеними. <...> А от цікаво, що в 2013 р., здавалося б, нічого такого негативного в суспільній свідомості не відбувалося. Все стабільненько, потроху зростає рівень життя, вибралися з економічної кризи 2008–2009 рр.. Але в моніторингу на запитання “Що ви відчуваєте, коли думаєте про майбутнє України?” відповідь “надія” – на найнижчому рівні за весь час опитувань. Оптимізм – теж. Тобто було відчуття, що нічого вже не буде. Тихо й спокійно, як на цвинтарі...

2014 р. – війна, незрозуміло, що буде далі. Але оптимізм зріс у півтора рази! І надія зросла. У людей з'явилася надія поступального руху. А в значної частини – і віра у свої сили».

Про приватне і громадське

«З погляду соціології, в нас взагалі дуже цікава країна. Власні перспективи люди оцінюють ліпше, ніж країни. І це – перманентна тенденція. Коли ми запитуємо: чи зміниться ваше життя на краще наступного року, більшість упевнена, що так. А якщо ми ставимо це саме запитання, але щодо країни, більшість відповідає, що буде так, як є. При цьому досить багато таких, хто вважає, що ситуація в країні зміниться на гірше. <...> Своє життя ми в стані оцінити більш-менш реалістично. А як оцінити життя країни? Дивлячись у телевизор? Сімдесят п'ять відсотків населення отримують інформацію з телебачення. А там показують, що все дуже погано».

Про громадську активність

«...Рівень розвитку демократії у різних країнах прямо корелює з відсотком людей, задіяних у громадянському суспільстві. У старих європейських демократіях кількість тих, хто так чи інакше задіяний у громадянських справах досягає 25–30 %. У нових демократіях, таких як Польща, – близько 10–15 %. В Україні – 5–6 %. Хоча ми сподівалися, що після Революції гідності ситуація зміниться. Але, на жаль... За рахунок чого явно зросла громадянська активність? Та просто збільшилася кількість часу, який активісти витрачають на громадську роботу. Тобто якісно громадянське суспільство стає ще активнішим, а от кількісного зростання майже немає. <...> Однак усе ж таки є показник, який уже істотно змінився на краще. Так, значно збільшився відсоток людей, готових давати гроші на різні громадські потреби. Стабільно близько 40 % українців займаються такою добродійністю, а раніше, до Революції гідності, було близько 25 %. Але,

знаєте, це все ж такий собі новий патерналізм. <...> Ми дамо вам якісь, нехай невеликі, але наші гроші, а ви зробіть нам добре. І ми подивимося, як у вас це вийде. Водночас стандартна відмовка “немає часу” в цьому випадку не працює. І в помаранчевій, і в Революції гідності брала участь меншість – 15 % українців. Рушійна сила суспільства завжди в меншості. Але щоб від подібних поштовхів був ефект і рух наростав, більшість повинна підтримувати зусилля меншості. Революцію гідності, за нашими опитуваннями, підтримували 50 % населення (40 % не підтримували)».

Про цінності

«Ми проводили дослідження. Запитували, які цінності є основними для прав людини. Причому не треба було вибирати три-п'ять найважливіших із запропонованого списку, як це часто буває в соціопитуваннях. Потрібно було вказати важливість кожної з цінностей. Тобто вони могли бути рівно важливими. Але ні. На першому місці, поза конкуренцією, – свобода. На другому – справедливість. А от законотрушність – в аутсайдерах. Те, що цінність свободи й справедливості не врівноважується повагою до закону, свідчить про певний анархізм, притаманний нашим людям. <...> Українці, безумовно, матеріалісти. В силі залишається тенденція: чим бідніше суспільство, тим воно більш матеріалістичне. 40 % українців готові поступитися частиною своїх прав і свобод в обмін на підвищення добробуту. Хоча, зазначу, стільки ж, 40 %, – не згодні! Так, в основі – матеріальні потреби. З одного боку, піраміда Маслоу, звичайно, правдива».

Про довіру

«Зараз немає довіри практично до всіх державних інституцій. За винятком армії. Довіряють церкві, волонтерам, громадським організаціям, частини ЗМІ. Я не сказала би, що недовіра до влади це якийсь чисто український симптом. Час від часу в європейських країнах, особливо після корупційних скандалів, буває що довіра до влади падає. Але тут усе ж таки є відмінність. Коли ми були учасниками європейського порівняльного дослідження, то помітно вирізнялися надзвичайно низькою довірою до судової та правоохоронної систем. А справедливий суд – це основа будь-якої держави».

Більше дивіться та читайте в повній версії інтерв'ю: https://dt.ua/interview/irina-bekeshkina-poki-mi-zhivi-nichogo-ne-virisheno-ostatochno-306366_.html (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 26.03).

22 березня 2019 р. в українському суспільно-політичному тижневику «Дзеркало тижня. Україна» вийшла стаття заступника директора Інституту економіки та прогнозування НАН України доктора економічних наук С. Корабліна, присвячена трьом системним кризам, які перенесла Україна за останні 20 років (у 1998–1999, 2008–2009 і 2014–2015 рр.).

С. Кораблін розглянув усталеність феномену «криза», причини відсутності фінансової стабільності України, недостатність правоохоронних заходів щодо корупції з метою економічного зростання, наслідки спаду виробництва та інші вагомні питання в цій проблематиці.

На першій сторінці Меморандуму про економічну та фінансову політику, підписаного Україною в жовтні 2008 р. міститься знакове визначення причин кризи: кризу викликало падіння сировинних цін із одночасним скороченням попиту на ключовий експорт України (сталь). Ця ж думка повторюється й у грудневому звіті МВФ за той же рік.

С. Кораблін зазначає: «У цього досить простого діагнозу дуже нетривіальний смисл: дотримання ледь не всіх ключових критеріїв і правил макрофінансової безпеки не забезпечило Україні не те що стабільного зростання, воно не вберегло її навіть від найглибшого економічного спаду. Якщо ж урахувати, що той супроводжувався погіршенням усіх фінансових показників, зв'язок між ними та нашими економічними проблемами постає в цілком новому світлі. Тому що, всупереч традиційному уявленню, що перші тягнуть за собою другі, хроніка останніх криз в Україні демонструє прямо протилежну залежність: саме падіння експортних цін і виручки експортерів, отже, і реального ВВП (!) вело до скорочення доходів бюджету та зростання його дефіциту, а не навпаки».

Автор підсумовує, що «за останні 20 років фатальною іскрою, через яку вибухали наші фінанси, виявлявся не обсяг державного споживання або високі податкові ставки, не вузька податкова база або розмір внутрішнього/зовнішнього боргу, не м'яка монетарна політика або висока інфляція, а падіння виробництва. Падіння, викликане його структурною вразливістю, сировинною спеціалізацією та погіршенням зовнішньої кон'юнктури, яка не залежить від малої української економіки, але відображає бізнес-цикли провідних світових економік, політику їхніх держав і підприємницьких еліт».

На разі, на думку автора, Україна опинилась у стані сировинної залежності, що цілком можна визначити як причину економічної нестабільності в державі. Україна потребує цільових механізмів та інструментів економічного зростання, розроблення яких має стати центральним предметом дослідження вітчизняних економістів.

Докладніше – за посиланням: https://dt.ua/macrolevel/finansovana-stabilnist-306347_.html (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 26.03).

У рамках Всеукраїнського прес-туру «Оборона і безпека України. Досвід Харківщини», організованого Харківським прес-клубом, відбулась розмова з генеральним директором Науково-технологічного комплексу «Інститут монокристалів» НАН України академіком В. Семиноженком.

Академік В. Семиноженко зазначив, що за роки існування установи, а історія сягає 1955 р., науковці Науково-технологічного комплексу «Інститут монокристалів» (НТК «ІМК») НАН України розробили низку унікальних інтелектуальних матеріалів та технологій, у тому числі таких, які не мають аналогів у світі: «Показати один сапфір вагою 40 кг або сцинтилятор (матеріал для реєстрації різних видів іонізуючого випромінювання) вагою в 500 кг – елементарно. Увесь науково-технологічний комплекс – нелегко, адже це п'ять структурних підрозділів, які розташовані не тільки в Харкові, але і в Києві, а ще недавно були в Луганську та Сімферополі».

Інститут монокристалів у 2015 р., єдиний з десяти претендентів, виграв конкурс Національної академії наук України на розробку сапфіра як матеріалу для удосконалення прозорої броні. В основі суперміцної прозорої броні – штучно вирощений сапфір. Він у п'ять разів твердіший зміцненого скла і коли куля стикається із сапфіром вона втрачає свою швидкість, сплющується та руйнується. Останній внутрішній шар броні з монолітного пластику запобігає поширенню осколків у кабіні машини. Таким чином екіпаж залишається неушкодженим.

На оснащення одного БТР потрібно майже квадратний метр сапфіра, який в інституті вирощують за два тижні, ще стільки ж часу йде на обробку. На сьогодні тривають польові випробування. У найближчих планах розроблення захисного елемента для оптичних приладів, який дозволить захистити від снайпера систему наведення БТРа або танка.

Науково-дослідне відділення хімії функціональних матеріалів НТК «ІМК» НАН України також вдало вписалося в ринок й успішно розробляє нові унікальні сполуки та матеріали, затребувані фармацевтами, біологами та медиками, електронною промисловістю, створює сучасні сорбційні матеріали, зокрема, для очищення технологічних вод. Важливим напрямом є хімічний аналіз – у НТК «ІМК» НАН України діє єдина в Україні спеціалізована аналітична лабораторія, сертифікована за Європейськими стандартами. Крім того, працює унікальна лабораторія технології та аналізу лікарських засобів, що випустила на український і зарубіжний ринки понад півтори сотні препаратів.

Детальніше – за посиланням: <https://pro.te.ua/2019/03/18/ternopilskazhurnalistka-pobuvala-tam-de-iz-sapfiriv-roblyat-bronyu> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 27.03).

1 березня 2019 р. у науковому та громадсько-політичному журналі «Економіст» вийшла стаття старшого наукового співробітника відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів Інституту економіки природокористування та сталого розвитку (ІЕПСР) НАН України доктора економічних наук М. Ільїної та старшого наукового співробітника відділу проблем економіки земельних і лісових ресурсів цього ж Інституту кандидата економічних наук Ю. Шпильової.

У статті публічно-приватне партнерство (ППП) розглядається як інноваційна форма управління сільськими територіями, яка зорієнтована на їхній розвиток і забезпечення економічної спроможності. Орієнтація механізму на співпрацю територіальних громад актуалізує його з огляду на швидкий перебіг реформи децентралізації влади в Україні та переважання сільських територій у складі держави.

«З метою сприяння розвитку сільських територій проекти публічно-приватного партнерства необхідно реалізовувати в тих сферах, що потребують значних видатків. Зокрема, це стосується управління відходами. Будівництво нових сортувальних станцій потребує значних інвестицій і спеціалізованих технологій. Прикладом PPP у цій сфері є укладання угод з приватними партнерами для модернізації систем захоронення відходів. Бізнес також може взяти на себе зобов'язання з проектування, фінансування і будівництва теплоелектростанцій, реалізації проектів комбінованого виробництва теплової та електричної енергії, а також її продажу», – відзначають автори статті.

На думку М. Ільїної та Ю. Шпильової, PPP на сільських територіях можливе також і в сферах освіти та охорони здоров'я: «Прикладом застосовування механізму партнерства в освітній галузі є укладання угод із приватними операторами на ремонт, утримання та управління школами. Медична реформа, автономізація державних та комунальних закладів охорони здоров'я та перехід до фінансування закладів охорони здоров'я з оплатою за медичні послуги створюють передумови для поглиблення співпраці між державою та приватним сектором».

Насамкінець автори підсумовують, що процес переходу української сільської економіки на PPP є значно ускладненим внутрішніми протиріччями та об'єктивними обставинами. Для його реалізації необхідні такі чинники: подальша демократизація системи управління, завершення процесу об'єднання громад, залучення представників громад до управління територіями, розробки й реалізації місцевої політики.

З повним текстом статті можна ознайомитись за посиланням: <http://ua-ekonomist.com/18120-realzacya-mehanzmu-publchno-privatnogo-partnerstva-na-slskih-teritoryah.html> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 29.03).

20 березня 2019 р. на шпальтах щоденної всеукраїнської газети «День» було опубліковано статтю старшого наукового співробітника відділу філософських проблем етносу та нації Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України кандидата філософських наук С. Грабовського.

З рейтингу World Happiness Report 2019 (за підсумками 2016–2018 рр.), оголошеного в доповіді Організації Об'єднаних Націй, впливає, що українці

належать до найнещасніших націй світу, адже Україна опинилась на 133 місці з 156, між Чадом та Ефіопією.

С. Грабовський відзначає, що вірити цьому рейтингу можна лише частково, з огляду на певні неточності у вихідній інформації: Грузія й Україна досі фігурують у рейтингу як члени СНД, зазначаються дані про Сомалі, хоча такої держави де-факто не існує і т.д. Автор пропонує уважніше придивитися, яким є підґрунтя характеристики України як однієї з найнещасливіших країн світу та найнещаснішої у Європі, – підґрунтя як об'єктивне, так і суб'єктивне.

«Спершу – про суто об'єктивні чинники. До них належать ВВП на душу населення та тривалість життя. З цими показниками в Україні справді кепсько, особливо з тривалістю життя в порівнянні навіть із колишніми країнами з комуністичними режимами Центрально-Східної Європи. Що ж стосується ВВП, то варто враховувати, що за різними оцінками, від 30 до 50 % української економіки перебуває або в “тіні”, або на її грані, отже, навряд чи вироблений там ВВП можна врахувати повністю. Ба більше: до ВВП не входять кошти, надіслані та ввезені заробітчанами. Звісно, тіньова економіка – це погано, але...» – зауважує С. Грабовський.

Що ж стосується суб'єктивних чинників, таких як щедрість і соціальна підтримка, автор відзначає, що їхній рівень в українському суспільстві можна визначити як достатньо високий, адже без них не вдалося б створити потужний волонтерський рух і зупинити російську агресію на сході України.

З повним текстом статті можна ознайомитись за посиланням: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/chy-y-spravdi-ukrayinci-taki-neshchasni> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 29.03).

Наукові видання НАН України

Наприкінці 2018 р. світ побачило наукове видання «З лабораторії творення “Енциклопедії українознавства”», підготовлене в Державній установі «Інститут енциклопедичних досліджень НАН України».

Дослідження присвячено вивченню досвіду підготовки «Енциклопедії українознавства» – фундаментальної праці української енциклопедистики й водночас важливої складової національної культурної спадщини. У книзі представлено архівні матеріали, що свідчать про організацію роботи редакції «Енциклопедії українознавства» впродовж 1948–1985 рр. Крім того, схарактеризовано «Енциклопедію українознавства» як окрему віху в українській енциклопедистиці, окреслено її як об'єкт наукових досліджень і джерельну базу для студій.

Бібліографічний опис: З лабораторії творення «Енциклопедії українознавства» / відп. ред. М. Железняк. – Київ : Ін-т енциклопед.

досліджень НАН України, 2018. – 352 с. (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 4.04).

Корпоративне співробітництво

Міністерство освіти і науки (МОН) України пропонує до громадського обговорення проект наказу «Про внесення змін до Порядку формування Переліку наукових фахових видань, затвердженого наказом МОН від 15 січня 2018 р. № 32».

Зауваження та пропозиції щодо цього можна надсилати до 13 квітня 2019 р. на електронну адресу: dak@mon.gov.ua.

Детальніше – на сайті МОН України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 29.03).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

*Національна академія наук України та Чеська академія наук на підставі укладеної між ними Угоди оголошують конкурс українсько-чеських проектів на 2020–2022 рр. Термін подання заявок закінчується 31 травня 2019 р. (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 1.04).*

18 березня 2019 р. Єврокомісія оголосила про новий етап розгортання роботи Європейської інноваційної ради (ЄІР), яка сприятиме комерціалізації європейських стартапів та створенню сприятливого клімату для інноваційної діяльності в ЄС.

У зв'язку з цим Єврокомісією оголошено про такі рішення:

– забезпечити фінансування в розмірі два млрд євро на 2019-2020 рр. для роботи інноваційного ланцюжка: проекти Pathfinder (доступні з 19 березня поточного року) – для підтримки передових технологій на етапі досліджень та проекти Accelerator (доступні з червня поточного року) – для допомоги стартапам та МСП розробити і розвинути інновації до рівня, коли вони зможуть залучати приватні інвестиції. У рамках проекту Accelerator компанії зможуть отримати доступ до змішаного фінансування (гранти та кредитний капітал) у розмірі до 15 млн євро;

– призначити від 15 до 20 інноваційних лідерів до Консультативної ради ЄІР для нагляду за пілотним проектом, підготовки майбутньої ЄІР, а також її глобальної підтримки. Інноваторам пропонується повідомити про себе до 10 травня 2019 р.;

– найняти першу команду менеджерів програм із провідними знаннями в галузі нових технологій, щоб забезпечити постійну практичну підтримку проектів. Конкурс буде опубліковано найближчим часом.

Також було оголошено 68 стартапів та МСП, додатково обраних для фінансування в розмірі 120 млн євро в рамках існуючої пілотної стадії ЄІР. Серед переможців – українська компанія Solargaps, що розробляє енергогенеруючі віконні жалюзі. Перелік інших компаній-переможців доступний за посиланням: http://ec.europa.eu/research/participants/portal/doc/call/h2020/eic-smeinst-2018-2020/1850113-eic_ph2_01-2019_en.pdf.

Вперше ЄІР було анонсовано в 2017 р. З того часу програма знаходиться в пілотній стадії. Повноцінна робота ЄІР передбачається з 2021 р. як одна з принципівих новацій наступної рамкової програми з досліджень та інновацій Horizon Europe (2021–2027 рр.).

Враховуючи зростаючу економічну важливість проривних інновацій та успіх пілотного проекту ЄІР, Комісія запропонувала виділити 10 млрд євро на ЄІР в рамках програми Horizon Europe (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2019. – 4.04*).

Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності

У січні 2019 р. для порталу «Моя наука» літературознавець молодший науковий співробітник сектору слов'янських літератур Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України кандидат філологічних наук Т. Михайлова взяла інтерв'ю в наукового співробітника Інституту історії України НАН України кандидата історичних наук О. Маєвського, який розповів про успіх професійного історика, популяризацію науки, плагіат, роботу в архівах і про зміни до «Порядку користування документами Національного архівного фонду».

Наукова діяльність здебільшого не приносить «швидких» результатів, що не влаштовує більшість сучасної молоді, орієнтованої на здобуття швидкого успіху. О. Маєвський зазначив, що його мотивують займатися наукою цікавість, жага до пізнання: «Коли починаєш займатися наукою, добре усвідомлюєш, що високої фінансової винагороди за свою роботу не отримаєш. Тому фінансово-мотиваційний чинник взагалі відсутній. Для науковця найголовніше – пошук істини. Це і є основним рушієм».

На його думку, успіх вітчизняного історика – це визнання суспільством у більшій мірі, аніж колегами, оскільки досі стоїть питання взаємозв'язків та взаємопідтримки в спільноті українських науковців, що підштовхує максимально зосередитись на власному проекті. «Коли відкриваються великі можливості, ми хочемо реалізувати їх якомога швидше, взяти якомога більше. І губимо те, на чому потрібно чітко зосередитись сьогодні. А для

істориків це дуже складно, тому що вони не живуть сьогоднішнім, а постійно “занурюються” в досліджуваний період», – зауважує О. Маєвський.

Дослідник також повідомив про останні досягнення української науки на теренах історії: «Ми дійсно маємо чим похизуватися. Вийшов вже 10-й том “Енциклопедії історії України”, де абсолютно новий погляд на українську історію. А відділ історії України періоду Другої світової війни, у якому я, власне, і працюю, готує видання “Україна у Другій світовій війні. Енциклопедія”. Усі відділи Інституту історії України НАН України мають велику кількість опублікованих досліджень. Останні роки (2017–2018 – прим. ред.) взагалі дуже продуктивні – вдалося видати багато монографій молодих учених, які є неймовірно цікавими. Наприклад, Т. Водотики “Культура підприємництва в містах Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX ст.)”, Ю. Грищенко “Болгари в Україні 1920-х – 1930-х рр.: між національними проектами влади й реаліями життя”, В. Кононенко “Модернізація Гетьманщини: проекти козацької адміністрації 1687–1764 рр.” і, як же тут не похизуватися, – моя, поки що перша (сміється), монографія “Політичний плакат і карикатура як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939–1945 рр. ”».

О. Маєвський також висловився щодо плагіату, змін до «Порядку користування документами Національного архівного фонду», необхідності популяризації наукових досліджень та міждисциплінарних зв’язків.

Із повним текстом інтерв’ю можна ознайомитись за посиланням: <http://my.science.ua/oleksandr-mayevskij-istoryku-ne-zhyvut-sogodennyam> (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2019. – 2.04*).

Перспективні напрями розвитку української науки

Журналісти сайту «Троїцьке.City» за сприяння Харківського прес-клубу в рамках проекту «Реформи в Україні очима журналістів регіональних медіа» відвідали Науково-технологічний комплекс (НТК) «Інститут монокристалів» НАН України, де на власні очі змогли побачити розробки науковців, спрямовані на зміцнення безпеки й обороноздатності країни, серед яких: «прозора броня», пінний препарат для обробки ран, а також найбільший кристал, лікарські препарати, що виявляють онкохворі клітини на ранніх стадіях, штучні суглоби, лазерні міні-установки.

На українських полігонах захисники країни вже випробували «прозору броню», зроблену з сапфіру в умовах, наближених до бойових.

Учений зазначає, що раніше захист військових розраховували, виходячи з калібру куль 5,45 мм, 7,62 мм, а нині вже використовують калібр 12,7 мм. Така куля може пробити в бронетехніці зміцнене скло з відстані 100 м, тож екіпаж бойової машини перед нею практично беззахисний.

Сапфір же дає змогу зміцнити «прозору броню», бо за міцністю він такий же, як наконечник кулі і вона просто розплющується об сапфіровий шар «прозорої броні». При цьому останній шар склопакета запобігає поширенню осколків у кабіні бронемашини.

Сьогодні на літальні апарати встановлюються системи, що дають змогу протидіяти самонаведенню ракет з інфрачервоними головками. Сапфір у них використовується як матеріал підкладки для створення інфрачервоних світлофільтрів. Такий пристрій створює хибні цілі в просторі, наприклад, навколо гелікоптера, і маскує його від ракети, спрямованої противником.

Докладніше про те, як українські кристали рятують життя воїнів-захисників, а також про інші не менш цікаві та важливі розробки науковців НТК читайте в матеріалі журналістів сайту «Троїцьке.City» за посиланням: <https://troyitske.city/read/blog/25359/yak-ukrainski-kristali-ryatuyut-zhittya-voiniv-zahisnikiv> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 29.03).

28 березня 2019 р. відбувся семінар «Довгострокове енергетичне моделювання та прогнозування сценаріїв розвитку Енергетичної стратегії України на період до 2035 року», під час якого було представлено результати дослідження, отримані в межах ініціативи «Стійка енергетика, сприятлива до навколишнього середовища», що реалізується за Програмою енергетичного партнерства між Україною та Данією. Метою зазначеного проекту є підтримка реалізації нової Енергетичної стратегії України до 2035 р. шляхом надання цьому процесу аналітичного супроводження з використанням сучасного модельного інструментарію.

У заході взяли участь близько п'ятдесяти представників різних міністерств, профільних агентств та асоціацій, а також громадських організацій, державних і приватних компаній, науковців та експертів. Від Інституту економіки та прогнозування (ІЕП) НАН України результати моделювання різних сценаріїв розвитку паливно-енергетичного комплексу України на середньо- та довгострокову перспективу представив провідний науковий співробітник сектору прогнозування розвитку паливно-енергетичного комплексу відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків кандидат технічних наук О. Дячук. Розрахунок сценаріїв здійснювався з використанням розробленої в ІЕП НАН України економіко-математичної оптимізаційної моделі TIMES-Україна, яка описує усі енергетичні потоки в Україні – від видобутку енергоресурсів, їхнього перетворення та до кінцевого споживання. Модель TIMES-Україна відповідає методичним рекомендаціям міжнародних організацій з розроблення енергетичних і екологічних прогнозів, зокрема, рекомендаціям секретаріату Рамкової Конвенції ООН зі зміни клімату щодо розроблення національних повідомлень (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 1.04).

Діяльність науково-дослідних установ

Інтерв'ю заступника директора з наукової роботи Інституту соціології НАН України члена-кореспондента НАН України Є. Головахи програмі «Наука XXI» (спільний проект Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти та парламентського телеканалу «Рада»).

Без знання громадської думки неможливо ефективно управляти суспільством. Із високим ступенем достовірності таке знання отримує порівняно молода та надзвичайно важлива й перспективна наука – соціологія. Коли вона виникла і як розвивалася? Якими перспективними дослідженнями займаються сучасні соціологи, зокрема, вітчизняні? За якими критеріями визначають соціологічні служби, котрим можна довіряти? Чи щасливі українці та як за роки Незалежності змінились їхні політичні орієнтації, соціальне самопочуття?

Про це й інше в ефірі програми «Наука XXI» (спільний проект Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти та парламентського телеканалу «Рада») повідомив заступник директора з наукової роботи Інституту соціології НАН України член-кореспондент НАН України Є. Головаха.

«Предмет соціології існував завжди, але досліджували його філософи, політичні мислителі й навіть письменники. Чимало фахівців цікавилися соціальними проблемами, але останні стали предметом окремої науки тільки порівняно нещодавно, – зазначив гість студії. – Соціологія – одна з наймолодших наук. Термін на її позначення виник лише в XIX ст.»

«В Україні соціологія почала розвиватися дещо пізніше, – продовжує Є. Головаха, – хоча на наших теренах, як і в усій Європі, в XIX ст. теж були помітні в науці постаті, які досліджували соціальні проблеми. Щоправда, знов-таки, радше як філософи й письменники. Серед них М. Драгоманов, І. Франко. І лише наприкінці XIX століття, коли соціологічне знання вже викладали в класичних європейських університетах, стала можливою поява такого блискучого вченого, чи не найпершого з українських соціологів Б. Кістяківського (1868–1920 рр.). З ним консультувався, напевно, найвідоміший із соціологів усіх часів і народів М. Вебер (1864–1920 рр.).

Першу українську науково-дослідну установу соціологічного профілю – Український соціологічний інститут у Празі – на початку 1920-х років створив М. Грушевський (1866–1934 рр.). Очолив інститут М. Шаповал (1882–1932 рр.), автор “Загальної соціології” – першого підручника з соціології, написаного українською мовою. Це був дуже важливий крок до інституціоналізації соціології в українському науковому середовищі. Інститут проіснував кілька років і впродовж усього часу – за кордоном.

На українських теренах проводилися окремі соціологічні дослідження. Одна з найцікавіших постатей цього періоду – історик К. Грушевська (1900–1943 рр.), донька М. Грушевського. Вона доклала чимало зусиль, аби

здобутки світової соціології увійшли в український культурний простір. Але після батькової смерті, на початку 1930-х років, її, на жаль, репресували, а соціологічні студії, які вона очолювала, було припинено.

Згодом у СРСР соціологію оголосили “буржуазною наукою” і фактично заборонили та замінили її “історичним матеріалізмом” – однобічною теорією, в межах якої без конкретних соціологічних досліджень виявилось неможливим вирішувати багато соціальних проблем. Тому на початку 1950-х років соціологію змушені були “реабілітувати”, в університетах Москви та Ленінграду запрацювали відповідні кафедри. В Україні це сталось уже в 1960-х роках. Зокрема, в Інституті філософії АН УРСР (нині – Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України) було створено перший окремий соціологічний науковий підрозділ – відділ соціологічних досліджень, який очолив М. Попович (1930–2018 рр.), пізніше – директор Інституту філософії, академік.

До розвалу СРСР соціологія розглядалась – і, відповідно, інституціоналізувалась як прикладна наука. А от у 1990-х роках розпочалися серйозні фундаментальні дослідження. Перший в Україні факультет соціології було створено в Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, другий – в Київському національному університеті ім. Т. Шевченка. Станом на початок 1990-х років у структурі Інституту філософії працювало вже ціле соціологічне відділення, до складу якого входили три відділи. І в 1990 р. було ухвалено рішення про створення академічного Інституту соціології (нині Інститут соціології НАН України).

Відтоді в незалежній Україні остаточно сформувалися дві наукові школи в галузі соціології. Одна з них – школа соціальної психології. У нашому Інституті працює відділ соціальної психології, у якому учні фундаторки цієї школи члена-кореспондента НАН України Л. Сохань продовжують її справу. Засновником другої соціологічної наукової школи – школи професійних орієнтацій і професійної діяльності – був перший серед українських учених соціолог за фахом В. П. Чорноволенко. Сьогодні вчені Інституту соціології НАН України працюють за кількома важливими напрямками, один з яких – дослідження соціальних структур, соціальної стратифікації та дуже гострої для нашого суспільства проблеми соціальної нерівності. Усі ці питання досліджують мої колеги з відділу соціальних структур, яким завідує доктор соціологічних наук, професор С. Макеєв.

Цікаві дослідження здійснюються за ще одним досить потужним напрямком – соціологія культури. Ідеться про вивчення складного й суперечливого процесу зміни культурних стереотипів, соціально-культурної діяльності, системи спілкування між людьми, мовних та етнонаціональних проблем. Один із головних напрямів роботи Інституту соціології НАН України – моніторинг соціальних змін, започаткований ще на зорі Незалежності, в 1992 р., з ініціативи соціолога Н. Паніної (1949–2006 рр.). У межах цього моніторингу ми за численними параметрами відстежуємо як

змінюється українське суспільство. Останнє опитування проводилось у 2018 р.

Порівнюючи результати різних років, ми бачимо що все не так погано як вважають деякі наші песимістично налаштовані співгромадяни, особливо в передвиборчий період. Якщо проаналізувати тенденцію, то найгірша, майже катастрофічна, ситуація за цим показником була наприкінці 1990-х років, коли більшості населення бракувало майже всіх соціальних благ. Близько 80 % українців перебували на рівні соціальної депривації, тобто відокремленості від соціальних благ. Нині таких людей у нашому суспільстві не більше 30 %. Попри глибоку економічну кризу, передусім у 2015–2016 рр., попри те що Україна втратила майже 20 % промисловості, а частину її території тимчасово окуповано, сьогодні показник соціального самопочуття вищий, ніж у 2013 р. Поліпшився він у першу чергу в представників усіх верств населення, які працюють. Меншою мірою це стосується сільської місцевості, більшою – малих підприємств і працівників, залучених у сферу бізнесу, а також фахівців, які займаються інтелектуальною діяльністю (наука, культура). Пенсіонерів, які не працюють, це, на жаль, не стосується – вони зараз перебувають у дуже важкому становищі.

Згідно з даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, 60 % українців почуваються щасливими, хоча серед європейських країн ми посідаємо за цим показником останнє місце. Принципові зрушення відбулись останнім часом, особливо порівняно з 2012–2013 рр., – у політичній царині. Якщо раніше панувала суспільна амбівалентність щодо політичного вектору України, а рух на Схід і Захід розглядалися як рівнозначні напрями розвитку (через це ми понад 20 років і тупцювали на місці), то нині понад 50 % громадян обирають орієнтацію на Європейський Союз. Не більше чверті українців – 22–23 % вважають, що нашій країні варто було би приєднатися до союзу Росії з Білоруссю, проте раніше цієї думки дотримувалися більше половини респондентів.

Водночас наші співгромадяни поки що не мають довіри практично до жодного з політичних інститутів. Не в останню чергу тому, що політичні реформи відбуваються дуже повільно. З іншого боку, свого часу українці схвально сприймали реформу поліції, хоча позитивні оцінки діяльності правоохоронців знизилися. Досить суперечливим є ставлення до медичної реформи, зокрема й через те, що для наших людей пропонувані нововведення залишаються своєрідною *terra incognita*. А от на децентралізацію чимало громадян покладають надії, бо розуміють, що вона здатна реально змінити ситуацію на місцях. Тому їхнє ставлення до цієї реформи радше позитивне, ніж негативне».

Відповідаючи на запитання ведучої, Є. Головаха пояснив, що Інститут соціології НАН України не виконує досліджень, зокрема, рейтингових політичних для приватних замовників. Перш ніж оприлюднити соціологічні дані, ЗМІ мають поцікавитися чи має та або інша служба підстави для здійснення досліджень, де її акредитовано, хто нею керує та який фаховий

досвід він/вона має, хто є членами її команди, як давно ця служба працює. Якщо вона має 20 і більше років досвіду, а в її складі працюють фахові соціологи, то результатам опитувань, виконаних ними, гарантовано можна довіряти.

За словами Є. Головахи, непересічне значення для становлення й розвитку соціології в Україні мало співробітництво з іноземними колегами: «Коли ми тільки починали, то дуже відставали від світу, потрібно було багато чого надолужити. Почнемо з того, що навіть фахової літератури спершу майже не було. Тепер усе інакше. Крім того, мене дуже тішить, що в Україні виросло ціле покоління молодих талановитих учених, чимало з яких працюють на рівні європейських професорів соціології та тісно взаємодіють із зарубіжними колегами – спільно виконують дослідження і публікують наукові статті в престижних фахових виданнях, читають лекції. Причому такі вчені з'являються не лише у великих наукових центрах – Києві, Харкові, а й у Львові, Одесі та багатьох інших містах».

Відеозапис інтерв'ю за посиланням: https://youtu.be/POxH_ZyaPS0 (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 27.03).

Практичні впровадження науково-дослідних і проектно-технічних напрацювань

1 березня 2019 р. на сайті інформаційної агенції УНІАН було опубліковано список топ-10 впроваджених у світі українських наукових розробок, серед яких розробки вчених НАН України: сапфіровий компакт-диск, електрозварювання м'яких тканин і наноматеріали в енергетиці.

Сапфіровий компакт-диск

Знайомий всім компакт-диск було винайдено українським ученим: наприкінці 1960-х років аспірант Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України В. Петров першим у світі винайшов прототип компакт-диску. Тоді розробка мала науковий характер і не стосувалася запису музики чи іншої інформації розважального характеру.

Сьогодні В. Петров – академік НАН України та директор Інституту проблем реєстрації інформації НАН України. На його рахунок близько 230 відкриттів, а кілька років тому він винайшов оптичний диск на сапфірі, на якому може вічно зберігатись до 210 Мб інформації. Тобто, якщо записати інформацію на сапфіровий диск, її можна буде прочитати і через мільйон років.

Цією розробкою вже зацікавилися багато відомих компаній, яким необхідно десятиліттями зберігати комерційну, технічну й іншу інформацію. Зокрема, в США існує національний проект, у межах якого вчені створюють банк геномів (спадкового матеріалу) мільйона живих істот, включаючи мікроорганізми. Ця інформація накопичується на випадок глобальної катастрофи, щоб зберегти відомості про нинішню різноманітність життя для

майбутніх цивілізацій. Однак на чому зберігати інформацію, яку буде зібрано в цьому банку, американці поки не знають. І тому вони зацікавилися розробкою українського вченого.

Сам учений в інтерв'ю ЗМІ зазначив, що вартість диска з сапфіра – приблизно 200 дол. Але ті завдання, які він дає можливість вирішити, роблять таку суму прийнятною.

Матеріал для цього інноваційного носія інформації – штучний сапфір – створили і докладно дослідили в Інституті монокристалів НАН України. Там ці сапфіри вирощують шматками по 500 кілограмів кожен і виготовляють із них цілу низку виробів: ілюмінатори для глибоководних апаратів, хірургічні інструменти, в тому числі й диски.

Електрозварювання м'яких тканин

За допомогою спеціального приладу ПАТОНМЕД ЕКВЗ-300 відбувається безкровне, швидке, зручне для хірурга і малотравматичне для пацієнта виконання оперативних втручань. Після такої операції часто відсутні нагноєння, некроз тканин і потрапляння чужорідних тіл до рани, знижується ризик крововтрати, відбувається скорочення тривалості операцій і швидка післяопераційна реабілітація.

Цю технологію «високочастотного зварювання живих тканин» було розроблено в Інституті електрозварювання (ІЕЗ) ім. Є. О. Патона НАН України і вперше застосовано в 2002 р. Відтоді освоєно понад 150 різних хірургічних методик і щорічно за допомогою апаратів, які використовують технологію високочастотного зварювання живих тканин, проводиться в середньому 25–30 тисяч хірургічних операцій. Зокрема, в загальній і абдомінальній хірургії, травматології, пульмонології, проктології, урології, мамології, оториноларингології, гінекології, офтальмології та ін.

У розмові з кореспондентом УНІАН перший віце-президент НАН України академік А. Наумовець зазначив, що зараз в ІЕЗ ім. Є. О. Патона НАН України створено цілу гаму апаратів для здійснення зварювання живих тканин. Базовим апаратом слугує ЕКВЗ-300, який випускається під торговою маркою ПАТОНМЕД. На його основі розроблено мобільні системи ЕКВЗ-300 М і ЕКВЗ-300 МДК, незамінні для хірургів, які працюють за викликом, військових госпіталів, станцій швидкої допомоги, санітарної авіації, медицини катастроф, ветеринарної хірургії та ін. Ці апарати мають малу вагу (6,5 кг з кабелями та базовим інструментом) і зручні для транспортування. Вони розгортаються в робочий стан за лічені хвилини. Можуть працювати як у стаціонарних, так і в польових умовах. Буквально відразу після проведення перших успішних хірургічних операцій технологією зварювання живих тканин зацікавилися вчені та хірурги з інших країн, які також почали активно її використовувати. Вважається, що цей метод найперспективніший при трансплантації органів.

Наноматеріали в енергетиці

Робота трансформатора багато в чому залежить від магнітних особливостей осердя. І якщо його виготовляти з наноматеріалів із

використанням нанокристалічних сплавів, можна отримувати матеріали з унікальними магнітними, механічними та хімічними властивостями.

Використовуючи ці сплави при виготовленні трансформатора, можна також істотно зменшити і його вагу – мінімум у 10 разів. «Це справжня революція в електротехніці», – повідомив УНІАН про цю розробку перший віце-президент НАН України академік А. Наумовець.

А. Наумовець навів приклад, що зараз українські вчені зробили трансформатор на 250 кВт співмірний із штангенциркулем, який кожен використовував у школі.

Розробки українських вчених зі створення наноматеріалів дозволяють розвинути виробництво нових конкурентоспроможних видів продукції, таких як електронні одно- та трифазні лічильники електричної енергії, малогабаритні зварювальні апарати, телефонні станції, високоточні вимірювальні трансформатори та датчики, перетворювачі для електротранспорту тощо.

На сьогодні вже багато закордонних компаній замовляють виготовлення цих сплавів для своїх виробничих цілей.

Однак наведений перелік технічних інновацій далеко не повний, – українська наука не стоїть на місці. У процесі розроблення, за словами А. Наумовця, перебувають сотні інших винаходів, готових до випробування та використання в серійному виробництві. Докладнішу інформацію дивіться за посиланням:

<https://www.unian.net/longrids/top-10/?fbclid=IwAR1SXhJerJpKNa-ZANBdlLXaC7sMqW6g6amc71DTIxbIPhyh5dlgzcv0Cyg>

(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 2.04).

Здобутки української археології

Із червня 2018 р. і до сьогодні експедиція Інституту археології (ІА) НАН України проводить охоронно-рятувні дослідження ділянки на вул. Щекавицькій у Києві.

Під час робіт зібрано велику колекцію археологічних матеріалів XII–XIX ст. Серед індивідуальних знахідок виокремлюються три давньоруські хрести-енколпіони, три свинцеві князівські печатки, мідна бляшка із зображенням Богородиці, футляр для шаблі XIX ст. тощо. Про це з посиланням на Інститут археології НАН України поінформував директор департаменту охорони культурної спадщини О. Никоряк.

У свою чергу керівник експедиції, завідувач відділу археології Києва ІА НАН України, начальник Архітектурно-археологічної експедиції ІА НАН України кандидат історичних наук В. Івакін наголосив, що в обстежених горизонтах головним чином представлені культурні нашарування й археологічні об'єкти XIX ст., що утворилися після пожежі 1811 р. та повного перепланування вуличної системи Києво-Подолу.

«Велика кількість монет та товарних пломб ХІХ ст. є характерною для припортової зони, у якій розташована досліджувана ділянка. Проте зафіксовано залишки близько десятка невеликих підвалів-комор, господарських та гідротехнічних споруд. Фіксувалися також культурні нашарування, вулиця та поховання ХVІІ–ХVІІІ ст., виявлено також шари давньоруської доби (ХІІ–ХІІІ ст.)», – повідомив В. Івакін.

Археолог зазначив, що наразі роботи продовжуються, всі знахідки обробляються, реставруються. Після чого готуватиметься науковий звіт із описом артефактів, які буде передано до державних музейних фондів України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 2.04).

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Перший проректор Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (КПІ) академік НАН України Ю. Якименко розповів про особливості підготовки фахівців, методики, необхідні для забезпечення якісної конкурентоспроможної освіти, та механізми налагодження співпраці з підприємствами.

На думку Ю. Якименка, на сьогодні нашій освіті не вистачає мотивації й інноваційності для того, щоб вона була успішною і двосторонньою: «Пріоритетним завданням у сьогоднішніх умовах, окрім забезпечення якісної конкурентоспроможної освіти, є формування мотивації до її здобуття з обов'язковою інноваційною складовою та використанням сучасних форм і технологій навчання. Що б ми не робили з нашого боку, коли не буде розуміння в студентів, що треба систематично працювати, навчатися, – робота буде неефективною. Студенти мають бачити і відчувати результати навчання».

Однією з важливих умов працевлаштування випускників є налагодження механізмів співпраці з підприємствами, про що також розповів Ю. Якименко: «Створено спільні підрозділи КПІ з провідними компаніями для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації (понад 30), навчальні центри – за сприяння Boeing і групи компаній “Прогрестех”, центр електронно-променевої технології, лабораторію компресорних машин за підтримки концерну NISMAS. Якщо говорити про дуальну освіту як найвищу форму цієї співпраці, то на сьогодні маємо три приклади, з яких один реалізовано в повному обсязі (з “Прогрестехом”). Цільова підготовка обов'язково передбачає участь підприємців. З “Прогрестехом” відбір іде на рівні загальноукраїнського конкурсу, де відбираються випускники-бакалаври, які мають найкращі можливості для креативної, творчої роботи».

Докладніше – за посиланням: <https://kpi.ua/2019-kp10-1?fbclid=IwAR25C93S4fao8iAL0lP2sRz9sDHdIdbnzeCCnm9jxqFsSMRR89USz>

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

В. Горвий, заст. гендиректора НБУВ,
Н. Іванова, заввідділу НЮБ

Інформаційна основа сучасного розвитку: орієнтири вдосконалення

У статті розглянуто основні принципи збагачення важливої складової національної інформаційної основи суспільного розвитку – бібліотечних фондів в умовах розвитку глобальної інформатизації. Зокрема, увагу приділено питанням важливості врахування основних трендів розвитку суспільства в процесі формування необхідного інформаційного ресурсу для забезпечення еволюції націй в умовах посилення глобалізаційних процесів.

Ключові слова: глобалізація, інформаційне суспільство, тренди суспільного розвитку, інформаційна основа суспільних перетворень, фонди бібліотек, євроорієнтація.

Глобальна інформатизація обумовлює доступ до інформаційних ресурсів і можливості власного інфотворення для зростаючої кількості членів суспільства, що реалізують свої можливості для самовиявлення та продукують всезростаючі обсяги інформації. Це стрімке збільшення обсягу інформації, насамперед електронної, робить неможливим для бібліотек комплектування всією новою інформацією. Перед бібліотечною спільнотою постало питання вироблення нових методик комплектування в умовах розвитку інформаційного суспільства. Ця проблема розглядалася в роботах І. Давидової, пов'язаних з активізацією діяльності бібліотек у нових умовах, використанням їхнього ресурсу в умовах ринкових перетворень; Р. Мотульського при розгляді питань загального бібліотекознавства; Г. Швецової-Водки при вивченні книжкової справи в системі інформаційних комунікацій; творчого колективу наукових працівників НБУВ під керівництвом академіка О. Онищенко при розгляді електронних ресурсів бібліотек у піднесенні інтелектуального й духовного потенціалу українського суспільства та ін.

При цьому набуває практичного значення проблема орієнтації бібліотечних установ у зростаючих масивах нової інформації, насамперед електронної, і необхідності відбору до власних фондів із загального розмаю, насамперед інформації, необхідної для національного розвитку. Це питання прямо пов'язане з проблемою розвитку націй в умовах посилення глобалізаційних процесів.

На новому витку розвитку перед нами знову набуває актуальності ідея В. Вернадського про «державне об'єднання зусиль людства» [1, с. 84] у його застосуванні до національного розвитку в умовах глобалізації. Це обумовлено тим, що:

– у процесі утвердження глобальної інформатизації зростає число людей реалізує створені можливості для самореалізації, беручи участь у інфотворенні, розвиваючи творчі здібності при посередництві інфосфери, сприяючи піднесенню творчого потенціалу суспільства;

– сучасна держава стає організатором суспільного поступу на новому технологічному рівні, пов'язаному з розвитком і проникненням в усі сфери життя електронних інформаційних технологій, визначенням та організацією забезпечення актуальних напрямів розвитку нашого суспільства, його участі в міжнародному співробітництві в умовах глобалізаційних трансформацій всієї системи міжнародних відносин;

– національний розвиток в умовах глобалізації потребує забезпечення ефективного використання національних інформаційних ресурсів, їх постійного збагачення шляхом акумуляції необхідних суспільству ресурсів глобального інформаційного простору й інформаційних продуктів вітчизняного інфотворення бібліотеками та іншими сучасними інформаційними центрами, що є джерелами інформаційного забезпечення розвитку суспільства.

При комплектуванні новими ресурсами бібліотек, що в новому суспільстві мають активізувати ефективне використання суспільно значущої інформації, набуває особливої важливості врахування основних трендів розвитку українського суспільства. Відповідно до визначених суспільством трендів розвитку фонди бібліотек повинні мати необхідний інформаційний ресурс для забезпечення еволюції суспільства в цих напрямках.

При цьому плани комплектування новою інформацією мають передбачати те, що український вектор культурно-інформаційного розвитку більшою мірою зорієнтований саме на західноєвропейський напрям розвитку. Засвоєння європейських особливостей демократичного устрою суспільства відбувається сьогодні в процесі трудової міграції громадян України на Захід, встановлення безвізу для громадян нашої країни з країнами ЄС. Усе це, разом з технічним переоснащенням, сприяло утвердженню інформаційної культури нового суспільства в Україні, насамперед за зразками суспільної організації Західної Європи.

Європейський Союз став інтегруючим інструментом для всієї Європи, який розв'язує проблеми соціально-політичної, економічної, культурної трансформації, пов'язані з розвитком якісно нового етапу цивілізаційного розвитку – утвердженням інформаційного суспільства. Сьогодні знання та інформація в основі євротрендів стали основним стратегічним ресурсом суспільного розвитку, основою розвитку нового інформаційного суспільства, що успішно долає все нові й нові виклики сьогодення. ЄС використовує факт появи нових координуючих важелів, обумовлених розвитком технологічних можливостей глобальної інформатизації, для прискорення процесів утвердження принципів функціонування нового суспільства на глобальному та регіональному рівнях.

Для України вкрай важливо тримати на пульсі всі інтеграційні тенденції процесу глобалізації, що має забезпечити рівноправність у міжнародному співробітництві в глобальному світовому просторі. Процеси входження в інформаційне суспільство країн Заходу, як показує час, є в комплексі найбільш переконливими, найближчими за принципами своєї організації, за впливами культурної традиції розвитку відповідниками політичних трендів розвитку для усвідомлення громадянами України, порівняно з орієнтирами в інших регіонах світу. За таких обставин орієнтація на Євросоюз з метою вступу до нього стає цілком логічним прагненням більшості українців, про що свідчать результати соціологічних досліджень [2, 3].

При відборі інформації для збагачення фондів бібліотек варто враховувати орієнтаційні особливості переважної більшості українців, що сформувалися протягом останніх десятиріч. Вони сприяли закріпленню європейської культурно-інформаційної специфіки розвитку інформаційного суспільства в Україні. З часу створення нової української держави в процес цього закріплення було вкладено значний інтелектуальний потенціал, що надав культурно-інформаційній орієнтації України істотної стабільності. Однак треба зауважити, що тенденція на євроорієнтацію, що тісно пов'язана з упровадженням технологій інформаційного суспільства в практику суспільного розвитку в Україні, останнім часом у свідомості певної частини українців послабилася у зв'язку з невдалою організацією вирішення практичних завдань з її реалізації.

Це обумовлено, по-перше, тим, що реалії сучасного суспільного життя в багатьох своїх аспектах не відповідають сподіванням учасників Майдану Гідності. Адже «...Майдан 2013–2014 був саме Євромайданом, і зрештою його ідеали перемогли... І саме ці нові ідеали дозволили вияснити, що не всі, хто поділяв ідеали євроорієнтації, поділяють також ідеали антикорупційної та антиолігархічної боротьби» [4]. Ця обставина призвела до ситуації, коли закладені Майданом громадянські прагнення в трендах подальшого розвитку подій не знаходять підтримки в суспільній практиці, набувають значення невикористаного суспільного потенціалу.

По-друге, прагнення європейськості для України – це прагнення європейського рівня життя, при якому в наш час «не стимулюється в середовищі українських очільників відповідний розвиток вітчизняного рівня інтелекту, інновацій та винахідництва» [5].

По-третє, «європеїзація з олігархами та корупцією» призводить до культивування моральної легковажності громадян, публічного лицемірства політиків і постійного лукавства в аналізах експертів та журналістів, що стало небезпечною тенденцією в Україні, «оскільки це не просто вбиває впевненість у можливих змінах, вона вбиває здатність відрізнити добро від зла» [4].

На формування національних трендів розвитку певною мірою може впливати також азійська цивілізація. Завдячуючи насамперед таким країнам,

як Китай, Південна Корея та Японія, за останні десятиріччя вона також здійснила значний економічний прорив, на основі якого швидко еволюціонує надбудовна сфера. Розвивається культурний процес. Азійська цивілізація щороку збільшує свою економічну потужність, дедалі більше розхитуючи економічне лідерство Заходу. Дійсно, підтверджується те, що економічні успіхи Китаю вивели цю країну в ранг впливових на міжнародній арені. Прогресивний розвиток Китаю в економічному відношенні до того ж не дає сьогодні жодних підстав говорити про перевагу Заходу в цій сфері. Останнє приведе до вирівнювання економік Західної та Східної цивілізацій, що, у свою чергу, позбавляє Захід економічного чинника на користь своєї гегемонії в глобальному світі. Наочним свідченням сьогоднішньої міцності та інтеграції китайської економіки в загальносвітове осереддя є засилля різноманітних товарів китайського виробництва на західних споживчих ринках.

В умовах сучасної глобалізації інформаційні комунікації приносять відомості і про здобутки, і про невдалі варіанти розв'язання суспільних проблем, і про явно деструктивні для вибраного напряму розвитку рішення. І всі ці явища потребують свідомого аналізу з точки зору національних інтересів, при адаптації нового міжнародного досвіду суспільних перетворень до практики сучасного національного розвитку. Інноваційні рішення можуть бути використаними при формуванні українських національних трендів розвитку, еволюції українського суспільства. І це має бути відображено в постійно оновлюваних інформаційних ресурсах розвитку.

Перспективи сучасного національного поступу України істотною мірою пов'язані з використанням всієї сукупності наявних ресурсів, у тому числі й соціально-психологічних, вивченням та ефективним використанням ментальних особливостей українців у міжнародному поділі праці, у міжнародному інформаційному виробництві. Враховуючи сучасні тенденції розвитку глобалізації, уже сьогодні можна чіткіше визначити основні напрями можливої спеціалізації нашої країни в міжнародному розподілі праці, зробити їх пріоритетними в подальшому розвитку, налагоджувати механізми ефективного використання культурних надбань, традицій минулих поколінь, ментальних характеристик у розв'язанні актуальних проблем сьогодення. Треба враховувати, що в майбутньому нашої цивілізації життєздатними залишатимуться лише ті нації, результати діяльності яких будуть корисними в загальносуспільному розвитку, вектори еволюції яких збігатимуться із загальносуспільними.

По-перше, вони мають вносити свою частку в поступ загальноцивілізаційної інформаційної основи розвитку, а для цього треба створити конкурентоспроможні механізми щодо творення нової і використання наявної інформації, розвинути систему підготовки відповідних фахівців, вдосконалювати різноманітні форми залучення більшої кількості представників цієї людської спільності до процесу інформотворення.

По-друге, використовуючи наявні можливості нації й держави, відповідний міжнародний досвід, виробити ефективну систему можливих і потрібних заходів інформаційної безпеки, нейтралізації проявів інформаційної агресії, спрямованих на нівелювання національної своєрідності, олігархічне домінування «інформаційно багатих» і руйнування автентичних культур народів, нівелювання їхньої національної своєрідності.

Ще один аргумент на користь позитивної перспективи збереження й прогресу трендів сучасного розвитку з використанням національних здобутків у всіх сферах суспільної діяльності полягає, очевидно, у самій логіці прогресу людства. Перед ним постають дедалі складніші проблеми, для розв'язання яких дедалі частіше вимагається мобілізація не лише ресурсів, які самостійно не може забезпечити навіть наймогутніша із сучасних країн, а й усього загальноцивілізаційного досвіду. Набутий за всю його свідому історію досвід, наявні знання, надбані всіма націями й народами планети в усій їх багатогранності сприйняття та освоєння навколишньої дійсності, у загальному і є тим аргументом, який людство протиставляє викликам часу. Від зростання вагомості цього аргументу прямо залежить життєздатність тієї складної соціальної системи, у яку перетворилося людство. І «чим різноманітнішим, багатограннішим є досвід, а відповідно, інформація, у якій цей досвід зафіксовано, тим стійкішою є система, тим вона є мобільнішою...» [6, с. 71]. Культурно-інформаційні тренди розвитку українського суспільства зміцнюються історично ментальною близькістю українців з європейською цивілізацією, що обіцяє перспективу їхнього подальшого розвитку.

З огляду на багатий зміст ресурсів цієї тематики у вітчизняних бібліотечних фондах, їх кваліфіковане введення в обіг може зробити вагомий внесок у практику суспільних перетворень. З позиції сучасних інформаційних процесів ментальність можна розглядати як формування і використання усталених стереотипів світосприймання та поведінки в соціальній сфері на базі глибинного засвоєння змісту інформації про світ і суспільство. Ці стереотипи, як усталені, закріплені досвідом багатьох поколінь етносу. Еталони оцінок навколишньої дійсності та поведінки відрізняють культуру однієї спільноти від культури іншої, один етнос від іншого [7, с. 57]. Включаючись у процес загальносуспільного інфотворення, представники різних етносів збагачують сучасне інформаційне виробництво оригінальним доробком, що перебуває в постійному резонансі з досвідом попередніх поколінь.

Спільне європейське ментальне поле «являє собою дух культури, під впливом якого в суспільстві відпрацьовується певна сукупність емоційно-почуттєвих реакцій, уявлень, переживань, ціннісних орієнтацій, життєвих настанов людей, що визначає їхнє спільне бачення світу як проекцію загального світу культури на психіку людей» [8, с. 49]. Таке бачення, відчуття спорідненості сприяє мобілізації творчого потенціалу людей на вирішення актуальних, відповідних вимогам часу завдань.

У зв'язку з розгортанням характерного для інформаційного суспільства масового інформаційного виробництва важливим є визначення в цьому процесі місця для України, якомога повнішого використання специфічних національних ментальних характеристик у цьому процесі. У розвитку цих поглядів, при формуванні вітчизняних євротрендів, видається за доцільне використання результатів надбань вітчизняної науки.

Багатогранна структура ментального імунітету протягом усього історичного періоду, а на інформаційному етапі поступу людства особливо, отримує імпульс розвитку як на загальнонаціональному рівні, на рівні загальноєтнічного значення, так і при зміщенні акцентів розвитку міжнародної проблематики на певних напрямках, з посиленням відповідних процесів на окремих напрямках: політичних, культурних тощо. Дослідження останніх років свідчать про те, що, поглиблюючи наші уявлення про суспільно значущі характеристики ментальних процесів, ми дедалі більше переконуємось у їх зростаючому значенні для вирішення актуальних завдань сучасності. «За демократичною концепцією розвитку світу й людини в ньому проблема національного менталітету набуває константного значення, пов'язується в теорії з визначенням світоглядної основи демократичних принципів (плюралізму, гуманізму) і як сила, що впливає на історичний процес, за своїм значенням є складовою теоретико-методологічної основи його усвідомлення... як проблема всезагального в розвитку людства, набуває практичного значення як загальнолюдська, етична проблема морального буття, потребує в своєму розв'язанні відповідних вимірів. Приналежність ментальності до вирішення глобальної проблеми життя на Землі відносить дослідження ментальності до викриття в людській формі життя дії всезагального закону розвитку світу» [9, с. 176].

Сьогодні електронні інформаційні технології ввійшли в усі сфери суспільного життя, їхні зростаючі можливості викликають зацікавленість у більшій частині суспільства. Можна прогнозувати, що цей інтерес матиме тривалу перспективу. Адже, як зазначають дослідження, технології невіддільні від галузі соціального – вони відображають цінності соціуму. Соціальна стійкість сучасного тренду визначатиметься періодом ефективного використання створюваного для підтримки інформаційного суспільства асортименту технологій і втрачатиме актуальність зі зміною інформаційного етапу розвитку суспільства на наступний, пов'язаний з розвитком суспільства знань.

Тому тренди, що орієнтують на активізацію інформаційних технологій та інформаційного виробництва, мають формуватися з ефективним використанням ресурсів глобального інформаційного простору. Для сучасного українського суспільства із зарубіжних інформаційних ресурсів найбільшу цінність мають ті, що за змістом і технологіями розповсюдження відповідають запитам розвитку інформаційного етапу в Україні. Ці ресурси мають певні характерні особливості порівняно з переважною більшістю продукованих раніше:

– за змістовою значущістю вони є ближчими до реалізації актуальних питань усіх сфер суспільного життя й найбільшою мірою, порівняно з усіма попередніми етапами людської історії, стають інтегральною частиною всякої людської діяльності, усіх процесів нашого індивідуального та колективного існування [10, с. 77];

– вони орієнтовані на задоволення найширшої різноманітності запитів різних категорій населення, різних соціальних груп у процесі вдосконалення соціальної структури суспільства. Цьому сприяє також структуризація інформації та робота з удосконалення пошукових інструментів;

– їх організація сприяє прискоренню соціально-економічних процесів, дає змогу успішного супроводу їх реалізації, задоволенню потреби гнучкого реагування на особливості еволюції суспільних процесів, у тому числі у сфері економіки, політики, оборони тощо.

У період входження нашого суспільства в інформаційний етап його розвитку «інформація і її вища форма – наукове знання стають стратегічним ресурсом, ефективне управління яким дає змогу компаніям і державам досягти конкурентних переваг. Інформаційне суспільство формує всі підстави для того, щоб збулося історичне пророцтво Ф. Бекона, виражене в його знаменитому афоризмі “Знання – сила”» [11, с. 210–214, 238–249].

Використання глобальних інформаційних ресурсів в інтересах національного розвитку України сприяє:

– прискореному оновленню вітчизняних баз знань та інформаційних технологій;

– економії національних трудових ресурсів у сфері інформаційного виробництва за рахунок використання вже готової інформації глобального інформаційного простору;

– практичній реалізації сучасної закономірності суспільного розвитку: зростанню частки інформаційних продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті;

– успішній реалізації державних програм інформатизації суспільства через наповнення соціальних інформаційних комунікацій новою інформацією, впровадження нових інформаційних технологій у сфері розвитку телефонії, радіо, телебачення, Інтернету, традиційних та електронних засобів масової інформації.

Зростаючого значення в системі трендів інформаційного розвитку України набувають ті з них, що пов’язані з еволюцією економічних процесів сучасності. Недостатнє їх врахування може призвести, як зазначає Ф. Уебстер, до ситуації, коли «...ми можемо опинитися в суспільстві, де інформаційна діяльність має велику питому вагу у валовому національному продукті, однак з точки зору розвитку економічного, суспільного й політичного життя серйозної ролі не відіграє. Нація пасивних споживачів видовищ тільки і мріє про картинки в стилі Діснея» [12].

На сьогодні практика роботи у сфері інформаційних обмінів електронними ресурсами в Україні свідчить про істотне організаційно-

технологічне відставання нашої держави від передових країн світу у використанні електронних інформаційних технологій в організації економічної діяльності. Виправлення цієї ситуації також має закладатися в сучасні тренди розвитку.

Оскільки на передній план сьогодні висувається значення впливу інформації саме в економічній сфері, у сфері розвитку продуктивних сил суспільства, це й обумовлює найбільший суспільний інтерес саме до цього сегмента інформаційного ринку, обумовлює необхідність вироблення відповідних трендів та організації інформаційного забезпечення для введення їх у практику суспільної діяльності.

В умовах формування нової інформаційної культури суспільства тренди дедалі більше відіграють роль фокуса акумуляції інтересів активної в інформаційних обмінах частки людей. Навколо них за допомогою насамперед електронних інформаційних технологій дедалі частіше гуртуються однодумці, виробляються важливі життєві рішення. Тренди не лише вказують нові напрями розвитку – вони стають важливим чинником консолідації на магістральних напрямках суспільного поступу. І ця консолідація має закріплюватися в розвитку інформаційної основи, важливою складовою якої мають бути постійно оновлювані бібліотечні фонди. Використання їхнього ресурсу має супроводжувати цей розвиток, торувати перспективи суспільного прогресу.

Список використаних джерел

1. *Вернадский В. И.* Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1991. – 271 с.
2. Чи змінилося ставлення українців до ЄС та Митного Союзу? Результати дослідження [Електронний ресурс] // *Новости Украины*. – Режим доступу: <http://from-ua.com/news/380321-chi-zminilosya-stavlennya-ukrainciv-do-es-ta-mitnogo-soyuzu-rezultati-doslidzhennya.html>. – Назва з екрана.
3. Опитування: за вступ до ЄС понад половина українців [Електронний ресурс] // *BBC Україна*. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/09/150924_dif_russia_nato_donbas_rating_sx. – Назва з екрана.
4. *Дацюк С.* Нове розмежування / С. Дацюк // *Українська правда*. – Режим доступу: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/5a8bd29d08ed0>. – Назва з екрана.
5. *Дацюк С.* Ідея перспективи України / С. Дацюк // *Український тиждень*. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/200444>. – Назва з екрана.
6. *Горовий В. М.* Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – Київ, 2005. – 383 с.
7. *Онищенко О. С.* Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення

України / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Ю. М. Половинчак [та ін.]. – Київ, 2015. – 228 с.

8. Чибісова Н. Ментальне поле як важливий чинник становлення соціокультурного середовища українського суспільства / Н. Чибісова // Вища освіта України. – 2007. – № 2. – С. 49–45.

9. Лисенко С. П. Менталітет України як основа духовно-політичних перетворень її Збройних Сил / С. П. Лисенко, В. О. Чесноков, Ю. О. Валігурський, О. І. Фортова // Нац. ментальність і духов.-політ. пробл. формування Збройних Сил України. – Вип. II. – 1997.

10. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М. : Высшая школа экономики, 2000. – 606 с.

11. Меджибовська Н. С. Формування систем електронного постачання промислових підприємств / Н. С. Меджибовська. – Одеса : Пальміра, 2011. – 272 с.

12. Критерії визначення і параметри опису інформаційного суспільства [Електронний ресурс] // Studme.com.ua. – Режим доступу: https://studme.com.ua/164002217206/sotsiologiya/kriterii_opredeleniya_parametr_u_opisaniya_informatsionnogo_obschestva.htm. – Назва з екрана.